

ELS VIATGES FOLKLÒRICS DE MARIÀ AGUILÓ

DISCURS LLEGIT EL DIA 6 DE JUNY DE 2002
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

JOSEP MASSOT I MUNTANER

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic numerari

JOAQUIM MOLAS I BATLLORI

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Barcelona
2002

ELS VIATGES FOLKLÒRICS DE MARIÀ AGUILÓ

ELS VIATGES FOLKLÒRICS DE MARIÀ AGUILÓ

DISCURS LLEGIT EL DIA 6 DE JUNY DE 2002
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

JOSEP MASSOT I MUNTANER

a la

REAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic numerari

JOAQUIM MOLAS I BATLLORI

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Barcelona
2002

Edició:

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Pòrtula. Informatiu de Marratxí

El Camí de la Lluna, edicions

Producció:

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

ISBN: 84-8415-399-1

Dipòsit legal: B. 24.648 - 2002

Excel·lentíssim Senyor President,
Il·lustríssims Senyors Acadèmics,
Senyores i senyors,

Les meves primeres paraules han d'ésser d'agraïment profund perquè hàgiu volgut acceptar-me, no pels meus mèrits sinó per la vostra generositat, en aquesta corporació tan arrelada a la vida cultural catalana, de la qual han format i formen part tantes persones admirades i estimades, des del meu confrare Benet Ribas, arxiver montserratí del segle XVIII i del començament del XIX, fins a mestres, companys i amics de la Universitat o d'altres institucions de Barcelona.

És amb una emoció especial que he d'evocar avui la figura del meu antecessor en aquesta Acadèmia, el Dr. Felip Mateu i Llopis, que vaig tenir de professor de paleografia i que he recordat sempre amb afecte i amb veneració, i amb qui, d'altra banda, no vaig perdre mai del tot el contacte, personal —recordo molt bé que el vaig saludar en aquesta casa, el dia de l'acte de recepció d'Eulàlia Duran—, per escrit i sobretot a través de les seves filles Maria Dolors, que ja coneixia des de la meua època d'estudiant de batxiller a Mallorca —quan ella feia pràctiques de bibliotecària a la Biblioteca Pública de Palma—, i Josefina, que substituïa algun cop el seu pare a les nostres classes, amb les quals he continuat mantenint al llarg dels anys una relació cordial.

Felip Mateu i Llopis va ser proposat com a «Académico de número» d'aquesta corporació el 20 de novembre de 1940, per Ferran Valls i Taberner, Joan Givanel i Mas i el marquès de Caldes de Montbui, a fi de cobrir la vacant que havia deixat Daniel Girona i Llagostera, i ja aleshores era presentat com a «Doctor en Filosofía y Letras (Sección Historia), Director de la Biblioteca Central de la Diputación provincial de Barce-

lona, y autor de interesantes estudios dedicados a numismática y bibliografía». La seva recepció pública a l'Acadèmia, però, no tingué lloc fins al 14 de març de 1943, amb un extens discurs sobre *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, publicat més endavant, el 1944. Abans, el president de l'Acadèmia havia hagut de demanar a la Delegació Provincial de Barcelona de la Vicesecretaria de Educación Popular de F.E.T. y de las J.O.N.S. l'autorització preceptiva per a l'acte, que li fou concedida pel cap del Departamento de Propaganda, José Pardo. Per la premsa del moment ens consta que es va tractar d'una sessió especialment lluïda, en la qual van ocupar la presidència el president mateix de l'Acadèmia, marquès de Caldes de Montbui; Tomàs Carreras i Artau, en representació de l'Ajuntament; Josep Maluquer Cueto, per la Diputació; Josep Gros i Raguer, en representació del bisbe; Josep de Peray i March, per la Comissió de Monuments; el doctor Amorós, per la Universitat; els senyors Peyrí i Alcobé per les Acadèmies de Medicina i de Ciències, i Lluís Monreal, comissari del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional. Després d'unes paraules del secretari, Joan Givanel i Mas, Mateu, que fou acompanyat al saló de sessions per Frederic Camps i per Ernest Martínez Ferrando, començà «con un sentido recuerdo a la memoria de don Fernando Valls y Taberner, presidente que fue de dicha Academia», que no figura al text publicat.

Humil com era, Mateu feia constar a l'inici d'aquest text que els seus «merecimientos tan pequeños» no servien «sino para pregonar vuestra benevolencia» i assenyalava que procuraria «llenar en la medida de mis fuerzas aquel hueco, no fácil de cubrir, que dejara un benemérito investigador de la historia catalana: Daniel Girona y Llagostera», que caracteritzava, amb unes paraules que també li podríem aplicar a ell mateix, d'«hombre de arraigadas creencias religiosas y de ejemplarísimas costumbres», que «actuó en el orden social con elevadas miras», mereixedor d'homenatge per «su patriotismo, su erudición y sus bondades».

Felip Mateu i Llopis havia nascut a València el 15 de novembre de 1901 i el 1943 era, doncs, un home encara molt jove, però que havia fet una carrera considerable i que s'havia guanyat a pols un prestigi ben meregut. Martínez Ferrando, al seu discurs reglamentari de contestació, va posar en relleu —amb justificat orgull de paísà— «el hondo sentido de responsabilidad siempre latente en las actuaciones de nuestro recipien-

dario, pero no es el suyo un sentido de responsabilidad burocrático sino sinceramente de conciencia personal, y a la vez de conciencia patriótica; hay en Mateu y Llopis como una constante ansiedad de lograr eficacia de cada hora, de cada minuto de la realidad cotidiana. Indudablemente, con él ingresa en esta Academia un temperamento afanoso, emprendedor, dispuesto en todo momento a estimular el espíritu de colaboración, por todo lo cual y en nombre de aquélla le reitero la bienvenida».

En aquell moment, Martínez Ferrando podia destacar els estudis de Mateu a València mateix, on va freqüentar amb assiduitat la Biblioteca Universitària i l'Arxiu de l'antic Regne de València, on va aprendre a estimar la «figura meditativa» de Joan Lluís Vives, al qual ja havia dedicat «algunos excelentes trabajos biográficos y bibliográficos», i on es va posar en contacte amb erudits com Vives Liern, Rodrigo Pertegàs, Martínez Aloy, els Cebrían, Francesc Almarche, Sanchis Sivera, etc., que «fueron como un último destello de aquel ambiente cultural que en torno a la figura patriarcal de Teodoro Llorente floreció en Valencia, coincidiendo con el renacimiento literario catalán del pasado siglo». En aquest context —tot i que això ja no ho deia Martínez Ferrando, per culpa de les circumstàncies històriques, a l'època del primer franquisme— no és estrany que Mateu s'integrés a les files dels escriptors i erudits valencians que recuperaven l'interès per la cultura pròpia, fins al punt que esdevingué el primer director de la revista *Acció Valenciana*, formà part del grup *Acció Cultural Valenciana*, juntament amb Manuel Sanchis Guarnier i amb altres, i signà les anomenades Normes ortogràfiques de Castelló. Més encara, publicà un seguit d'articles en català, fins i tot a l'*Homenatge a Rubió i Lluch* dels Estudis Universitaris Catalans i de la Biblioteca Balmes, i a la *Miscel·lània Fabra* (que, a causa de la guerra, no aparegué fins al 1943, a Buenos Aires, impulsada per Joan Coromines), i un parell d'obres, avui oblidades, que tenen un valor considerable: la conferència *L'actual moviment cultural de València davant l'hora present de Catalunya* (Tarragona 1931) i l'assaig *El País Valencià* (València 1933), que formava part dels Quaderns d'Orientació Valencianista «L'Estel».

Durant els anys anteriors a la guerra civil, el jove Mateu dugué a terme una activitat extraordinària. Llicenciat el setembre de 1923, ja el 1924 era ajudant de classes pràctiques a la Facultat de Filosofia i Lletres

de la Universitat de València, on havia fet els estudis anteriors. Entre el 1924 i el 1926 estudià i treballà a Madrid amb vista a la redacció de la seva tesi doctoral, defensada brillantment a la Universidad Central el 13 de febrer de 1926 i publicada el 1929 amb el títol *Ensayo sobre una Casa Real de Moneda de uno de los Estados de la Corona de Aragón: la Ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*. El 1930 va ingressar en el Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos i, després d'una estada temporal a la Secció de Numismàtica del Museo Arqueológico Nacional de Madrid, fou nomenat director del Museu Arqueològic i de la Biblioteca Provincial de Tarragona, cosa que afavorí els seus contactes amb el món intel·lectual de Catalunya i reforçà la seva dedicació a un món cultural que unia «Catalunya, València i Mallorca», com quedava ben reflectit al seu llibre *Las relaciones del Principat de Catalunya i els Regnes de València i Mallorca amb Anglaterra i el paralelisme monetari d'aquests països durant els segles XIII, XIV i XV* (Castelló de la Plana 1934). L'estiu de 1931, després d'un concurs, tornà a la Secció de Numismàtica del Museo Arqueológico Nacional, com a conservador i, entre moltes altres tasques, hi catalogà les monedes previsigodes i visigodes, en una extensa obra apareguda a Madrid mateix el 1936. Ben poc temps després, moltes de les monedes d'or que havia estudiat van desaparèixer enmig de les turbulències a què va donar lloc el trist període de la guerra civil de 1936-1939, durant el qual Mateu treballà, primer a Madrid i després —a partir del març de 1937— a València, per salvar tot el que fos possible. D'una manera ben especial cal destacar la seva tasca com a vocal de la Junta de Defensa del Tesoro Artístico, que tenia la seu al Col·legi del Patriarca de València, i com a director accidental de l'Arxiu del Regne de València, que li permeté d'impedir *in extremis* la destrucció dels arxius de les catedrals de Toledo, de València mateix i de Sogorb, i de les biblioteques valencianes dels Caputxins, del Seminari, dels convents de la Trinitat i del Calvari, i del canonge Josep Sanchis Sivera.

En acabar la guerra, Mateu fou reintegrat al Museo Arqueológico Nacional, després de passar favorablement l'expedient de depuració al qual eren sotmesos tots els funcionaris que havien restat a la zona republicana. Ben aviat, però, al final de gener de 1940 hagué de canviar radicalment la seva vida, en ésser nomenat director de la Biblioteca de Ca-

talunya, de Barcelona, fins aleshores biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, que depenia de la Diputació de Barcelona i que havia rebut el nom, adequat a la nova conjuntura política, de Biblioteca Central. Eufemià Fort i Cogul, gran historiador de Santes Creus que coneixia Mateu des de la seva estada a Tarragona, em va explicar que aquest mateix li havia confessat que havia rebut ordres de destruir una bona part dels fons catalans de la biblioteca, però que ell es negava a fer-ho, tot i que en aquells moments s'havia inscrit, com tants altres, a la Falange, el partit únic del nou règim. El Dr. Mateu i Llopis —*don Felipe*, com li deien familiarment les seves bibliotecàries— va anar passant la maroma com va poder i fins a la seva jubilació —el 1972— va dur a terme una labor molt important a la Biblioteca de Catalunya i a la xarxa annexa de Biblioteques Populars de la Diputació de Barcelona, que compaginà amb el càrrec de cap del Servei de Recuperació Bibliogràfica del Ministerio de Educación Nacional a Barcelona —encarregat de les restitucions dels fons procedents de la guerra civil—, amb la direcció de l'útil *Anuario de las Bibliotecas Populares* de la Diputació (a partir del 1940), amb la direcció de l'Escola de Bibliotecàries (a partir de 1943; ja n'era professor des de l'any anterior) i de la seva important revista *Biblioteconomía* (fundada el 1944), i cap de secció de l'Instituto «Nicolás Antonio» de Bibliografia, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (1947).

Tota aquesta feina relacionada amb el món del llibre no fou encara suficient per a Mateu, que des del 1940 fou professor encarregat de curs a la Universitat de Barcelona, de diplomàtica i llatí medieval i de filologia romànica. El 1943 aconseguí una càtedra de Paleografia i Diplomàtica a la Universitat d'Ovièdo i aquell mateix any, mitjançant concurs, la traslladà a la Universitat de València. Dos anys després esdevenia catedràtic de Barcelona, on seria vicedegà i degà de la Facultat de Filosofia i Lletres i on havia de restar fins a la seva jubilació el 1971.

Aquesta activitat desbordant —augmentada encara per viatges, assistència a congressos i reunions, conferències, assessories, intervenció en acadèmies i institucions diverses, etc.— no va fer minvar gens la producció intel·lectual del Dr. Mateu i Llopis, que, fidel al seu lema *in labore quies*, continuà publicant incessantment articles i llibres sobre les matèries que l'atreïen des de jove: bibliografia, numismàtica, sigil·lografia, història en general, etc., sense oblidar necrologies i articles biogrà-

fits i abundoses ressenyes. La *Bibliografia de Felipe Mateu y Llopis*, compilada amb motiu dels seus setanta anys (Barcelona 1972), i sobretot el volum *Titula de Felipe Mateu y Llopis. Su obra científica al commemorar el LXXXIII aniversario* (Barcelona 1984) —fruit de l'esforç de les seves filles Josefina i Maria Dolors— permeten de resseguir la llista impressionant de les seves obres i de veure el gran paper que hi tenen el seu país natal i la Catalunya que el va acollir des de jove. Permeten encara d'adonar-se de la seva presència constant en tantes coses i en tants indrets i dels honors que va rebre arreu del món.

Quan el Dr. Mateu va morir, el 13 d'abril de 1998, el dia de Pasqua de Resurrecció —un dia molt adequat per a ell, que era catòlic fervent i sentia especial afecció pel cicle litúrgic—, a noranta-sis anys, era un patriarca que havia aconseguit l'estima de tots els qui s'hi posaven en contacte. L'Associació Orquestra de Cambra de Barcelona, per exemple, agraf en aquell moment les facilitats que els havia donat sempre per a les seves audicions a la Biblioteca de Catalunya i remarcà: «L'erudició, talent, sapiència i bonhomia que atresorava han d'ésser coneguts per tothom: la seva vida va ser un model d'intellectual dedicat en cos i ànima a la cultura del país. Reposi en pau!» Ell mateix havia deixat escrits els seus *Recuerdos* —que ens agradaria de veure publicats algun dia— i havia guardat gelosament un ric epistolari, que serà molt útil per a conèixer encara més de prop aquesta vida tan fecunda, a la qual ell no donava gaire importància: *feci quod potui* —deia, amb els antics—, *faciant meliora potentes*.

L'obligada evocació del Dr. Felip Mateu i Llopis ens duu a una altra figura insigne, també ben relacionada amb la nostra Acadèmia, la del mallorquí Marià Aguiló i Fuster (Palma 1825-Barcelona 1897), una de les persones que he admirat i he estudiat més al llarg de la meua vida. Ja de petit vaig poder llegir i rellegir el primer —i únic— volum del seu *Romancer popular de la terra catalana*, que el meu avi folklorista feia servir com a llibre de capçalera, i em vaig introduir en els secrets de la lletra gòtica amb la seva edició de la *Història de Valter e de la pacient Griselda* i amb alguns fascicles del seu *Cançoneret*. Més endavant, en vaig sentir parlar sovint als meus mestres de la Universitat i dels Estudis Uni-

versitaris Catalans, Martí de Riquer, Ramon Aramon i Serra i Joaquim Molas, i vaig tenir la gran sort que un il·lustre company nostre —que no trobà temps per a redactar el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia—, l'editor i filòleg Josep M. de Casacuberta, em deixés una bona part de les carpetes procedents de l'arxiu de Marià Aguiló que guardava a casa seva i que ara són a la Biblioteca de Catalunya. Molt més tard vaig tenir la sort encara més extraordinària de rebre els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que la família Patxot, seguint les instruccions del seu avi, va fer arribar a Montserrat el 1991, i hi vaig trobar un bon nombre de noves carpetes procedents de l'arxiu de Marià Aguiló.¹

A l'hora de triar el tema d'aquest discurs no he tingut, doncs, cap dubte. Havia de dedicar-lo a Marià Aguiló, un poeta i un erudit d'una talla immensa i d'una repercussió considerable, tot i que la major part dels seus projectes no van poder arribar mai a bon port o foren enllestits, amb penes i treballs, un cop ell ja era mort. I m'ha semblat ben escaient de parlar dels viatges folklòrics que va anar fent al llarg dels Països Catalans, un tema que el meu estimat amic —i mestre en tantes coses— Josep M. de Casacuberta tenia en cartera i al qual volia dedicar un llibre similar al que va fer sobre les *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques* (Barcelona 1953). He pogut fer servir fins i tot, a la Biblioteca de Catalunya, els documents d'Aguiló que Casacuberta havia ordenat i les notes que havia pres amb vista a aquesta obra, que volia abastar tots els viatges d'Aguiló, no solament els destinats a recollir material folklòric. No cal dir que avui no puc allargar-me tant com ell hauria fet i sé que, per molt que m'hi esforci, no arribaré a assolir la minuciositat i la precisió que brillaven sempre en els seus treballs, modèlics en tots els aspectes.

No sóc tampoc el primer a parlar d'aquest tema a la nostra Acadèmia. Marià Aguiló mateix, el 22 de desembre de 1855, hi va llegir algunes peces «tomadas de la boca del pueblo» que procedien del seu arxiu,

1. Cf., en general, el meu discurs «Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició», publicat a Joan MAS I VIVES - Joan MIRALLES I MONSERRAT - Pere ROSSELLO-BOVER (eds.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1997*, III (Barcelona-Palma 2000), 347-372, reproduït, amb alguna correcció, al meu llibre *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie* (Barcelona 2001), 9-36 (amb la bibliografia més important).

juntament amb altres poesies originals, i el president de la sessió, Josep A. Llobet i Vallosera —vicepresident de la corporació des de no feia gaire— l'«excitó [...] a que continuase cultivando nuestra enérgica lengua provincial con el celo de que son prueba satisfactoria las composiciones que acababan de leerse».² Molt més endavant, amb motiu del centenari del naixement d'Aguiló, un altre il·lustre acadèmic de qui m'he hagut d'ocupar llargament, Rossend Serra i Pagès,³ va parlar en una sessió de l'Acadèmia, el 21 d'octubre de 1925,⁴ d'«En Marian Aguiló, folklorista», conferència publicada sencera al número 88 del butlletí de la corporació, corresponent a octubre-desembre de 1925.⁵

Amb tota la raó, Serra i Pagès, tan bon coneixedor del tema, posava en relleu que «l'Aguiló era prosista, poeta, bibliòfil, exhumador de textos antics, folklorista y paleògraf; però, per damunt de tot, era conexe-dor de la llengua catalana. Ell sabia totes les formes dialectals del “bell catalanesch”, puix, nascut a Palma de Mallorca, exercint la carrera a València y aquí [a Barcelona], ahont va passarse la major part de la vida, y viatjant per tots els indrets ahont s'enrahona la nostra llengua, en possehia tots els secrets. A la disciplina clàssica de la carrera de lleys, y a sa immensa erudició adquirida ab l'estudi de les obres catalanes escrites desde l'aparició del romanç vulgar fins a l'època actual, s'hi afegia l'estudi pacient de la parla viva, qu'any darrera d'any havia anat fent per les afraus més amagades de les montanyes de la nostra terra y pels reconets més solitaris i incomunicats de l'aspra costa» (pàg. 257). Serra i Pagès assenyala encara que va ésser el contacte amb Pau Piferrer, del qual fou auxiliar a la Biblioteca Provincial de Sant Joan, que «va determinar l'orientació del Aguiló», el qual «va trobar més bonich» estudiar i imitar la

2. J. MIRET Y SANS, «Dos siglos de vida académica», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 9 (1917-1920), 311.

3. A l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya hi ha un tot reguítzell de carpetes procedents de Serra i Pagès, catalogades a l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fascicle II (Barcelona 1994), corresponent al volum IV/2 dels *Materials* de l'Obra.

4. Vegeu «Plan de trabajos a presentar por los señores Académicos en las sesiones ordinarias del curso 1925-1926», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 12 (1925-1926), 295, i «Noticias», *ibid.*, 296.

5. *Ibid.*, 257-283.

«literatura popular» que no pas als «textos jurídichs, y va dedicarse de ple al recull folklòrich, especialisantse en les cançons y paremies, havent començat va a ferho per pura curiositat en 1835. Però, per axò, ho recullia tot: rondalles, llegendes, goigs, oracions, tota mena de llibres populars, y axí anava engruxint, de mica en mica, sa biblioteca y son arxiu particular» (pàg. 258). I assegura que «l'aplech de cançons populars, en època en qu'encara l'opereta y 'l "couplet" no ofegaven la musa popular y 'l maquinisme no ho havia invadit tot, ha sigut providencial y farà inapreciable servey al "Cançoner popular de Catalunya" instituït per l'eminent patrici don Rafel Patxot y cedit generosament per don Angel [Aguiló]» (pàg. 259).⁶

Marià Aguiló mateix, al pròleg de l'únic volum que va poder publicar del seu *Romancer popular de la terra catalana*, subtitulat *Cançons feudals cavalleresques* (Barcelona 1893), ens explicà que «durant la llarga temporada en que 'l començat renaxement literari de la llengua materna dormia com un infantó malaltic ensopit en el breçol, sens que 'ls pochs qui 'l vetllavam poguessem endevinar la vinguda dels Jochs florals, que havian de transformar per encantament aquell breç en carro triumpfal; lo dalè de veurel pujar y creixer sanitós me feya esperarçarne el miracle mes aviat de la poesia popular que de la artística, atesa la fredor ab que entre 'ls literats aquesta fou rebuda en un principi» (pàg. XIV). Aleshores «exa poesia anònima y humil, la única capaç de desarmar la crítica y la enveja, me semblava aposta per tornar á encendre 'l foch de l'amor patri en los cors en que n'hi covás una sola espurna. La fruició misteriosa, increïble á qui no la haja sentida, que exos cants atractivols tenen pels infants qui ab ells se agombolaren, y l'amor que mes tart despertan á la llengua que s'ha après de confegir tot breçolantse y condormintse al sò de ses tonades, me'n exageraven el poder y la válua, fins al punt de creurels ab prou força per axecar ells sols la sacrílega llosana d'oblit que n'Arribau, en Cortada, en Martí, y singularment en Rubió y Ors havian intentat remoure y alçapremar ab llurs rimes catalanes» (pàgs. XIV-XV).

6. Els materials d'Aguiló cedits a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya són ara a Montserrat i els he catalogat a l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I (Barcelona 1993), corresponent al volum IV/1 dels *Materials de l'Obra*.

Sigui quin sigui el grau de melangia romàntica i de reconstrucció literària que s'amaguin darrere aquestes paraules, és ben cert que Aguiló s'havia engrescat des de petit amb la poesia popular que ja havia mamat a casa seva, a Mallorca, i que havia trobat igualment ben viva a Barcelona.⁷ I és ben cert igualment que el gust per la poesia popular l'havia dut a llargues i no sempre fàcils exploracions arreu dels Països Catalans, a les quals feia al·lusió en el mateix pròleg al *Romancer*:

«Desgraciadament per realisar aquest somni juvenivol tot lo que 'm sobrava d'entussiasme y d'abnegació, mancava de temps y de medis; puix calia visitar encontrada per encontrada tots los territoris ahont se parla nostra llengua. Desitg que may logrí satisfacer del tot, jatsía á copia de viatges arribás personalment á recullir ab mes ò manco sort un bon esplet de cançons en distints pobles de cascuna de la vintena de vegueríes en que Catalunya abans estava compartida, y en especial en totes les valls pirinayques, en les ylles Balears y en diferents llochs del antich regne de Valencia.

Mentres poguí dispondre de les vacances d'Agost, que llavors se'ns concedian, solia destinar quasi cada any dita mesada á una d'exes treballoses caceres que'm tenian el cor robat. L'espectacle de la naturalesa, la riquesa del llenguatge de la pagesía, los monastirs y les esglesies bizantines, los castells, sovint los archius parroquials ò 'ls de les batllíes, y á vegades los llibres vells tirats en les gorfes ò graners, compensavan llargament les molesties y perills d'algunes d'exes apressades exploracions.

Ventura d'açò, puix que l'aplega dels cants tradicionals es una de les feynes més fexugues y de mal fer. Tot lo que aquesta poesia té d'agosarada y franca, sembla que les minyones, axí vilajanes com camparoles qui son les qui especialment la guardan, ho tingan de desconfiades y de vergonyoses per dir-la al foraster qui de sopte se presenta ab desitg de trans-

7. Vegeu, en general, Joan PUNTI I COLLELL, «Marian Aguiló i Fuster», dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, II (Barcelona 1928), 11-60; Margalida TOMAS, *Marià Aguiló* (Palma 1984), 35-36, 55-61 i 77-83, i els meus articles «Marià Aguiló, collector de cançons populars», dins *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona 1980), 287-324, i «Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular», dins *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme* (Vilanova i la Geltrú 1997), 115-135 (n'hi ha una altra edició, més completa, a *Randa* 40 (1997), 51-70).

crífurela. May arriban á créure que persona de distint estament puga fer cabal d'exes cançons passades de moda com lo ret y la filosa; y quan se'n persuadexen no saben explicarsho sino per un ram de bogeria.

Lo temps que 's pert en cada poble en que un atura á pararhi los filats que 's fan mester per exa caça singular, acaba per ferse incomportable, atès lo migrat profit que les mes de les voltes se'n sol traure. Per acursarne tan amohinós preparatiu, sempre á recomençar, puix que 'n lloch es possible arribar y moldre, triava los llogarets arreconats de les comarques mes endarrerides, ahont la poesia popular, amiga dels pobres, hi conserva ecos llunyans de les veus de la Edat mitjana. Sovint les afraus mes rònegues me donavan les millors cullites; y quan no, un que altre exemplar sencer é incorrupte d'exa poètica flora, marcida, esfullada y quasi perduda en la terra baixa y á punt de perdres fins en l'alta Montanya. Si la fosca m'hi atrapava ab unes quantes cançons de les desitjades ja en cartera, me aconortava ben aviat de no trobarhi llit ni palliça ahont jaure (com prou vegades m'esdevingué), y estesa la manta demunt la terra broxa, lo sach de nit per coxí, m'adormia somiant aquell ideal que may de la vida arriba a copiarse» (pàgs. XVI-XVII).

Els primers d'aquests viatges dels quals ens han arribat notícies corresponen al 1850 i no es limiten ni de bon tros a les vacances d'estiu. No sabem si n'hi havia hagut altres d'anteriors, atès que una nota manuscrita d'Aguiló ens fa saber que «A pesar que la 1ª cançó que vaig copiar data del desem[bre] de 1835, el fort d'aquest replech abraça del any 1844 al 1860».⁸ Joan Puntí i Collell, que va donar a conèixer parcialment aquesta dada, suposa que «ja en l'any de la seva arribada a Barcelona», el 1844, quan encara no tenia vint anys, Aguiló inicià «la recollida de cançons per la muntanya catalana», a Ripoll.⁹ Efectivament, per les notes manuscrites d'Aguiló que utilitzà Puntí, i que ara són a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, ens consta que el 1844 mateix va sentir «unes quantes posades de la Cançó del Comte l'Arnau [...] abans de conèixerla en [Pau] Piferrer y en [Manuel] Milà [i Fontanals] (segons crech)». Les hi féu conèixer Joan Monbardó, àlies Joan de la Terrissera, que, segons uns apunts que deuen procedir d'Enric Pigrau,

8. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, III, doc. 20.

9. PUNTI I COLLELL, «Marian Aguiló i Fuster», 37.

de Barcelona, «era fill d'una casa que benían, faxas, barretinas y mocados de fabricació Oletina. Fou fadrí de una adrogueria establerta devant de la entrada de la iglesia de S. Eudalt anomenada casa "Bandó" que era la que proveia de cera al monestir de Ripoll», però, després de «la crema de eixa vila» s'establí «á Barcelona y comensá a enginyarse retorsen cutó ab una máquina que adquirí y ananli malament eixa petita industria entrá de dependent en la cereria del Sor Ardiz, que la tenía en la plaseta de Moncada frente lo carrer dels Sombrerers». ¹⁰ La crema de Ripoll fou el 1839 i, per tant, Aguiló degué posar-se en contacte amb Monbardó a Barcelona. ¹¹

El 22 de març de 1850 Aguiló va sortir de Barcelona i el dia 30 va arribar a Tortosa. El 4 d'abril va dormir a Reus, i el 5 a Tarragona. ¹² El 6 tornà de Tarragona a Barcelona, passant per Vilafranca del Penedès. ¹³ El 3 d'agost es va traslladar a Granollers i a Canovelles i a partir del dia 14 del mateix mes anà a Sant Feliu de Codines, passant per Sabadell i per Calaf. Encara el 23 de desembre del mateix any 1850 ens consta que gastà dos rals, a Barcelona mateix, «buscando canciones populares».

10. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-I, I-2.

11. En unes notes manuscrites sobre la seva relació amb Piferrer, precisa que estigué «a despesa en una família procedent de Muntanya, que'm feu conèixer ja de bon principi, encara que trocejades, varies de les cançons mes antigues dels Pirineus, entre elles la del Comte l'Arnau, que despertá á en Piferrer un interés extraordinari» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, IV, docs. 10 i 13). Sobre aquesta versió, recollida en primícia per Aguiló i passada al *Romancerillo* de Milà i Fontanals a través de Piferrer, vegeu Josep ROMEU FIGUERAS, *El mito de "El Comte Arnau" en la canción popular, la tradición literaria y la literatura* (Barcelona 1948), X-XI (pròleg de Tomàs Carreras i Artau), 12 i 188.

12. No sé si va ésser durant aquest viatge que Aguiló passà per Poblet, on ens consta que recollí alguna cançó (*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 88).

13. Si no dono cap altra referència, totes les dades procedeixen del dossier elaborat per Josep M. de Casacuberta al qual ja he fet al·lusió, conservat entre els papers de Marià Aguiló de la Biblioteca de Catalunya, on hi ha notes de Casacuberta i un bon nombre d'originals d'Aguiló mateix. He d'agrair ben de cor les facilitats que m'han donat per a la consulta d'aquest material Reis Fontanals, responsable de l'arxiu de la Biblioteca de Catalunya, i Margalida Tomàs, que hi ha ordenat i catalogat el fons Marià Aguiló.

El 5 de gener de 1851 féu un viatge a Sant Cugat del Vallès, amb els germans Milà —Pau i Manuel, aquest darrer futur editor de l'important *Romancerillo catalán*— i amb Manuel de Bofarull.

El setembre de 1853 anà del dia 17 al dia 21 a Lleida, procedent de Madrid, on havia passat un any estudiant manuscrits i llibres catalans, i sabem que el dia 20 hi pagà dos rals i tres quartos a la «mujer que me dijo los romances», i l'endemà, dos rals «por canción larga castellana». El 22, tot sortint de Lleida, dinà en un poble on pagà quatre rals per romanços impresos, una altra de les seves dèries.

Al pròleg del *Romancer*, Aguiló ens comenta que durant les vacances de 1852 tenia pensat d'anar a les illes d'Eivissa i Formentera, que «lo cor me deya, y no m'enganá, que era mester visitar», atès que «necessariament la vella poesia que cercava, s'hi havia de trobar viva encara *é in fraganti*», però l'estada a Madrid amb Josep M. Quadrado¹⁴ l'obligà «á perllongar fins á l'any següent lo viatge á les Pityuses», que en aquell moment en feia en un llaüt, en una «travessia» que «cap vapor disputava a les veles llatines». ¹⁵ Efectivament, el 4 d'octubre de 1853 Aguiló arribà a Eivissa, procedent de Mallorca, i l'endemà pagà sis quartos «a una muchacha que me dijo un romance», i el 7, a Santa Eulària, quatre rals «a la criada de Mosseña¹⁶ que me dijo algunas canciones». El 8 tornà a Eivissa (la Vila, com diuen els eivissencs) i l'endemà hi pagà un ral «a otra muchacha por un romance».

El dia 11 d'octubre escriví des d'Eivissa al seu pare, Tomàs Aguiló i Cortès: «Dentro de unos momentos me embarco para ir a Formentera; mañana es la fiesta mayor de la Mola y espero divertirme mucho». A la mateixa carta li confessava: «Estos que en Mallorca llamamos salvages se han portado divinamente conmigo. Sin conocer ni querer conocer a nadie, desde el brigadier gobernador de la plaza hasta el secretario del Ayuntamiento, incluso diputados a Cortes, Alcaldes && han venido a buscar-

14. Marià Aguiló tingué sempre una gran amistat amb Quadrado, al qual féu arribar una sòbria dedicatòria, especialment afectuosa, del *Romancer popular de la terra catalana*: «A D. Josep Maria Quadrado son mal dexeble y gran admirador» (Biblioteca de Catalunya, ms. 1180).

15. «Pròlech» al *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, pàg. XIX.

16. És a dir, *Mosseñyer*, nom que encara avui es dóna als sacerdots a Eivissa.

me para abrirme sus cortos archivos, para proporcionarme cuanto podía desear». Ja des de Palma, el 5 de novembre de 1853 feia saber al seu amic Josep Vich i Sastre: «Encontré en la Mola de Formentera [...] romances populares caballerescos de portentosa antigüedad que me han decidido a trabajar sin demora en la publicación de mi romancero popular lemosín».

L'emoció que va sentir a Eivissa i a Formentera queda plasmada en altres notes que va deixar escrites. Anotà, per exemple, que a Formentera havia «oido algunos pastores cantando el libro antiguo catal. titulado Llibre del pelegrí». O bé que, a Formentera mateix «dos mujeres hermanas me han contestado al pedirles roman.⁵ “Mumare ne sabia molts molts, un sens fi, pero ‘l Bon Jesús la sen dugué y ella sen va anar ab to-tas ses cansons, no’ns en va romandre cap, ni una ni sabérem prendre”». Recordava igualment un «estribillo de una canción de bandidos», que havia escoltat a Formentera i «que no copié»:

Per Granada y per Sevilla
corre l'aygua cristalina,
per Sevilla y per Granada
corre cristalina l'aygua.

Comentava encara que «en Iviza hablan todavía los payeses de Gayferos y Melisendra denominándoles *Es jau ferro y na mil y centes*...»¹⁷

A les notes al *Romancer popular de la terra catalana*, Aguiló assegurava: «La exploració de la vella poesia popular cavalleresca en el regne de Valencia, que comencí ab poca sort ja en 1854, está encara per fer, y des que la amor y ‘l conreu de la llengua materna va estenentshi ab tanta gloria, sería molt mes factible, ajudada y profitosa que quan l'emprenguí».¹⁸ És ben cert que del 8 al 18 de juliol de 1854 Aguiló féu una estada a València, procedent de Madrid, i sabem que el 14 hi pagà quatre rals «a la mujer que vino de Catarroja a darme consejas antiguas». El dia anterior ell mateix havia anat a Catarroja, «pasando por Alfajar y Masa-

17. També al «Pròlech» del *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, pàg. XXI, Aguiló recordava que «la mesada curta» que va passar a Eivissa i Formentera «fou tan fruytosa, que sempre mes m'ha racat no trobar lleure per tornarhi».

18. «Notes» a «Don Joan y don Ramon o les 29 llançades», dins *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, 352 nota.

nasa con la criada Eduvigis a recoger canciones populares», i hi gastà tres rals i dos quartos. En una carta al seu protector de Madrid, l'erudit don Agustín Durán, director de la Biblioteca Nacional i estudiós del Romancer, Aguiló li comentava el 10 de novembre de 1854 que el pronunciament de Vicálvaro, del juny de 1854, li havia dificultat les seves enquestes pel País Valencià:

«Al despedirme de V. a principios de Julio fuime a Valencia y aunque el pronunciamiento malogró el plan que tenía de recorrer despacio la mayor parte de las poblaciones antiguas de aquella provincia y la de Castellón, pude sin embargo en algunas escursiones que hice encontrar restos de la poesía cavalleresca lemosina cerciorándome de que han cantado los mismos romances que nosotros aunque los más hayan pasado ya al osario que las *rondallas* les reservan. Recogí muchas de estas y vistos con alguna detención los archivos y bibliotecas mas notable pasé a Barcelona.»

Tot seguit, del 28 de juliol al 3 d'agost de 1854 reposà a la Puda, balneari situat a la vora de Montserrat, i com sempre ho aprofità per a la seva tasca. Ben en concret, ens consta que el 3 d'agost va pagar un ral «a un niño de Casa Tuvella¹⁹ al pie de Munserrate», i catorze quartos per «pastorcitos o de Navidad».²⁰

Al cap de ben pocs dies, el 5 d'agost de 1854, començà una expedició cap al Ripollès i la Vall de Ribes que havia de durar fins al 13 d'octubre. Del 7 d'agost al 14 de setembre donà diners a molts cantaires de Ripoll, entre els quals Rosa Foradada, la seva filla i Elena de Gombreny,²¹

19. Can Tobella, masia que encara avui existeix.

20. En aquesta estada o en alguna altra deu situar-se l'episodi que explica Aguiló en una nota recollida per Joan PUNTÍ i COLLELL, *Ideari cançoner Aguiló* (Palma-Barcelona 1993), 234. Parlant de la *verdesca*, és a dir, de les cançons eròtiques, apunta: «Constar l'escena quem passà ab les dues donotes al peu de Montserrat després de la guerra dels matiners. Vaig sentir cantar estranyament ab veu avinada y regullosa, etc. Volguí saber què podfan cantar. Única vegada que he volgut baxar a la *sentina* del Parnàs.»

21. En aquest viatge o en algun altre Aguiló degué passar per Gombreny (cf. les referències del *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques* i l'índex toponímic de l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. II). Fa igualment referències molt concretes a Gombreny a les seves notes sobre el «Comte Arnau» (PUNTÍ i COLLELL, *Ideari cançoner Aguiló*, 144).

per «romances».²² Del 15 al 17 recorregué la zona Núria-Puigmal i el 17 pagà dotze quartos «al pastor que me dijo varios romances». Del 17 al 24 el trobem a Queralbs,²³ on pagà diners a diverses persones, entre les quals Maria Curissona, que «me dijo romances la mayor parte del día», el 18, el 21 i el 22.²⁴ El 24 i el 25 era a Ribes de Freser, i del 25 al 29 a Bruguera, on el 27 va donar dotze quartos «a la mujer del Sort por los romances» i un ral «por varios romances a unos muchachos», i el 28, dotze quartos a la mateixa dona per cançons.²⁵ Precisament el 27 de setembre va escriure al seu pare des de Bruguera, entusiasmat amb els resultats d'un viatge que en aquells moments era difícil i pesat, a peu, en unes condicions molt precàries i sense companyia de cap mena.²⁶

22. En altres indrets, Aguiló ens parla de la «Maria Foradada» de Ripoll com una de les millors cantaires que va trobar mai (cf. PUNTÍ I COLLELL, *Ideari cançonístic Aguiló*, 202). Es deu referir a ella i a la seva mare una altra anotació d'Aguiló: «Axò me susehí ab lo mot *tor* per *torre* a Ripoll ab dues cançoneres, mare y filla, les que he trobat de més intelligència» (*ibid.*, 201).

23. Deu correspondre a aquest viatge l'anècdota que conta SERRA I PAGES, «En Marian Aguiló, folklorista», 260: al pròleg del *Romancer popular de la terra catalana*, «no es que'l mestre exagerés, ab lo que conta tan galanament, puix no parla per res d'alguns incidents enutjosos, y fins, com a Queralps, qu'una vegada va córrerhi força perill, havent de fugir corrents y arrúpit per aquells carrers tortuosos, empaytat a cops de pedra per gent incivil y ignorant que's figuraven qu'era un inspector de contribucions disfregat de folklorista».

24. Sobre Maria Curissona, vegeu *Inventari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 44.

25. PUNTÍ I COLLELL, *Ideari cançonístic Aguiló*, recull una nota curiosa referent a Bruguera: «En Bruguera el alcalde y varios de la población, todos de edad, me cantaron en coro una infinidad de canciones antiguas sumamente notables.» Vegeu la nota sencera. Bruguera surt altres vegades, que ara no em puc entretenir a detallar, al mateix *Ideari cançonístic*.

26. Jaume Collell, bon amic vigatà d'Aguiló, posa en relleu que aquest va obrir «un camí que no havia afressat ningú, puix lo nom de *Folk-lore* no s'havia inventat encara y havían de trigar molts anys en venir los Excursionistes», trescant «de nit y dia, corrent perills de tota mena, les comarques més inexplorades de Catalunya, sobre tot les afraus Pyrenaiques, verges aleshores de perjades de turista y més verges encara de influències exòtiques» (Jaume COLLELL, *En Marian Aguiló. Discurs llegit en la vetllada que's celebrá'l dia 6 de Juny de 1898 a l'Ateneu Barcelonès* (Barcelona 1899), 28-29). Jaume Massó i Torrents, al discurs necrològic d'Aguiló que va llegir al Centre Excursionista de Catalunya el 26 de novembre de 1897, assegura que en les seves excursions —en les

«Por mucho que viva no podré olvidar estos diez y siete de rutas que llevo solo, por esas encumbradas montañas. A tener mi alma en estado de completo sosiego hubiese enloquecido de placer... He estado en parages que solo los lobos, las cabras salvajes y las águilas frecuentan. Un morral provisto y un bastón de viaje eran mis únicos compañeros. La contera del bastón se ha rozado más de un dedo. Los zapatos de tres suelas claveteadas se han estropeado, y gastado de una manera no vista. He dejado algunos pares de calcetines por esas montañas porque cuando me los quitaba eran ya inservibles. Al volver de estas escursiones encontraba un puñado de paja para descansar y unas sopas de pan negro y agrio para regalarme. He estado nueve días sin comer pan de trigo. En cambio he visto todo el Principado como se ve Mallorca desde el Puig-Major y he visto de Francia todos los Pirineos orientales, Conflent, Cerdaña, el Rosellon etc. Además en esta sola escursión llevo escritos diez cuadernillos de papel de antiguas canciones, muchísimas de ellas en extremo preciosas para mí.»

Del 29 al 30 de setembre de 1854 Aguiló restà a Campdevàrol, on pagà quatre rals i tres quartos a «la Cigaleta y a la Teresa por los romances que me dijeron». L'endemà tornà a Ripoll i el 2 d'octubre anà de Ripoll a Vic, on passà del dia 2 al 13.²⁷ El 13 anà amb diligència de Vic a Granollers, i de Granollers a Barcelona en tren.²⁸ L'endemà mateix ex-

quals actuava com un «veritable precursor»— Aguiló «s'allunyava de les carreteres, cercant els camins poc fresats» i explica una anècdota que sabia directament de l'interessat: «O bé un altre dia contava que, retut per la fatiga, s'havia ajejut en un prat al bo de la florida a l'ombra d'uns arbres que l'agombolaven amb el seu remoreig, i que amb l'impressió d'un gran benestar s'hi havia adormit moltes hores amanyagat per somnis deliciosos» (J. MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster* (Barcelona 1898), 14-15).

27. En una nota recollida per PUNTI I COLLELL, *Ideari cançontístic Aguiló*, 182, Aguiló assenyalava que va trobar a Vic «romancers económicos» en castellà, impresos a Catalunya. Una altra nota manuscrita precisa: «El primer tomo [del Cançoner popular català] podria llamarse mas que caballerescos romances desastrosos. En Vich á los romances parecidos les llaman *casos de Tragedia*» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 12).

28. En aquesta excursió o en una altra de similar hem de situar l'anècdota que conta MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster*, 14-15, que «una vegada, a Pardines», Aguiló «és pres per malfactor, i, desfet l'erro, la gent se li torna sobtadament afectuosa, i ell se pot entregar a una de les més fructuoses arplegadicces». Les referències a Pardines, tanmateix, són molt escasses a l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*.

plicà aquest llarg viatge a Francisco de Seijas i li comentà: «Como cabalmente tanto como paciencia y tino para llevar adelante mi trabajo he necesitado dinero para arrancar de la memoria de los montañeses esos cantares antiguos que espero que sean tan preciosos para la historia como deleytosos para los literatos me veo en la necesidad de pensar en mis pagas.» El 10 de novembre, a la carta que ja he esmentat a don Agustín Durán, li resumia encara amb emoció la seva eixida, amb alguns detalls que no ens consten per cap altre conducte:

«Quince días después [de tornar a Barcelona des de València] salí de esta ciudad para Granollers, Vich y Ripoll y de esta villa fui a buscar los pueblecitos más antiguos, más pobres, más solitarios y salvages hasta llegar a lo más encumbrado de los Pirineos. Detúveme muchos días en el Santuario de Nuriá desde donde hice varias escursiones a Francia.²⁹ Dos meses y pico he empleado en esta última peregrinación siempre a pie y sin más compañeros que mi bastón y mi escarcela de viage. Mi pluma es incapaz de indicarle la mitad siquiera de los inmensos goces que he encontrado en esta cacería, comprados es verdad con toda suerte de privaciones y de peligros. Por fin regresé a la ciudad de los Condes y he tenido el gusto de agregar a los legajos de romances lemosines que ya tenía un refuerzo de más de seicientos resultado de mi última cacería, ninguno de ellos despreciable, muchos en extremo preciosos y todos salpicados de frases y de palabras que yo creía muertas y olvidadas desde el siglo xv y que he encontrado todavía llenas de vida entre aquellos riscos. De cada día veo estenderse y crecer en importancia este trabajo que empecé en la niñez como un juego cualquiera y que ahora me hace temblar de miedo al verme tan pequeño delante de él. Si V. no me gufa mi buena voluntad no me ha de bastar para salir bien de mi empresa.»³⁰

29. Pel material conservat a l'arxiu de l'Obra del Cançoner, ens consta que Aguiló va recollir cançons al Vallespir i al Rosselló diverses vegades. S'hi refereix en concret al Voló (1893) i a Bages (*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 42-43, 101, 110 i 228). S'hi refereix també bastant a Perpinyà (cf. *ibid.*, fasc. II, índex toponímic).

30. Em una extensa nota manuscrita, Aguiló sintetitzava les dificultats de la seva tasca i com s'havia esforçat perquè resultés profitosa: «Si la pac[i]encia bastase para hacer una buena colección de romances, la mía sería excelente. Con el afán de arrancar del olvido un canto antiguo y hasta una estrofa, me he sentado al humbral

Tot seguit, Aguiló explicava a Durán que ja havia començat a ordenar el seu material i que es proposava de publicar-lo, però que abans volia continuar les seves caceres per totes les terres catalanes:

«He clasificado los romances que tengo en seis secciones que pueden formar otros tantos tomos de un tamaño parecido a los de la primera colección que V. publicó.³¹ Sin exagerar puedo decir que me sobran materiales para llenar cada una de estas seis divisiones, las más principales y caracterizadas. Sin embargo engolosinado con mi última pesca deseo que no me quede rincón por ver de la Corona Catalana antes de publicar el primer tomo, mayormente cuando llevo recorridas más de nueve décimas partes.³² Si V. empero quiere verlos como están,

de cien cabañas, he acariciado el perro del pastor solitario y compartido con él mi provisión para congratularme con su amo y arrancarle [ratllat: *he besado los mugrientos niños*] el tesoro de poesía guardado en su memoria. El carácter severo, austero, callado, taciturno y susceptible catalán me ha hecho atesorar con sudor lo que en otros puntos hubiese sido más fácil. He repartido dulces y dinero a niños sucios y mal criados para que sus madres y sus abuelas me confiaran los antiguos cantares. No hay oficio, no hay estado que no me haya [ratllat: *dicho*] dado alguna hoja de este libro. Las criadas han sido las primeras colaboradoras, las hilanderas, las pobres de las casas de beneficencia, los presos, los segadores, *els esclofolladors* del maíz, los [ratllat: *que hacen el*] prensadores del aceite en sus ahumadas *tafonas*, los molineros de agua y de viento, los marinos, *els traginers*, & &. Al salir a esas escursiones, he dejado mis inclinaciones, mi carácter en mi casa, he empezado a hablar con los mendigos de las carreteras, y donde sabía que había una memoria privilegiada, allí he corrido a explotarla» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 67). MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster*, 14, comentava: «Imaginem-nos-el recurrent regions apartades per allà a l'any 1845 o 1850 [...] i presentant-se en l'humil llogarret o en la pobra masia esgarriada o al pastor al mig de la pleta; procurant tocar el cor d'aquella gent, de natura desconfiada o esquerpa, per poder-los arrencar, sense que se n'adonguin, el tresor de saviesa popular que guarden. D'aquestes excursions de jove era de lo que més li plavia parlar, an el vell que hem conegut; i la seva paraula, dotada de gran encís, tot i estroncant-se, s'anava convertint en l'espill del recort qual evocació s produïa.»

31. Es deu tractar del *Romancero de romances moriscos*, aparegut a Madrid el 1828, un dotzè de 248 pàgines, segons Antonio PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, IV (Barcelona 1951), 557.

32. Al «Pròlech» al *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, pàg. XVIII, en canvi, Aguiló afirmava: «Recorregut tan sols, y encara ab sobrerera cuyta, una tercera part del territori catalanesch que 'm proposava seguir, vaig in-

sin esperar las variantes que puedan salir, no tiene más que indicarlo a su entusiasta amigo y agradecido S. Q. B. S. M.»

El 1855 es mantingué en la mateixa tònica. El 13 de febrer, Aguiló anà amb Francesc X. Llorens i Barba a Pallejà i a Molins de Rei. Va fer l'«almuerzo» a Pallejà i va tornar a Barcelona en tren des de Molins. El 20 de febrer va anar a Montcada, igualment en tren, i sembla que va anar a peu de Montcada a Sant Andreu, des d'on tornà en tren a Barcelona. Del 8 de juliol al 27 de setembre fou a Mallorca. Arribat a Palma el dia 8, del 22 al 25 passà «4 días en Establiments en la quinta de Quadrado», i precisament el dia 25 pagà quinze rals «por sacar a bailar a unos campesinos». Del 23 al 27 d'agost el trobem a Montuiri, amb els germans Castells, on pagà quatre rals «por mujer que me dijo varias canciones» i cinc «por diversas gratificaciones». El 27 van passar a Felanitx, on van visitar el castell de Santueri el dia 29 i, després de restar-hi un dia, al vespre arribaren a Manacor. El 30 es traslladaren a Artà i el 4 de setembre tornaren a Palma. Arribaren a Barcelona el 27 del mateix mes.

Les contrades pirinenques continuaven estirant la curiositat d'Aguiló i, en una carta al seu pare de l'1 d'agost de 1857, li explicà el projecte que tenia de tornar-hi, acompanyat fins a Cardona per Bartomeu Muntaner. L'itinerari comprenia Montserrat,³³ Manresa, Cardona,³⁴

ventariar los materials que tenía, ajustant en un plech totes les versions de cada romanç, y distribuint aquests en les seccions que 'm semblaren mes propies, senyalantles ab sengles rètols á fi de colocar torduna en son lloch les copies que de nou replegaria». Per a aquesta divisió en sis volums, vegeu PUNTI I COLLELL, *Ideari cançonistic Aguiló*, 255-256.

33. Per a altres visites de Marià Aguiló a Montserrat, vegeu el meu treball «Els poetes de les Illes i el monestir de Montserrat», dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (Barcelona 1993), 197, 199-200 i 206.

34. Per les notes del *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, 348 n., sabem que «estampades les cançons del present volum, gosí encara, aprofitant una avinentesa, travessar ab penes y treballs el territori mancat de camins que va de Berga á Cardona. L'oblit en que han dexat estar l'extensa encontrada que separa aquelles dues poblacions tan conegudes, esperoneja á carcarhi els recorts antichs de la poesia tradicional. Desgraciadament no entrí á cap poble aplevat, aturantme no mes un día á un mas de Montmajor, ahont, faltat de forces y de temps per emprendre la cacera, vaig recullir sols els cants que 'm vingueren á má».

Solsona, la Seu d'Urgell, les Valls d'Andorra,³⁵ la Vall d'Aran, Caldes de Boí, la Conca de Tremp, Balaguer, Agramunt, etc. «El país que quiero recorrer —comentava Aguiló al seu pare— es muy agreste pero bastante pacífico. He citado las poblaciones principales que encontraré, pero no las aldeas, objeto predilecto de mi viaje.» L'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya ens dóna fe que Aguiló passà —aleshores o més endavant— per tots aquests indrets i, com de costum, hi féu una bona collita.³⁶

Per Nadal de 1857 Aguiló féu un altre viatge a Blanes i a Lloret, unes contrades totalment diferents de les pirinenques.³⁷ Sortí d'Arenys el 27 de desembre a les 8'30 del matí, amb cotxe, i arribà a Blanes a les 12'30. De Blanes a Lloret féu el camí a peu. Dormí a Lloret i l'endemà, a les 9'30 del matí, sortí cap a Tossa,³⁸ acompanyat pel patró de l'Hospital Nou. A Tossa, on el trobem del 28 al 31 de desembre, pagà quatre rals «por té y gratificación por varias canciones». El 29 pagà destinà quatre rals al mateix objecte, i el 30, deu.³⁹ El 31 de desembre, a les 8 del matí, partí de Tossa i, tot tornant-ne, s'aturà altre cop a Lloret durant un dia, fins a l'1 de gener de 1858, i hi pagà sis quartos «por varios goigs». A les 5 del matí de l'1 de gener partí de Lloret, esmorzà a Pine-

35. Una nota de PUNTÍ I COLLELL, *Ideari cançontístic Aguiló*, 152 diu, tot referint-se a la cançó «Le Jalou de Tolosa»: «Lo he oído cantar en Escaldas de Andorra a varias mujeres. La sabe y no pensé en recogerla, la patrona que tuve en dicha población.» Massó i Torrents explica que Aguiló mateix «contava com s'havia perdut en les montanyes d'Andorra; i explicant-ho, comunicava realment la sensació del cansament, de la por, de la nit que s'atança i de la fred que enrampa; a la fi, amb els peus destroçats, erts, i esparracada la roba, arriba a poblat, on troba una noia sola que tot seguit li prepara aigua calda i ella mateixa li torca els peus i els hi cura» (MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster*, 15).

36. Vegeu, per a aquests indrets i per a tots els altres, l'índex toponímic que hi ha al final del fascicle II de l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, ja citat.

37. En una nota manuscrita, Aguiló recordava que havia recollit «romances» a «las costas de Cataluña» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 74).

38. Vegeu més avall, nota 43.

39. Una nota inclosa a PUNTÍ I COLLELL, *Ideari cançontístic Aguiló*, 202, ens permet de saber que «Maria Glòria del café de Tossa es la que más romances me ha dicho en aquella población y se conoce que ha sabido muchísimos».

da i arribà amb cotxe a Canet, a les 10. Després de visitar el santuari de la Misericòrdia, dinà a Canet i a la 1'30 va prendre el tren a Arenys cap a Barcelona.

El 28 de març de 1858 Aguiló s'embarcà cap a Mallorca, on restà fins al 19 d'abril, abans d'anar a València a prendre possessió del càrrec de bibliotecari primer de la Universitat. El dia 19 mateix, anant de Palma a València, el vapor va fer escala a Eivissa. Ben aviat, el 8 de juliol, tornà a arribar en vaixell a Mallorca, després que el vaixell, el *Jaime I*, fes una escala de dues hores a Eivissa. Del 6 al 9 d'agost anà a Sóller, on el dia 8 pagà quatre quartos «para papel para copiar canciones». ⁴⁰ La resta del temps, fins al 19 d'agost, no sortí de Palma, on comprà llibres i fulls mallorquins, i ens consta que el 27 de juliol hi pagà sis quartos «por algunas canciones».

Del 21 al 23 d'agost de 1858, Aguiló féu una escapada a Vilafranca del Penedès, on tenia tan bons amics. Sortí de Barcelona el 21 a les 12'30 del matí i a Vilafranca s'hostatjà a casa d'en Llorens i Barba. El 23 tornà a Barcelona. El 26 anà un cop més al balneari de la Puda i tornà a Barcelona el 6 de setembre.

El 10 de setembre partí de Barcelona altre cop cap a València. Tota la tarda d'aquell dia s'aturà a Vilafranca i menjà (dinar i sopar) a can Llorens. El 12 de setembre el trobem a Tarragona, on comprà llibres i fulls. Anà a Reus i pagà disset rals per «goigs, folletos y canciones catalanas». A les 5'30 de la tarda d'aquell mateix dia va sortir amb cotxe cap a València, on arribà l'endemà a les 9'30 de la nit. L'esborrany d'una carta que escriví el 9 d'octubre de 1858 a un bibliotecari de Madrid, que devia ésser Agustín Durán, mostra que Aguiló no va poder complir els bons propòsits que s'havia fet de tornar al Pirineu, però que així i tot va aprofitar els mesos de vacances:

«Hace ya un mes que me tiene V. en esa del Cid de vuelta de mi expedición veraniega. Mi familia y mis amigos, los baños de mar y las bibliotecas me retuvieron en Mallorca mucho más de lo que contaba cuando nos despedimos. Las aguas de la Puda en Cataluña y algunos de

40. En una nota manuscrita, Aguiló recordava que havia recollit «romances» «sumergido en los naranjales de Sóller» i «en los melancólicos olivares de Mallorca» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 74).

los compañeros de la Universidad acabaron de robarme los dos meses de vacaciones y con ellos mi proyectada peregrinación al Valle de Arán etc. Con todo algo han crecido mis mamotretos para la Biblioteca lemosina y el romancero en las escursiones al interior de la Isla y en los descansos que hice en Villafranca, Tarragona y varios pueblecitos de la Costa de Valencia al regresar a mi destino.»

El 1859 fou un any especialment mogut per a Aguiló. Ja el 6 de gener, tornant a València des de Madrid, on havia anat al final de l'any anterior,⁴¹ es va aturar a Moixent, de les 9 del matí a les 4 de la tarda. Hi pagà dos rals «por limosna a un soldado viejo que cantaba». Uns quants dies més tard, el 20 de gener, a València mateix, donà altres dos rals «por canciones catalanas».

El 15 d'abril de 1859, anant de València a Palma, Aguiló féu escala un cop més a Eivissa, on passà unes quantes hores. Hi pagà sis rals «por folletos y manuscritos catalanes». Del 15 al 27 d'abril fou a Mallorca i després passà a Barcelona.

L'11 d'agost del mateix any 1859, Aguiló arribà a Sant Feliu de Guíxols des de Barcelona, en el vapor *Negríto*, i l'endemà, a les 8 del matí, sortí cap a Palamós amb carruatge. Hi arribà a les 11 del matí i hi pagà quatre rals «por canciones». L'endemà dia 13, al migdia, es traslladà a Palafrugell, on arribà a les 2 de la tarda, amb cotxe. L'endemà, a primera hora de la tarda, va anar amb cotxe al Mas Rustei de Torrent, casa del seu amic Josep Coll i Vehí. El 15 tornà, igualment amb cotxe, a Palafrugell, on pagà quatre rals «al tejedor de Bañolas por las canciones». El 16 al matí se n'anà cap a Begur a cavall i el vespre tornà a dormir a Torrent, passant per Regencós.

A partir del 18 al vespre fou a Girona, on el 20 pagà dinou rals «por libros catalanes, folletos y goigs», i el 22 a les 8'30 del matí ja el trobem a Banyoles, on havia anat amb cotxe des de Girona mateix. El 29 al vespre, des de Banyoles, arribà a Olot, on el dia 2 pagà deu rals a Maria Berga, de Beget, «que vino varias veces a decir cantares». El 2 mateix

41. Cf. TOMAS, *Marià Aguiló*, 39, que explica que durant aquest viatge a Madrid Aguiló es comprometé a redactar el *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (cf. *ibid.*, 39-41).

sortí d'Olot amb cotxe cap a Roda de Ter, esmorzà a l'hostal d'en Grau i dinà a ca na Rutllada de Collsacabra. Féu una petita aturada a Cantonigròs i arribà a Roda a les 4'30 de la tarda. L'endemà dia 3 anà cap a Vic, on arribà a les 8'30 del matí. El 4 a les 9 del matí sortí de Vic amb cotxe i dinà a Granollers, des d'on continuà en tren fins a Barcelona.

Aviat, del 12 al 20 de setembre, passà uns quants dies a Mallorca, abans de reincorporar-se a la biblioteca de València. El dia 15 anà a Andratx a veure el seu amic poeta «Vich moribundo» i donà cent rals a la seva mare.

Encara el 24 de desembre de 1859, des de València, amb Teodor Llorente i altres «profesores de esta Universidad», Aguiló va fer una expedició a la cartoixa de Portaceli.

El 1860 torna a ésser un any molt mogut. Del 5 al 24 d'abril Aguiló fou a Mallorca, deixant, com de costum, València durant les vacances de Setmana Santa i Pasqua. A l'estiu, el 16 de juliol arribà a les 6 de la tarda a Castelló, amb diligència, i el 17 continuà cap a Benicàssim amb tartana. Pujà a peu al Desert de les Palmes i l'endemà a les 6 tornà a Benicàssim. El mateix dia 18 de juliol el trobem a Orpesa, des d'on s'embarcà «para ir al vapor» que el 20 l'havia de dur a Barcelona, fent escala el 19 a Tarragona.

Del 28 al 29 de juliol de 1860, Aguiló tornà a Montserrat, juntament amb el seu amic Clarós. El 28 anaren amb tren, des de Barcelona, fins a Monistrol i passaren la nit i una part de l'endemà al monestir. El 29 mateix retornaren a Barcelona via Monistrol. Durant aquest viatge, Aguiló pagà sis quartos «por gozos, etc.».

El 3 d'agost començà una altra expedició important. Aquell dia Aguiló anà cap a Lleida juntament amb el seu amic i col·laborador Ramon Muns. Sortiren de Barcelona amb tren a les 5'30 del matí i arribaren a Lleida a les 12'30. A les 3 de la tarda, continuaren cap a Balaguer, on arribaren, amb diligència, a les 6 de la tarda del dia 4 d'agost. Aguiló pujà a la capella del Sant Crist i hi comprà «goigs», i pagà dotze rals a «dos mugeres por dos o tres sesiones de dictar romances». A les 6'30 del matí del dia 7 sortiren cap a Bellpuig de les Avellanes i Àger. Arribaren a les Avellanes el 7 al matí i a la tarda ja partiren cap a Àger, on eren «antes de ponerse el sol». El 8 d'agost molt de matí sortiren d'Àger cap a Tremp, a cavall, i hi arribaren igualment «antes de ponerse el sol».

Tot el viatge fins a Tremp era fet amb «caballería desde Balaguer y mozo», que costaren a Aguiló quaranta-vuit rals i tretze rals més per «manutención del mozo y del caballo desde que llegamos hasta que ha partido esta mañana estafándonos». A les 6 del matí del 10 d'agost, Aguiló sortí de Tremp tot sol, a cavall, i arribà a Gerri de la Sal a les 12 o la 1 del matí. L'11 pagà 6 rals «a las mugeres» de Gerri «que me dijeron canciones catalanas». L'endemà, dia 12, a les 6'30 del matí sortí a cavall de Gerri i a la 1'30 arribà a Sarroca de Bellera. Pel camí s'aturà a Peramea, on comprà els goigs dels Innocents i assistí a la Festa Major, «que celebran con mucha bulla y ceremonias extrañas». El 12 d'agost, a Sarroca, pagà vuit rals «a las mujeres que me dijeron romances», i l'endemà dia 13, a les 9 del matí, sortí cap a Pont de Suert, a cavall. «Me acompañaron varias de las *cansoneras*», és a dir, de les dones que li havien cantat cançons, «despidiéndome amorosamente en la plaza arenosa, pobre, esposa de un *cartrayre* con sus lindas criaturas». Abans de la posta de sol ja era a Erill la Vall, després de dinar a Pont de Suert i passar per Llesp.

El dia 13 d'agost mateix, Aguiló pagà a les «cansoneras» d'Erill la Vall tres rals i l'endemà, dia 14, molt d'hora, sortí a peu cap a Caldes de Boí, on arribà a les 7 del matí. Fou a Caldes fins al dia 23, però el 19 féu una excursió a Taüll i a Boí. El dia 21 pagà dotze rals a les «cansoneras que vinieron a mi cuarto durante tres noches, las mismas que me habían dictado los romances en Erilavall». Precisament del dia 16 d'agost tenni l'esborrany d'una carta, adreçada sens dubte a Agustín Durán («Mi respetable amigo y Sr.») que demostra que Aguiló recorria per primer cop aquells paratges i, amb el seu entusiasme, dóna una nota de calor humana als escarits resums que normalment posseïm d'aquests viatges. «Ya no me queda en toda Cataluña comarca alguna por ver. He llegado gracias a Dios a realizar la difícil y postrera excursión que hace años anhelaba», li assegurava, i continuava amb tota mena de detalls:

«Me he encaramado hasta el extremo del Valle de Bohí contiguo al de Arán y pasaré algunos días en Caldes, donde necesito tomar las aguas. No he visto ni espero ver cosa más pintoresca: Montañas vestidas de espesos bosques de abetos y coronadas de nieve me circuyen, pueblecitos con su iglesia bizantina y con su castillo destrozado dan testimonio cla-

ro de los esfuerzos de la reconquista. La tradición vive con toda la energía de la edad media en esta Covadonga catalana. Respiro el aire que necesitaba.

En lo que llevo de viage no he encontrado hasta ahora muchas páginas nuevas para el romancero pero en cambio he completado y rectificado varias y he tenido la satisfacción de cerciorarme de lo abundante de mis recolecciones anteriores.

Si presento en Noviembre el catálogo⁴² de los libros impresos en catalán el año que viene lo dedicaré al romancero para no dejarlo, Dios mediante, de la mano. Esta tarea me será más grata pues no puede V. figurarse lo ímprobo y penoso que me ha sido buscar en un año y medio los mil quinientos artículos que hasta ahora llevo visto de esta literatura estirpada. Los libros catalanes son mucho más difíciles de encontrar que los romances populares y para ambas cosas se necesita un tiempo y caudal mayores a los que me ha sido dable disponer.»

El 23 d'agost de 1860, Aguiló sortí de Caldes a les 7'30 del matí, a cavall, juntament amb el seu amic Muns, i es dirigí cap a la sospirada Vall d'Aran,⁴³ on entrà «por el puerto intransitable de Caldes». Van arribar a Arties «al anochecer». Del 23 al 28 s'estigueren a Arties, on el 26 Aguiló pagà quatre rals «a Juan el Cieguecito [...] que me dijo los romances». El dia 24 s'havia acomiadat de Muns.

El 28 al matí, Aguiló anà a cavall cap al Pallars. Pel camí comprà goigs a Gessa, per dotze quartos, i a Salardú, per deu quartos. Va dinar a l'hostal de la Bonaigua i a les 5 de la tarda va arribar a Esterri d'Àneu, on romangué fins al dia 31. Hi pagà un ral per «cantares», un altre per «goigs» i dos per «canciones».

42. Abans l'esborrany diu: «Si salgo este año como espero de la ímproba tarea del». Es tracta del *Catálogo de obras en lengua catalana* al qual ja ens hem referit, que presentà realment el 1860 al concurs de la Biblioteca Nacional de Madrid, en el qual fou premiat.

43. En una nota manuscrita, Aguiló comenta: «En los llochs que mes se senyalen pel dialecte no l'aprofitan per cantar com en Mallorca ahont tots los cants èpichs duen els articles catalans & (Venian de la caçada &c). A la Vall d'Aran, a Tossa y a tota la costa que salen, que també parlan distint, cantan y escriuen el catalá general y lo mateix a Pollença de Mallorca» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 51).

El 31 d'agost, a les 7 del matí, sortí, sempre a cavall, d'Esterrí i arribà a Sort a les 5 de la tarda, passant per diversos indrets. S'hi quedà només fins l'endemà, 1 de setembre, a les 3 de la tarda, que continuà el viatge cap a la Pobla de Segur. Va arribar a Gerri «a puesta de sol» i passà una «noche romántica» dins «una cueva de Collegats durante la tempestad». Va arribar a la Pobla el dia 2 de setembre, abans d'esmorzar.⁴⁴ En sortí a les 11 i arribà a Isona a les 4 de la tarda. Hi pagà dos rals per cançons.

Continuant el seu ràpid itinerari, a les 7 del matí del dia 3 de setembre, Aguiló sortí d'Isona i anà fins a Llinars, prop de Vall-llebrerola. Passà per Benavent, per Folquer («masia grandiosa pasado Comials, donde estuve unas 3 horas»; hi pagà un ral i tres quartos per «canciones») i per Montargull. El vespre arribà a Llinars, «casa-posada» on s'havien refugiat molts traginers a causa de la pluja. Entre aquells traginers «oí contar de un caballero que pagaba las canciones que le decían. Un hombre que estuvo en Caldes de Bohí me contó mi historia»...

El 4 de setembre, a les 4'30 de la matinada, Aguiló anà de Llinars cap a Tàrrega, passant per Artesa, Malfet (on «me dirigí a la casa de Pepa Albatalla o de Cal Batalla, medio ciega, que me dijo canciones»; li pagà vuit rals per l'esmorzar i per «los romances») i Agramunt, on arribà a la 1. Sortí d'Agramunt, amb tartana, a les 4 de la tarda i a les 6 arribà a Tàrrega, on agafà el tren cap a Barcelona a les 2 de la tarda del 5 de setembre.

L'any següent, 1861, és molt més tranquil pel que fa a viatges. El 4 d'agost de 1861, quan ja feia un mes que havia pres possessió del seu càrrec de bibliotecari a Barcelona, anà a Vilassar «con los rusos». Del 13 al 16 d'agost féu una eixida a Sant Hilari Sacalm, en tren —fins a Breda— i a cavall. El 18 d'agost tornà, «con los rusos», a Sant Cugat del Vallès i a les 5 de la tarda del mateix dia arribaren a un altre monestir, Montserrat. L'endemà pujaren a Sant Jeroni. Eren Natalia, Lina Kiritz, el comte de Vernaz i Bofarull. «Firmamos en el álbum de la Virgen», on encara en queda constància. El dia 20 a les 12'45 partiren cap a Barcelona, on arribaren a les 5 de la tarda.

44. A l'arxiu de l'Obra del Cançoner hi ha una tradició sobre «La Cova del Drac, o el forat de la serpent», «Contada pel jove qui me acompanyà de Gerri a la Pobla» (*Inventari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 219).

Del 6 al 23 d'octubre de 1861 Aguiló fou a Mallorca, on arribà des de Barcelona, i el 2 de novembre tornà, en tren, a Montserrat, amb familiars; en tornà el 4.

El 1862 és un any de molt poca activitat, tot i que al final de 1861 Aguiló havia rebut la promesa d'una subvenció de la reina regent Maria Cristina per a l'edició del *Romancer* sospirat i havia promès al secretari particular de la reina, Miguel Tenorio, que faria un «último esfuerzo durante dos o tres meses para terminar la recolección, recorriendo las islas de Menorca y de Cerdeña, comarcas en que se habla la lengua catalana y que todavía no me ha sido dable visitar».⁴⁵ Només ens consta que el 12 de maig Aguiló agafà el tren a Barcelona fins a Mataró. «Me detuve en Vilassar con [Josep] Coll [i Vehí], [Estanislau] Reynals [i Rabassa], Beltrán y Terenci Thos [i Codina].» El 13 ja va dormir a Cabriels. Va pujar al Montcabrer i al vespre va tornar a Barcelona en tren, des de Vilassar.

El 1863, en canvi, es va rescabalar de la inactivitat dels anys anteriors. El 23 de juliol va anar fins a Martorell (el viatge li va costar catorze rals) i prengué un cotxe cap a la Puda (6 rals). Aquell mateix dia passà per Esparreguera i hi dedicà trenta-quatre rals a petites despeses. A les 11 del matí arribà a la Puda, on romangué fins al començament d'agost. Hi pagà quatre rals per cançons. El dia 1 d'agost passà per Olesa, on fou fins a les 4 de la tarda i donà quatre rals «a las mujeres que me cantaron canciones». El dia 2 arribà a Sabadell, des d'Olesa, en tren i aquella mateixa tarda tornà a Barcelona.

El 7 d'agost de 1863, Aguiló emprengué una altra excursió important cap a Girona. Ell mateix anotà: «Salí de Barcelona a las 6 de la tarde con P. [Josep] Coll para la excursión de verano. Llegamos a las 9 noche a Gerona.» A les dues de la matinada del dia 8 arribaren a Besalú, amb cotxe des de Girona, i l'endemà dia 9 feren una excursió a Palera.

45. Vegeu la carta sencera al meu treball «Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie*, 26-27. A l'hora de la veritat, Aguiló no va poder anar mai ni a Menorca ni a Sardenya, tot i que tenia material tant d'una banda com de l'altra (vegeu els meus treballs «Menorca dins l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya», dins *Publicacions des Born*, núm. 6 (Ciutadella, desembre 1999), 184-185, i «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Sardenya», dins el volum *Semblances i comentaris* (Barcelona 1999), 282-283).

Aguiló aprofità els dies 8, 9 i 10 per recollir material folklòric: ens consta que pagà setze rals en concepte de «gratificaciones a las personas que en los tres días me dijeron las canciones».

El dia 11 d'agost «al amanecer» sortiren de Besalú i passaren per Maià i per Sant Martí Sesserres. Ja «después de anochecido» arribaren al santuari del Mont, on passaren el dia 12 i feren una excursió al «monasterio bizantino arruinado» de Sous, «al pie de la Mare de Déu del Mon[t]». ⁴⁶ El 13, a les 8 del matí, sortiren del Mont, on Aguiló va pagar dos rals per «gozos y varios libritos»; passaren per Lliurona (ara Llorona), i al vespre arribaren a Sant Aniol d'Aguja, ⁴⁷ d'on sortiren el 16 a les 3 de la tarda, després de fer una bona feina. Aguiló hi pagà trenta-cinc rals per l'estada «y gratificaciones para las canciones», a més de vuit rals per «un cantor que pagué aparte», i de quatre rals donats el dia 15 en concepte de «gratificación para el *juglar* de Oix que vino a tocar». El 16 a la nit, Aguiló i el seu company arribaren a Beget, després de passar per Talaixà. El 17, Aguiló pagà dos rals i sis quartos «para papel para copiar canciones», i el 19, tretze rals i setze quartos a «las mujeres que me dijeron las canciones».

El 17 d'agost mateix, Marià Aguiló explicava per carta des de Beget al seu germà i fidel col·laborador Plàcid ⁴⁸ que havia «consumido todo el [paper] que me llevé, más dos quadernillos; figúrate qué tal habrá sido la cosecha para mi diccionario y cancionero», i li comentava: «Hasta aquí el viaje ha sido escabrosísimo, la 2ª parte será más fácil. No te digo

46. MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster*, 15, explica: «Una vegada era a la Mare de Déu del Mont, i furgant entre les runes del quiet monestir de Sous, fa la troballa d'una grossa medalla abacial que deu remontar ben bé al segle IX o X.»

47. En una nota manuscrita sobre la poesia popular, Aguiló comenta: «Encara l'he trobada viva y palpitant en alguns poblets vertaderament illats com per exemple S. Aniol de Guja (que manca en el mapa de Aparici), en Formentera &c. En les demés parts hi queden ruïnes daquesta poesia que cada dia se van enrunant mes. Pero en aquests punts la he agafada o trobada *infraganti* y plena de vida» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 35).

48. Plàcid Aguiló i Fuster (Palma 1842-Barcelona 1910) va estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona i ajudà el seu germà Marià, tant a la biblioteca com en la replega de materials de tota mena. Cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Volum I (1865-1877). Transcripció i notes de Josep M. de CASACUBERTA (Barcelona 1959), 38-39 i *passim*.

los pueblos que he recorrido porque hay algunos que no están en el gran mapa de Cataluña de la Biblioteca, que es el más completo.» Li explicava encara: «Hacemos el itinerario desde lo alto de las sierras, y como si fuéramos unos bandidos hemos seguido los caminos más intrincados y los pueblos más arrinconados.»

El 19 d'agost, després de dinar, Aguiló i Coll sortiren de Beget cap a Rocabrúna, on es quedaren fins al 20. Pujaren al cim de Montfalgars i «fuimos a dormir al santuario renovado de Nuestra Señora del Coral ya francés». ⁴⁹ El dia 20 a la tarda se n'anaren cap a Camprodon, «con el mismo guía que nos acompañó a Coral». Del 21 a 26 trobem Aguiló a Camprodon, on el 22 pagà dotze quartos per «papel para canciones» i quatre rals per «canciones». El 23 anà a Molló i pagà vuit rals per «gratificaciones a las cañoneras». L'endemà pagà dotze quartos «por canciones».

El 24 d'agost mateix, Marià Aguiló tornà a escriure al seu germà Plàcid des de Camprodon: «No hay novedad. Llevo escritos más de cincuenta pliegos de papel [...]. Desde que salí de Besalú no he ido más que dos horas a caballo y he perdido la cuenta de las leguas que he recorrido por los caminos más escabrosos.» Li feia saber que «antes de último de mes estaré de vuelta. Si quieres puedes escribirme todavía en Ripoll».

El 25 d'agost al matí, Aguiló i Coll sortiren «montados en burros para Llanás». A Llanars, Aguiló destinà cinc rals i quatre quartos a «gratificación canciones notables». Visitaren Vilallonga (de Ter) i Setcases i tornaren encara a Camprodon. A les 8 del matí del dia 26 sortiren de Camprodon cap a Sant Joan de les Abadesses. Passaren per la Ral, on Aguiló pagà tres rals i sis quartos «a las que me dijeron canciones», i per Sant Pau (de Segúries), on pagà vuit rals i quatre quartos «por canciones y limosnas». Arribaren a Sant Joan de les Abadesses el 26 al vespre i s'hi quedaren fins al 29. El dia 27 Aguiló hagué de tornar a comprar «papel para canciones», que li costà dos rals, i dedicà altres dos rals a goigs i estampes. El dia 29 pagà dotze rals i tres quartos en concepte de «gratificación durante 3 días a las cansoneras».

49. Cf. PUNITI I COLLELL, *Ideari cançontístic Aguiló*, 153-154 i el ja esmentat *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 19-20.

A les 5 de la tarda del 29, Aguiló i Coll sortiren de Sant Joan de les Abadesses cap a Ripoll. El dia 30 anaren amb cotxe de Ripoll fins a Granollers i soparen a Vic. A Granollers prengueren el tren fins a Barcelona, on arribaren a les 8 del matí. A Barcelona, Aguiló anotà que s'havia oblidat d'apuntar deu rals que havia donat a Maria Foradada, «la Hija», de l'hostal de la Roqueta, que «en 1854 me dijo un sin fin de canciones».

En l'esborrany d'una carta sense data ni destinatari, Aguiló feia constar que havia passat uns dies «de agradables penalidades recorriendo a pie varias poblaciones de Cataluña que ni siquiera están en el mapa mayor de Cataluña algunas de ellas», i el 18 de setembre de 1863 escrivia a Bartomeu Muntaner: «Mi excursión a los Pirineos fue fructuosísima: duró 22 días, y volví con 222 romances cabaes, sin contar un número extraordinario de papeletas para el Diccionario, algunas bibliografías, un par de preciosísimas alhajas arqueológicas etc. etc.»

El 1864 només tenim notícia d'un viatge d'Aguiló a Alacant i a València, de l'1 al 7 d'abril. El dia 2 al matí desembarcà a Alacant i a les 3 de la tarda sortí cap a Elx,⁵⁰ on romangué fins al dia 3. El dia 4, a la 1 de la matinada, anà d'Elx a Alacant amb tartana, i el dia 6 a les 5 del matí agafà a Alacant una diligència fins a Alcoi, on pagà deu rals per «goigs y varios folletos valencianos». L'endemà al matí continuà amb diligència cap a Xàtiva i hi arribà a les 4 de la tarda, després de dinar a Albaida. Tot seguit prengué el tren cap a València.

Entre el 1865 i el 1867 només ens ha arribat una minsa informació referent a excursions d'Aguiló. El 18 d'agost de 1867 escriu al seu germà Plàcid des del Castell del Mas d'Esparreguera, i li tornà a escriure des d'allà mateix el dia 26, amb una al·lusió a les aigües de la Puda. A l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya hi ha mostres de les peces que recollí al Castell del Mas i a la Puda, i ben en concret hi trobem documentada una nova pujada a Montserrat: el maig de 1865, una dona de Collbató li dictà una cançó de «costums moderns» a l'ermita de Sant Jeroni de Montserrat.⁵¹

50. En una nota manuscrita, Aguiló recordava que havia recollit «romances» «en medio de los bosques de palmeras de Elche» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 74).

51. *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 55.

Sabem, en canvi, que el 1868 va ésser ben aprofitat. L'11 d'agost d'aquell any, Aguiló enviava una carta al seu germà Plàcid des de Camprodon. Li feia saber que hi havia anat «ab pau y treball» des de Ripoll, «en un carro per un camí de cabres. El sol nos estavellava y a pesar d'a-xò hem vist moltes vegades les estrelles. Mare de Déu quin camí! no tenim cap os romput, y és un miracle dels grossos...». El 15 d'agost de 1868 Aguiló encara era a Camprodon i, recordant temps passats, hi va compondre una «Lletra en romanç», titulada «Les flors de montanya», «tramesa a mon amich ben volgut En Joseph Coll y Vehí».⁵² Al cap d'un mes, el 14 de setembre, Aguiló escrivia altre cop des de Barcelona al seu germà Plàcid i li comentava: «Tench Camprodon molt *esplotat*», pel que fa a «cançons», i li demanava que fes diverses gestions per aconseguir un manuscrit del «Ball de Serrallonga» i altres peces i que aprofités que Villalonga era «un gran niu de cançons». «Corren per conte meu los gastos que fasses —li comentava—, no plagues paper. Si'm dus alguna *alaja* desconeguda en materia de cansons o rondalles, tu't faràs la paga.»

Aquesta llarga relació no exhaureix encara sens dubte la llista dels viatges folklòrics d'Aguiló, que aprofitava totes les avinenteses —a Mallorca, a Barcelona mateix i a tot arreu on es trobava— per completar les seves colleccions de cançons, de rondalles⁵³ i de refranys i per engruixir les paperetes destinades al Diccionari que apareixeria molt més tard i d'una manera fragmentària,⁵⁴ en l'esforç constant que feia per a l'enaltiment de

52. Publicada dins Marian AGUILÓ, *Poesies completes*, III (Barcelona, Ilustració Catalana, s.a.), 140 ss.

53. Per a l'activitat d'Aguiló com a col·lector de rondalles, vegeu el meu treball «Marià Aguiló, precursor d'Antoni M. Alcover», dins el volum *Escriptors i erudits contemporanis* (Barcelona 1996), 11-17. Jaume Guiscafrè, de la Universitat de les Illes Balears, enllesteix en aquest moment la seva tesi doctoral sobre Aguiló i les rondalles.

54. Com és prou sabut, fou publicat per l'Institut d'Estudis Catalans. La guerra civil, però, va impedir que n'apareguessin uns volums d'apèndixs, les paperetes manuscrites dels quals són ara a l'arxiu de l'Institut, i la llista bibliogràfica completa, que de moment no m'ha estat possible de localitzar. Tampoc no hi he pogut localitzar fins ara el material folklòric que n'havia estat suprimit i al qual fa al·lusió el fill de Marià Aguiló, Àngel, en una carta a Rafael Paxot i Jubert del 30 de novembre de 1925: «Del Inventari de la llengua catalana publicat per l'Institut, al començar-lo a estampar separaren, no se si ab prou acert, la copia de noticies folkloriques que acompanyava moltes paperetes; per ventura l'aplech del que resta per publicar (si l'Institut volgués ce-

la llengua i de la literatura catalanes de totes les èpoques.⁵⁵ És cosa sabuda que el 1869 i el 1870 va passar —per motius ben diferents— dues temporades a Vic,⁵⁶ on tenia amics i col·laboradors tan importants com Jacint Verdaguer i Jaume Collell, i és possible que fos aleshores que visités Folgueroles, on un traginer i la mare de Verdaguer li van cantar o recitar versions complementàries d'«Els Segadors».⁵⁷ D'altra banda, l'anàlisi minuciosa del material d'Aguiló conservat a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya ens permet, no solament constatar la gran quantitat d'informació que aconseguí de reunir al llarg de les seves expedicions,⁵⁸ sinó també adonar-nos de llocs, en general no gaire lluny de Barcelona, no esmentats fins ara, però on Aguiló treballà intensament, com ara la Garriga, Sant Julià de Vilatorrada, Borredà, Sagàs o Sant Joan Despí.⁵⁹

dirho) juntament amb un curiós inventari de Castells de Catalunya y altres notícies recullides, podrien constituir un volum prou interessant» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-37, doc. 2).

55. En una nota manuscrita, Aguiló mateix confessà: «Per trobar el llenguatge menys corromput vatax fer el replech de mes cançons en els pobles mes aïllats ò arrecanats que han conservat millor la puresa de la llengua; mes salvo un petit vocabulari de mots que en la part baixa de Catalunya ja no son populars com *juglar*, *tor* per *torre* && no he trobat les diferencies que esperava» (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 52).

56. Cf. CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, I, 78-79 i 94-96; COLLELL, *En Marian Aguiló*, 43-48, i TOMAS, *Marià Aguiló*, 56-57.

57. Cf. *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. I, 142-143. Per a les relacions entre Aguiló i Verdaguer, vegeu el meu treball «Jacint Verdaguer i la poesia popular», *Anuari Verdaguer 1995-1996* (Vic 1999), 157-188. Recordem que, encara el 1872, Jaume Collell anomenava Aguiló el «senyor de les cançons» (carta citada per CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, I, 126, nota 7).

58. Recordeu que aquest material s'ha de completar amb el que tenia Josep M. de Casacuberta, ara a la Biblioteca de Catalunya.

59. Vegeu l'índex toponímic de l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. II. Recordem que a la Garriga hi ha un balneari, al qual fa al·lusió Aguiló mateix (en una nota manuscrita escrivia: «En Johan Illa de Corro damunt que va estar 25 anys a Cánoves y viu al establiment den Blancafort de la Garriga es un *tipo* dels cantadors que conjuminen y refan»); Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VIII, doc. 7). D'altra banda, FRANCESC MATHEU, «En Marian Aguiló. Recordances personals», dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, II (Barcelona 1928), 244-245, comenta que Aguiló solia passar els estius, «sos últims anys, a Sant Julià de Vilatorrada hont els passava jo també». N'havia passat també a Sant Joan Despí.

Aguiló estava orgullós de la seva feina i li agradava de parlar-ne. Quan redactava notes per a conjuminar el pròleg dels volums que haurien hagut de contenir el resultat de les seves recerques, es proposava: «Contar aprocsimadamente las personas que me han dicho romances y contar los pueblos y provincias en que he estado para recogerlos», i comentava: «He oido los romances catalanes con todas las inflecciones de voz de todas las comarcas que hablan la antigua lengua, ademas de las Baleares, á orillas del mar en las limpias casas de la costa y en las ahumadas y mugrientas de los Pirineos cerca de los ríos. Los he oído en la frontera con los galicismos *joli, tor* (torre), *payre, mayre, arjant, xeval, blanxa, super, pris* &c y rayanos á tierras que hablan castellano con los obligados *mueros* por moros, *muquera* por muger &c &c.»⁶⁰ Així i tot, d'acord amb el seu tarannà ben conegut, que passava fàcilment de l'eufòria a la depressió i que volia fer-ho tot, amb la conseqüència de deixar-ho sempre a mig fer, estava ple de dubtes i de vacil·lacions, que queden ben evidents en un esborrany sense data d'una carta adreçada a Agustín Durán.⁶¹ D'una banda, volia «satisfacer en algo la gran deuda de gratitud que tengo con V. anunciándole repetidos adelantos en la ardua empresa, á que V. constantemente me ha animado con tanto cariño y buena voluntad», però alhora no li amagava: «Por desgracia, dificultan la satisfaccion de esta deuda lo vasto que por fuerza tiene que ser (por ahora á lo menos) el circulo de mis trabajos,⁶² y lo diseminados y escondidos que en él estan los obgetos de mis continuas pesquisas. Verdad es que aunque penosos menudean los descubrimientos mas o menos notables; pero tambien lo es que en vez de contentar mi literaria codicia la avivan y la hacen casi insaciable.» Describia perfectament les seves limitacions: «El mismo placer que lleva en sí cada una de mis pequeñas conquistas excita el descontento perenne que me causa la imposibilidad de completar ni uno solo de los trabajos simultaneos a que me dedico sin el ausilio del suspirado viaje.» I continuava una mica més endavant: «Aunque apenas pasa dia, que con las pocas horas que tengo

60. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, II, doc. 13.

61. Un esborrany semblant, conservat igualment entre els papers Aguiló de la Biblioteca de Catalunya, duu la data 23 de desembre de 1856.

62. A sobre diu: *investigaciones*.

para mi no aumente mis mamotreto siquiera con algunas hojas, estas empero hoy sirven para enriquecer nuestro abundantísimo diccionario, especie de borceguí sin soleta que nunca lograré hartar; ó la complicada gramática y su caprichosa ortografía; mañana son datos biográficos ó bibliográficos de nuestros poetas, cronistas, ascéticos &c; ora es la *rondalla* ó romance popular que logro recoger, cosa ya rara en Barcelona, ora una aclaración de un hecho obscuro ó desconocido, una costumbre característica ó curiosa, la descripción de un traje, armadura, edificio de la edad media &c &c. Despreciar estas aportaciones cuando leo un codice antiguo, que Dios sabe cuando volvera a ser leído, es casi imposible aunque lo estudie con un objeto determinado [...] Para emprender la publicación de la Biblioteca popular me falta una última peregrinación á los Pirineos de un par de meses; para la de la erudita necesito todavía ver la Biblioteca Colombina y tres ó cuatro de las extranjeras que custodian numerosos codices de que no se conocen otros ejemplares.»

Tot plegat, com ja he explicat prou en altres avinenteses, va dur Aguiló a un refredament progressiu de la seva afecció per les cançons populars. Ell mateix comentava, en una nota destinada a algun dels pròlegs que mai no va redactar: «Desde que acabí ma tasca o lo alicient de l'esperança de trobar una cançó important nova. Desde que ja no hi havia per mi mes que poblets desconeguts y no cap comarca o cap de partit o arxiprestat de que no'n conegues alguns pobles, perdí aquest afany que fa miracles per anarlos a recorrer y me falta 'l temps puix com a gefe de la Biblioteca no podía separarme del establiment ni el mes de vacances que a poch no tenguérem.» Una mica més endavant s'hi afegí un altre motiu, que li causà una profunda tristesa i el desanimà molt: «Les publicacions den Mila y den Briz⁶³ en part inutilisavan aquesta y el progres del nostre renaxement demanava mes els classichs antichs que les cançons populars y tot axo feu que les dexes de racó si be no he dexat may d'acaramullar les que m'han vengut al pas o m'han proporcionat alguns amichs.»⁶⁴

63. És a dir, les dues versions del *Romancerillo catalán* de Manuel Milà i Fontanals (1853 i 1882) i les *Cansons de la terra* de Francesc Pelai Briz, aparegudes a partir de 1866.

64. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, VI, doc. 53.

Un altre apunt inacabat d'Aguiló referma i complementa els motius que el dugueren a paraitzar pràcticament una feina que tenia gairebé llesta i per a la publicació de la qual havia obtingut una important subvenció reial:

«Mort d. Agustí Duran Gefe de la Biblioteca Nacional que havia manifestat⁶⁵
afexugat pel pes de la traslacio de la Biblioteca publica⁶⁶ y pel defalliment de la edat y per desenganys de la vida... o de conegudes amistats.»⁶⁷

Va caldre la «fibrada» punyent de Joan Mañé i Flaquer —una denúncia pública des del *Diario de Barcelona* del 19 de març de 1893, queixant-se que Aguiló, malgrat la subvenció rebuda, no havia publicat encara res— perquè, amb penes i treballs, sortís —amb un colofó datat el 30 de juny d'aquell mateix any 1893— el primer volum del *Romancer popular de la terra catalana*, que no havia de tenir continuïtat, malgrat les bones intencions del seu col·lector,⁶⁸ que moriria el 1897 i que tenia des de feia temps, segons les seves mateixes paraules, un «decandiment del cos y del esperit, que trenca 'l fil del discurs, aminva y afluxa les energies vitals y privant de tota concentració y de tot escalf fa caure impotent la ploma dels dits...»⁶⁹

Jaume Massó i Torrents, jove deixeble i col·laborador de Marià

65. Segueixen unes ratlles indicant que el text s'havia d'acabar de redactar. Durán morí el dia 1 de desembre de 1862.

66. Des del monestir de Sant Joan de Jerusalem a l'edifici nou de la Universitat Lliterària de Barcelona (cf. AGUILÓ, *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, 367-369; PUNTÍ I COLLELL, «Marian Aguiló i Fuster», 44-45).

67. Entre els quals els disgustos que tingué per la «frissor» de Milà a publicar el *Romancerillo* i pels atacs d'Antoni de Bofarull (cf. PUNTÍ I COLLELL, «Marian Aguiló i Fuster», 49-58 i els meus treballs citats «Marià Aguiló, col·lector de cançons populars» i «Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular»). Aquesta nota es troba a l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, A-19, III, doc. 22.

68. Cf. els meus articles «Marià Aguiló, col·lector de cançons populars catalanes», 316-324 i «Jacint Verdaguer i la poesia popular», 169-171.

69. AGUILÓ, *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*, 369.

Aguiló,⁷⁰ a l'homenatge pòstum que li va retre al Centre Excursionista de Catalunya el 26 de novembre de 1897, recordava que Aguiló «va ésser el primer excursionista a la manera nostra; era mogut per l'estudi, però sentia a cada petjada que feia per un nou territori tot l'escalf de l'amor patri», i feia una afirmació que concorda del tot amb els testimoniatges personals d'Aguiló que podem espigolar a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya: «Ell cercava ls comprovants de la llengua, i quan trobava una paraula que creia desapareguda, existent en totes les regions de la nostra nació, no era tant sols l'orgull de filolec lo que sentia, sinó que també mostrava complascut el seu amor de patriota. Ell, que havia vingut de Mallorca am la creença de trobar aquí malmès l'idioma, va arribar, mercès a les seves excursions, a la següent conclusió: no hi ha un mot en el mallorquí actual que no s trobi vivent en una banda o altra de Catalunya.»⁷¹ I una mica més endavant, Massó esmentava l'impressionant discurs presidencial dels Jocs Florals de 1867, en el qual Aguiló «agafa per símbol de la nostra llengua la sentida cançó que tots sabeu *A la vora del mar n'hi ha una donzella*»,⁷² i en transcrivía alguns paràgrafs en els quals l'autor resumia les seves experiències al llarg de tants anys de recórrer els Països Catalans de cap a cap:

«Sí: desde les singleres conglassades dels Pirineus fins á les planes calitjoses de Valencia y d'Elx; desde les valls patriarcales de l'alta montanya de Catalunya y del Rosselló fins á les comallerades rublides d'arbres que perfumen les illes Balears; desde les platges del golf mes enllá de Portvendres fins molt passada la costa d'Alacant, per tot arreu y en tots los endrets m'ha comparegut, á cada jornada que hi he feta, la figura benvolguda de nostra dolça, de nostra valenta llengua catalana: y en lloch, en lloch (fora de les ciutats mes principals) l'he sabuda veure tan malaltissa y afollada com alguns ens l'han descrita, sino forta, sanitosa y vividora. Mes com si exa gentil *minyona* volgués sorprendre'ns á la primera

70. La dedicatòria de l'exemplar del *Romancer popular de la terra catalana* que Aguiló li va adreçar deia: «Al valent catalanista en J. Massó Torrents, per amistosa recordança y per agraïment de les cançons rebudes.»

71. MASSÓ TORRENTS, *En Marian Aguiló i Fuster*, 14.

72. *Ibid.*, 20.

escomesa, á casi cada encontrada l'he vista ab un vestit un xic desigual, y m'ha parlat ab un to un si es no es diferent.

Sota dels abetés altívols y de les rouredes pirinayques, l'he guaytada fent de pastora, á radòs d'un single, los peus dins els esclòps, la filoseta al costat, mitx arraulida baix lo fexuch abrigall ab que 's guardava del alè de les congestes y de les bufades del torch. Mes avall, l'he trobada ab l'ayrosa caputxeta negra y l'espardenya blanca, resant ab los ulls baxos dins lo fosseret de la sagrera, al peu de la porxada de l'esglesia bisantina... y axís devallant sempre, de l'afrau á la conca, de la ribera á la plana, del camp á la marina, per tot, per tot l'he anada veyent endressada y axerida, allá replegant boscalls per les pinedes y garriguelles, ó atrafegada en les feynes de la masía; açí bellugant llesta los boxets del cuxí de fer randa, ó ajudant á l'espigolada y á la verema. A les fires, riallera y fent l'ull viu; pe'ls aplecs y festes majors ballant falaguera lo tirabou y les cerdanes.

De territori en territori m'ha vengut á escometre amorosa, ab la gentilesa de sempre, y sempre ab una gracia novella, acompanyantme llargues estones, y á voltes de sol á sol en mos viatges; y baratantse d'amagat, del cim de les serres partioneres, ó al atravessar los rius que xapen les comarques mes que son preuhat y conegut vestit, alguns no mes de sos joyells antichs que té en tanta d'abundó per endiumenjarse, segons ella ovira que muden també y cambien los nubolets del cel, les fulles de les arbredes, les refilades dels esbarts d'aucells que hi volatejen, y fins la color de les poncelles que pe'ls márgens la guayten rialleres.

Cosa apar d'encantament pensar com aquella *nina* que pe'ls pobles del Rosselló y de Cerdanya me va comparexer ab la cofa blanca, lo cabell ros y els ulls blaus (agabatxant de vegades qualque mot), se va transformant á poch á poch, y sens que hom puga may adonarse'n ben be de sos cambis, en la jovensana de pell bruna, d'abundosa cabellera d'atzabeja, que les grosses agulles d'argent ab tres rodades de pedres lluentes no son prou per subjectar; en la xicota gallarda, d'ulls encara mes negres que sos cabells, que vestida ab la faldilleta curta, encreuhat al davant lo mocador de pita de colors virolades (y barrejant en sa conversa algun vocable de Castella), s'enfila resolta y lleugera dalt de les moreres que rodejen les derrereres fites del regne de Valencia, pera despullarne lo fullatge de ses branques; ó se n'entra mes enllá, á replegar los dátils ensucrats que cauhen d'aquell bosch mavellós de palmers sarrahins, que per totes parts ombrejen l'africana vila d'Elx, y que per oratjarla sempre vinclen á tota hora los estelats ventalls de ses paumes verdes.

Y no es exa sola, no, com ja he dit, la terra flayrosa que servex d'espayós alberch á l'encisadora *noya* de que us parl. Altra de bellíssima li'n resta que no perilla pas may de perdre, y ahont viu ab tota segurança y afalagament: romanli encara l'antich reyalme de Mallorca... Si trescada tota l'alterosa Catalunya, si corregut lo planer y delitós verger de la morisca Valencia, eus arribau fins al avinent estol de les Balears que com vaxells eternals carregats de flors y d'emmelats fruyts guarden lo centre de la costa llemosina, lo cor se us axampla al mot primer que hi sentiú, veýent que no per atravessar les ones haveu exit per ço de la patria catalana. Dalt de sos monts espadats, dalt de ses serres altívoles podeu ovirar y escometre los tres caps blanquinosos del gegantí Montseny, los turons esquerps que formen la corona emmarletada de Montserrat, y girantvos vers garbí, lo putx acimat y ardit del llunyadá Mongó. Entraune dins los fruyterás de ses enclotades comes, seguiuene los viaranyis de ses valls d'esbalahidora verdór (sia en la quesvulla de les illes germanes), y aviat veurèu passar á la vora la garrida *al-lota* falagüera, que tresca com una dayna aquell paradís. Son trajo ayrós, recordança viva de la poètica Edat mitjana, podrá esser que us sorprenga un xich; mes si posau esment á son dolç parlar, que's barreja amorós ab l'ambat suau que arriba tot embegut y ple de la flayre dels tarongerals; si escoltau sa veu harmoniosa, son atractívol enrahonar; si esguardau de fit á fit sos ulls, que la blancor del rebosillo clar fa encara mes negres y enlluernadós, notarèu ben aviat que aquella fesomía no us es nova, que l'al-lota del honest gambuix, la de la llarga cabellera en amollada trena, la del gipó de satí ab botonades d'or y pedrería que hi dringuen á rengleres, no es altra mes sino la *nina* mateixa que ja conexeu; aquella que creyeu haver dexat pe'l continent, y que ara de nou se us presenta, mes enllestida y engalanada que may, ab joyes que li donen un cert ayre d'antiguitat que l'ennoblexen sens envel·lirla; ab joyes que us son conegudes y de vostra usança, puix treballades foren per gent catalana, y per açí, gracies á Deu, si be mes escampades, encara vuy en dia s'hi conserven totes ab bon estament.

[...]

Si'm preguntau còm l'he coneguda entremitx dels milenars de xamoses noyes, que son les flors mes gentils de la nostra terra, còm l'he descoberta en la varietat de disfresses que pren passant d'encontrada á encontrada, vos respondré que be fa de bon conixer... Per tot arreu m'ha arribat al cor lo ressò de sa veu aymada. Per totes les afraus m'ha enrahonat ab les matexes paraules y ab los matexos adagis. Per tots los endrets mes allunyats de nostra patria m'ha donat per immortal penyora

de sa unitat, de sa noblesa, y de sa forta vida, uns matexos cants populars y unes rondalles matexes. Per tot, per tot m'ha parlat lo *catalá del que ara es parla*, lo mateix catalanesch talment que han sabut *escriure* los autors mes triats de nostra literatura, desde lo rey en Jacme el Conqueridor fins á n'Aribau.»⁷³

«¿Quí estaré á la prova per moure les armes de Roldán, y prosseguir la publicació de aquest riquíssim tresor de la nostra poesia popular?», es preguntava Jaume Collell al discurs necrològic que va dedicar a Aguiló a l'Ateneu Barcelonès.⁷⁴ Avui, més de cent anys després de la mort del nostre patriarca, ens podriem fer encara la mateixa pregunta. Després de molt temps d'incertesa, hem pogut recuperar el riquíssim fons Aguiló de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i ara es troba a disposició de tots els estudiosos, i esperem que molt aviat també podrem disposar de l'inventari detallat d'un altre fons encara més important per al coneixement de la vida i l'obra d'Aguiló: el que, com ja sabem, va pertànyer a Josep M. de Casacuberta i que a partir de la seva mort és a la Biblioteca de Catalunya. Durant la segona meitat del segle xx, d'altra banda, han aparegut tot un seguit de treballs sobre els diversos aspectes de Marià Aguiló. Queda, però, molt camí per recórrer i hi ha feina per a tothom. Per part meva, sóc feliç d'haver pogut posar, a empentes i rodolons, alguns granets de sorra en aquesta tasca urgent de recuperació de la figura de Marià Aguiló i Fuster, i sóc més feliç encara de la participació important que hi han tingut i hi tindran els meus antics i estimats deixebles Margalida Tomàs i Joan Mas i Vives. Estic segur que el lligam més estret que a partir d'avui m'uneix amb l'Acadèmia de Bones Lletres serà un estímul per continuar endavant en aquesta tasca.

73. *Jochs Florals de Barcelona en 1867* (Barcelona 1867), 33-36.

74. COLLELL, *En Marian Aguiló*, 50.

DISCURS DE CONTESTACIÓ
per
Joaquim Molas

Sr. President,
Srs. Acadèmics,
Senyores, senyors:

Haig de confessar que el fet de donar, en nom de l'Acadèmia, la benvinguda a Josep Massot i Muntaner no és, per a mi, una obligació imposada per l'ofici, sinó un goig, un autèntic goig. Vaig conèixer Massot a les classes dels Estudis Universitaris Catalans, quan ell devia cursar tercer o quart de carrera i jo reprenia, després d'una llarga absència, la meua activitat docent a Barcelona. I de seguida vam lligar una amistat no sols professional, sinó també personal, que ha durat fins avui. Si, com en aquesta ocasió, haig de remenar l'olla dels records, em surt sempre una mateixa imatge, la del savi modest, generós i replegat sobre si mateix, amb la mirada baixa i un mig somriure permanent penjat dels llavis, obert a tota mena d'intercanvis erudits i jocs dialèctics, però segur de les seves conviccions i fins i tot, en alguns casos, intransigent. I, amb la imatge, les campanyes de tots colors que hem compartit i que ell ha evocat en un paper que corre per aquests mons de Déu i que m'abstinc de repetir. Només recordaré, per si ell no la recorda, una peripècia que, em sembla, defineix la seva capacitat d'obediència i, a la vegada, la seva capacitat per girar, o per intentar de girar, les situacions més complicades: el dia que va entrar de novici a Montserrat i va haver de complir amb el costum de substituir el nom per un de patristic o monàstic, va ordir, segons la vella sentència del príncep de Salina, «canviar-ho tot perquè res no canviï», un pla estratègic ple de subtileza per conservar-lo o, almenys, per conservar-ne la inicial. Un pla, tanmateix, que a l'hora de la veritat, els nous aires que començaven a imperar a la comunitat van fer innecessari. Josep Massot va néixer a Palma de Mallorca, el 3 de novembre del

1941, en el si d'una família profundament arrelada a la terra i amb connotacions artístiques. El seu avi, per exemple, Josep Massot i Planes, músic i fill de músic, va dedicar molts dels seus afanys a recopilar el cançoner popular de Mallorca, recopilació que va deixar pràcticament inèdita i que el nét, a qui avui donem la benvinguda a l'Acadèmia, va publicar, amb la col·laboració de Baltasar Bibiloni, el 1984. Altrament, el seu oncle-avi Marià i la seva germana Mercè, poetessa i gran amiga de Maria Antònia Salvà, van mantenir a casa seva, en els anys més obscurs del franquisme, un saló literari, que, amb el temps, s'ha convertit en un mite i que ell ha estudiat més d'un cop. Així, de petit, ja va llegir, anava a dir que de manera natural, les rondalles de mossèn Alcover i, com Aguiló, va rebuscar en el magatzem de la lírica popular. El 1958, va començar a la Universitat de Barcelona la carrera de Lletres, Secció de Filologia romànica, que va donar per acabada cinc anys després. I simultàniament va seguir els cursos de llengua i literatura als Estudis Universitaris Catalans. El 1962, va entrar al monestir de Montserrat, on va fer estudis d'humanitats, filosofia i teologia. I el 1971 va ser ordenat sacerdot. En l'endemig, va completar la seva formació al monestir de Münsterschwarzach i a Munic amb dos semestres sobre llengua i cultura alemanyes.

Massot és, tot d'una peça, un gestor i un investigador. Probablement, la seva feina de gestor o, amb més exactitud, de programador polític-cultural, que, algun dia, caldrà analitzar amb tots els ets i uts, és, si no la més reconeguda, la més coneguda. Així, ha estat durant vint anys secretari de l'Associació internacional de llengua i literatura catalanes (1973-1993), primer president de la Societat catalana de llengua i literatura (1985-91) i, des del 2001, tresorer de la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Altrament, és, des del 1975, director de la revista «Randa», capital per a l'estudi de la cultura mallorquina, i des del 1986, ho és de «Llengua i Literatura», de la Societat catalana de llengua i literatura, oberta en aquest cas, a tot el territori. Ara: el seu gran centre d'operacions han estat, i són, les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que dirigeix, intentant d'equilibrar els interessos del mercat amb els pròpiament culturals, des del 1971 i que, amb els canvis produïts al llarg dels 90, s'ha convertit en una de les poques, si no única, possibilitat de sortida per a la producció històrico-literària. De fet, Massot no sols tria els textos, sinó que molt sovint orienta els autors

i revisa a fons els productes. Del seu conjunt, que va del llibre d'espiritualitat al muntanyenc, passant per l'infantil o el juvenil, destacaria dues sèries: la «Biblioteca Serra d'Or», més literària o d'assaig, i sobretot, la «Biblioteca Abat Oliba», la més personal i controlada, que alterna les tesis doctorals amb les miscel·lànies d'homenatge, i aquestes, amb les històries locals. O les actes de congressos, entre elles i de manera regular, les de l'Associació internacional de llengua i literatura catalanes i les de la North American Catalan Society. Dins la sèrie, han aparegut també, en tretze volums, les obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, o en quinze, incloent-hi l'epistolari, les de Josep Torras i Bages. I fora de sèrie, dues obres monumentals: l'*Arxiu Vidal i Barraquer* (7 vols.) i els *Materials de l'Obra del Cançoner popular de Catalunya*, impulsat per Rafael Patxot (11 vols. fins ara). Per últim, en el compte de les Publicacions, cal posar la direcció de dues revistes, els «Studia Monastica» (1965-94) i «Serra d'Or» (des del 1994), la primera, d'alta especialització, i la segona, d'especulació i d'informació cultural. A més, Massot, i amb ell, les Publicacions, amb voluntat més de servei que d'acumulació, han col·laborat, o col·laboren, amb d'altres institucions i editorials. Amb les Edicions Curial, per exemple, en una rigorosa col·lecció de «Textos i estudis de cultura catalana». Amb la Universitat de les Illes Balears, en dues «Biblioteques», una, de textos, la «Marià Aguiló», i una altra, d'estudis, la «Miquel dels Sants Oliver». Amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, en una «Biblioteca», aquest cop, d'estudis i sota l'emblema de «Sanchis Guarner», i una revista filològica, «Caplletra». O, amb diverses associacions internacionals de catalanística, en uns «Estudis de llengua i literatura catalanes», que aplega repertoris bibliogràfics o miscel·lànies d'homenatge.

Pel que fa a l'altra cara, la d'investigador, Massot, home d'arxiu com el Dr. Rubió o el P. Batllori i no lector literari, com Riba o Riquer, ni que aquest ho sigui en termes filològics, es mou en la frontera de la història intel·lectual i la història pura. I, com el Dr. Rubió i el P. Batllori, tendeix a treballar a fons en aspectes o fets concrets, en principi, de tipus biogràfic o polític, reelaborant o reajustant, com ells, els resultats obtinguts a mesura que va descobrint noves fonts d'informació, més que a construir grans síntesis interpretatives, síntesis que, en tot cas, són simples marcs o simples conseqüències, no objectius en si mateixos. O,

a tot estirar, simples panorames bibliogràfics. En conjunt, les investigacions són fruit de la seva doble condició de mallorquí i de monjo. I de la necessitat d'explicar-se ell mateix, i de retop, d'explicar el món que l'envolta. En efecte: Massot, fidel a l'ambient de la seva adolescència, converteix en matèria d'estudi la poesia popular i la memòria encara viva de la guerra o de la immediata postguerra, buscant i analitzant, en tots dos casos, l'«altra» Mallorca, la vençuda. I, com a monjo, en uns moments particularment tensos i agitats, la història de l'Església contemporània. I ho fa, d'acord amb l'esperit que viu a Montserrat, amb una gran amplitud de criteri. De fet, el seu primer article, escrit i publicat quan estudiava, és una contribució a *El romancer tradicional de Mallorca*, que li va valdre, si recordo bé, una tarja d'identitat del vell mestre don Ramón Menéndez Pidal. I els dos primers llibres, apareguts respectivament el 1972 i el 1973, quan tot just acabava de ser ordenat sacerdot, són *Els mallorquins i la llengua autòctona* i *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Així, la seva feina d'investigador ha girat al voltant de quatre grans eixos, que, segons les èpoques, apunten o es ramifiquen. O cohabiten, com els polítics francesos, sense tensions. Primer: el cançoner i el teatre tradicional, un tema insistent al llarg de tota la seva vida, però que, els darrers anys, ha guanyat en intensitat gràcies a la recuperació de l'*Obra del Cançoner* promogut per Rafael Patxot. Dos: l'Església, com a institució i com a foc creuat d'idees, en particular, la mallorquina, i en general, la catalana, especialment Montserrat, al qual ha dedicat tota mena d'estudis, que van de la refosa i ampliació de la història clàssica del P. Albareda o la traducció del *Voyage de Laborde fins a l'estudi dels seus abats*. O de les seves derivacions líriques. Tres: la guerra civil a Mallorca, un estudi, aquest, que va iniciar cap als primers anys 70 i que s'ha convertit a poc a poc en un dels seus centres capitals d'interès. Ha fet introduccions generals i sobretot ha dedicat monografies plenes de rigor a punts concrets: el desembarcament del capità Bayo (1987), la *Vida i miracles del «conde Rossi»* (1988), els informes del cònsol Alan Hillgarth (1996), els bombardeigs (1998) o les peripècies biogràfiques d'un parent seu, el conseller Sbert (2000). O sobre la posició que van prendre davant el conflicte els escriptors més eminents, siguin de la confessió que siguin, de Gabriel Alomar a Joan Estelrich, i d'aquest, als glosadors populars, els germans Villalonga o Ber-

nanos, de qui és un dels màxims experts europeus. I quatre: la llengua i la literatura catalanes dels segles XVIII-XX: Agustí Eura, Pere d'A. Pènya, Verdaguer, A. M. Alcover, M. A. Salvà o Miquel Ferrà i, per extensió, alguns historiadors i escriptors de postguerra com el P. Batllori o Josep M. Llompart.

Un dels temes recurrents de Massot, almenys des de les acaballes dels anys 60, ha estat Marià Aguiló, un personatge, per a mi, fascinant, com a mínim, per dos motius. Aguiló, que movia des de l'ombra, amb consells i fins amb intrigues, molts dels fils del món literari català, va idear, a més d'una obra poètica original, un vast programa per omplir els enormes buits culturals del país: una bibliografia dels llibres i pamflets impresos en llengua catalana, un diccionari d'autoritats, una «biblioteca» de clàssics i una recopilació i classificació del patrimoni popular, des de les cançons o els goigs fins a les rondalles i els refranys. Ara: el rigor i l'afany d'exhaustivitat li van impedir d'acabar-lo i, per tant, no va publicar pràcticament res en vida, ni tan sols els llibres premiats, com la *Bibliografia* i els *Focs follets*. O que havien gaudit d'ajuts reials. Verdaguer, en un article necrològic meitat d'elogi, meitat elegíac, va sintetitzar a grans trets la vastitud del programa i, a través d'una metàfora rondallística, molt pròpia del tarannà d'Aguiló, va apuntar les raons psicològiques de la seva paralització. Dissortadament, en ser publicats, després de mort, de manera fragmentària i fora de temps, no va tenir el ressò que, publicats en el seu moment, hauria pogut tenir. Massot, aprofitant dos fons documentals importants, el reunit per Casacuberta i el recuperat de l'*Obra del Cançoner*, ha realitzat una pila d'estudis sobre un dels punts, el de la lírica popular: *Marià Aguiló, col·lector de cançons populars* (1980), *Cançonetes mallorquines* (1985), *Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular* (1997) i *Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició* (2000)... En el magnífic discurs que acabem d'escoltar, ha analitzat per dir-ho així, l'esquelet d'aquests estudis, vull dir: les campanyes d'arreplega de material que els han fet possibles, iniciades el 1844, si no abans, i completades, amb moments de gran intensitat, en la vintena d'anys que van del 1850 al 1868 o 1870. Unes campanyes amb les quals Aguiló va pentinar tot el territori, dels Pirineus a Alacant, i de Lleida a Eivissa i Mallorca, utilitzant, per als llargs trajectes, el tren o el vaixell, fins i tot el llaüt, però anant, en general, a peu, a cavall o en tartana i

«sin más compañeros que mi bastón y mi escarcela de viage». Més exactament: ha analitzat l'altra cara, l'obscura, de l'erudició. Probablement, en aquest sentit, és un dels estudis més precisos i més ben armats que conec. Vull donar la meua més fervent benvinguda a Josep Massot i Muntaner. Tots plegats esperem molt de la seva capacitat de treball. I de la seva erudició. Gràcies.

BIBLIOGRAFIA DE JOSEP MASSOT I MUNTANER
(1961-2002)

1. "El romancero tradicional español en Mallorca", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* 17 (1961), 157-173.
2. "Fray Benito Pañelles, obispo de Mallorca", *Analecta Sacra Tarracoen-sia* 34 (1961), 197-209.
3. "Sobre la poesía tradicional catalana", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* 18 (1962), 416-469.
4. "Entorn de l'opus de mossèn Costa i Llobera", *Lluc* 42 (1962), 316-318.
5. "Aportació a l'estudi del Romancer balear", *Estudis Romànics* 7 (1959-60 [1964]), 63-155. Tiratge a part amb un índex final (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1964).
6. "Dos nuevos documentos para la historia del eremitismo mallorquín", *Yermo* 2 (1964), 243-247.
7. "Reflexions sobre l'espiritualitat contemporània als Països Catalans", *Qüestions de vida cristiana* 29 (1965), 67-106.
8. "Un comentario mallorquín desconocido de la Regla de San Benito", *Yermo* 4 (1966), 215-226.
9. "Notes sobre una nova història de la literatura catalana", *Serra d'Or*, maig 1965, 58-61.
10. Signe del temps [La nova versió francesa del Parenostre], *Qüestions de vida cristiana* 30 (1966), 109-110.
11. Signe del temps [Desvetllament col·lectiu a Mallorca], *Qüestions de vida cristiana* 31 (1966), 181-163.
12. "Els documents del Concili Vaticà II en català", *Qüestions de vida cristiana* 33-34 (1966), 184-187.
13. "Montserrat, ayer y hoy", *Revista Pintores* 29 (22 febrer 1966), 25-27.
14. "Llibres d'espiritualitat. La col·lecció Blanquerna", *Serra d'Or*, agost 1966, 1920.

15. Col·laboració a la *Gran Enciclopedia Larousse*, II (Barcelona: Editorial Planeta, s.a. [1967]).
16. "Notes sobre la supervivència del teatre català antic", *Estudis Romànics* 11 (1962 [1967]), 49-101. Reimprès a Joan Castaño i Garcia / Gabriel Sansano i Belso (eds.), *Història i crítica de la Festa d'Elx* (Universitat d'Alacant 1998), 15-57.
17. "Bibliografia del cardenal Albareda", *Studia monastica* 9 (1967), 195-206.
18. "Llibres mallorquins", *Qüestions de vida cristiana* 38 (1967), 84-94.
19. "Per una bibliografia dels monjos catalans", *I Col·loqui d'Història del Monaquisme Català*, I (Santes Creus 1967), 179-182.
20. "Una descripció dieciochesca de la Cartuja y las ermitas de Vallde-mossa", *Studia monastica* 10 (1968), 151-160
21. "El II Congrés Litúrgic de Montserrat", *Qüestions de vida cristiana* 42 (1968), 87-89.
22. "Mossèn Alcover i la nostra cultura popular", *Lluc*, setembre 1968, 9-12.
23. "Josep M. Quadrado i la Renaixença", *Serra d'Or*, desembre 1968, 87-88.
24. "Deu anys de l'Editorial Estela. Perspectives del llibre cristià", *Qüestions de vida cristiana* 45 (1969), 101, 115.
25. "El Cardenal Albareda", *Estudios Lulianos* 12 (1968), 217-228.
26. "Tomàs Aguiló i la poesia popular", *Lluc*, abril 1969, 8-10.
27. "Petita crònica de Mallorca", *Qüestions de vida cristiana* 46 (1969), 80-88.
28. "Un article oblidat de Joan Alcover", *Lluc*, juny 1969, 4-6.
29. "Barcelona i Mallorca", *Lluc*, juliol-agost 1969, 6-7.
30. "Pompeu Fabra i Mallorca", *Serra d'Or*, agost 1969, 41-42.
31. "Aguiló i Fuster, Marià", *Gran Enciclopèdia Catalana*, I (Barcelona: Edicions 62 1969), 303.
32. "Els mallorquins i la llengua autòctona", *Lluc*, desembre 1969, 6-8; març 1970, 8-12; juny 1970, 4-8.
33. "No a la carta dels escriptors francesos", *Lluc*, maig 1969, 1-2.
34. "Raoul Follereau i la lluita contra la lepra", *Lluc*, gener 1970, 9-11.
35. "Antologia Catalana", *Gran Enciclopèdia Catalana*, II (Barcelona: Edicions 62 1970), 253.
36. "Antoni de Sant Jeroni", *ibid.*, 256.
37. "Fe i Església", *Qüestions de vida cristiana* 52 (1970), 80-82.
38. "L'abat Guillem Riera i el seu comentari a la Regla de sant Benet",

Miscel·lània històrica catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (Poblet 1970), 521-531.

39. "Veinte años de investigación sobre la literatura catalana (1950-1969). a. De la Edad Media a la «Renaixença»", *Norte* (Revista hispánica de Amsterdam) 11 (1970), 67-92.

40. "Colloqui internacional sobre el català (Amsterdam, 16-19 març 1970)", *Serra d'Or*, abril 1970, 43-44.

41. "L'opinió dels catòlics alemanys", *Qüestions de vida cristiana* 53 (1970), 85-91

42. "Dachau, vint-i-cinc anys després", *Qüestions de vida cristiana* 54 (1970), 74-80

43. "Els catòlics holandesos", *Qüestions de vida cristiana* 54 (1970), 84-87.

44. "Balaguer, Antoni", *Gran Enciclopèdia Catalana*, III (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1971). 58.

45. "Barceló i Tortella, Bartomeu", *ibid.*, 192.

46. "Berard i Solà, Jeroni", *ibid.*, 454.

47. "Biblioteca de escriptors balears", *ibid.*, 539.

48. "Biblioteca Les Illes d'Or", *ibid.*, 540.

49. "Binimelis i Garcia, Joan", *ibid.*, 565.

50. "Bisbetó", *ibid.*, 586 (en col·laboració amb Jordi Tomàs).

51. "Bohigas i Balaguer, Pere", *ibid.*, 662-663.

52. "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana", *ibid.*, 688.

53. "Bover, Rafael", *ibid.*, 786.

54. "Bover de Rosselló, Joaquim Maria", *ibid.*

55. "Noms bíblics amb "-es" o amb "-as"?", *Qüestions de vida cristiana* 55 (1971), 117-119. Aparegut igualment, una mica més curt, al *Butlletí interior dels Seminaris d'Ensenyament de Català* 56, gener 1971, 6-7.

56. "Els mallorquins, l'Església i la llengua autòctona", *Lluc*, març 1971, 10-13.

57. "Tenim una versió «tradicional» del Parenostre?", *Qüestions de vida cristiana* 56 (1971), 135-140.

58. "Un vocabulari mallorquí-castellà del segle XVIII", *Estudis Romànics* 13 (1963-68 [1971]), 147-163.

59. "Els nostres clàssics i nosaltres", *Serra d'Or*, maig 1971, 31-32.

60. "Encara sobre els noms bíblics en -es", *Butlletí interior dels Seminaris d'ensenyament de català* 60, maig 1971, 45-46.

61. "Publicacions periòdiques en la nostra llengua", *Lluc*, juny 1971, 8-9.

62. "Una miscel·lània d'homenatge a Pompeu Fabra", *Lluc*, juny 1971, 21.

63. "Joaquim M. Bover vist per Bartomeu Rosselló-Pòrcel", *Lluc*, juliol-agost 1971, 25-27.
64. "Els abats de Sant Feliu de Guíxols (segles XVII-XIX)", *Studia monastica* 13 (1971), 331-404. Edició a part, amb la mateixa paginació, a la col·lecció "Subsidia monastica", 2 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1971).
65. "Sobre el romanç de «Les transformacions»", *Lluc*, novembre 1971, 1.
66. Revisió, adaptació i pròleg d'Anselm M. Albareda, *Història de Montserrat*, 5a edició (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1972). Traducció castellana, amb noves modificacions, *Historia de Montserrat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1974). Sisena edició catalana, revisada i ampliada, *Història de Montserrat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1977; Biblioteca Abat Oliba, 12).
67. *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Barcelona: Curial 1972; Biblioteca de cultura catalana, 1). Segona edició augmentada, 1985.
68. "La Federació de Joves Cristians de Catalunya, avui", *Qüestions de vida cristiana* 62 (1972), 90-94.
69. Pròleg a Anselm M. Albareda, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat*, nova edició (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1972; Biblioteca Abat Oliba, 1), 7-8.
70. "Estudis recents de literatura catalana antiga", *Serra d'Or*, agost 1972, 41-43.
71. "Revistes i editorials", *Lluc*, setembre 1972, 25.
72. "Mossèn Dalmau i la Federació de Joves Cristians", *Serra d'Or*, octubre 1972, 33.
73. "Llengua i societat", *Lluc*, octubre 1972, 27. Reproduït a *Polèmica d'en Pep Gonella* (Palma de Mallorca: Moll 1972).
74. "Sobre les «tesis àrabs»", *Lluc*, novembre 1972, 2.
75. "Bulbena i Tusell, Antoni", *Gran Enciclopèdia Catalana*, IV (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973), 3-4.
76. "Cabrit, Guillem", *ibid.*, 75 (en col·laboració amb Pere Jofre i Bosch).
77. "Calafat, Nicolau", *ibid.*, 114.
78. "Calafat, Ramon", *ibid.*
79. "Calafat i Danús, Baltasar", *ibid.*
80. "Campaner i Fuertes, Àlvar", *ibid.*, 209 (en col·laboració amb Roger Aliet).
81. "Cançó" [popular a Catalunya, història], *ibid.*, 264.
82. "Cançoner popular de Mallorca", *ibid.*, 268.

82. "Cano, Alonso" [monjo de Sant Feliu de Guíxols], *ibid.*, 285.
83. "Carbonell i de Ballester, Jordi", *ibid.*, 370.
84. "Caro i Sureda, Josep", *ibid.*, 463 (en col·laboració amb Vicent Gascó i Pelegrí).
85. "Caro i Sureda, Pere", *ibid.* (en col·laboració amb Vicent Gascó i Pelegrí).
86. "Casas i Homs, Josep Maria", *ibid.*, 532.
87. "Quinze anys de revistes religioses catalanes", *Qüestions de vida cristiana* 65 (1973), 98-101.
88. "Aportació estrangera a la història de la literatura catalana", *Serra d'Or*, febrer 1973, 31-32.
89. "Anselm Turmeda, actual", *Serra d'Or*, març 1973, 31-32.
90. "La literatura catalana al segle XVIII", *Serra d'Or*, abril 1973, 71-73.
91. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1973; Saurí, 11).
92. "La literatura sobre la guerra a Mallorca", *Lluc* maig 1973, 22-23.
93. "Encara sobre Turmeda", *Serra d'Or*, juny 1973, 2.
94. "Sobre la cultura autòctona a Mallorca", *Lluc*, juliol-agost 1973, 22-23.
95. Edició d'Anselm M. Albareda, "Els preveres de Montserrat", *Studia monastica* 15 (1973), 57-63.
96. "Estudis recents sobre llengua i literatura catalanes", *Serra d'Or*, desembre 1973, 91-92.
97. "La Societat d'Amics del País, Jaume Pujol i el català de Mallorca", *In memoriam Carles Riba (1959-1965)* (Barcelona 1973), 261-275.
98. "De l'anatema al diàleg", *Lluc*, desembre 1973.
99. "Cervera i Bru, Antoni Maria", *Gran Enciclopèdia Catalana*, V (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973), 42.
100. "Cirer, Francina Aina", *ibid.*, 147.
101. "Ciutat de Mallorca. Història" (des de "Palma, municipi romà" fins a "La fi de l'Antic Règim"), *ibid.*, 185-191.
102. "Cocchiara, Giuseppe", *ibid.*, 276 (sense signar).
103. "Coirault, Patrice", *ibid.*, 296 (sense signar).
104. "Col·lecció Blanquerna", *ibid.*, 318 (sense signar).
105. "Colom i Ferrà, Guillem", *ibid.*, 337.
106. "Colombàs i Lull, Benet", *ibid.*, 338.
107. "Comte Mal, el", *ibid.*, 429.
108. "Conrado i Berard, Jaume", *ibid.*, 501.
109. "Consueta" [Lit.], *ibid.*, 541 (sense signar).
110. "Corranda", *ibid.*, 632.

111. "Dansa de la mort", *Gran Enciclopèdia Catalana*, VI (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1974), 41.
112. "Denk, Viktor Martin Otto", *ibid.*, 125.
113. "Díaz i Carbonell, Romuald", *ibid.*, 241.
114. "Díaz i Sicart, Jacint", *ibid.*, 242.
115. "Domènec i Bover, Pere Gaietà", *ibid.*, 344-345.
116. "Doncieux, George", *ibid.*, 363.
117. "Drama litúrgic", *ibid.*, 388.
118. "Edicions 62", *ibid.*, 463.
119. "Entwistle, William James", *ibid.*, 662.
120. "Epístola farcida", *ibid.*, 680.
121. "Estudios Lulianos", *Gran Enciclopèdia Catalana*, VII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1974), 171.
122. "Estudis Romànics", *ibid.*
123. "Federació de Joves Cristians de Catalunya", *ibid.*, 332-333.
124. "Ferrer i Ginard, Andreu", *ibid.*, 401.
125. "Forteza i Cortès, Tomàs", *ibid.*, 614.
126. "Fouché, Pere", *ibid.*, 638.
127. "Furió i Sastre, Antoni", *ibid.*, 741.
128. "Galdàcano i Melià, Josep Maria", *ibid.*, 767.
129. "Galmés i Sanxo, Salvador", *ibid.*, 790.
130. "García, Jerónimo", *ibid.*, 809.
131. "García Villada, Zacarías", *ibid.*, 815 (sense signar).
132. "Sobre la història religiosa de la Catalunya contemporània", *Serra d'Or*, febrer 1974, 13-15.
133. "Presentació" a Michel Lafon, *El pare Peyriguère* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1974), 5-7.
134. "Llibres d'història de Mallorca", *Serra d'Or*, març 1974, 38-39.
135. "Noves publicacions sobre literatura catalana medieval", *Serra d'Or*, abril 1974, 75-76.
136. "El fons monàstic de Sant Feliu de Guíxols de la Biblioteca de Montserrat", *II Colloqui d'Història del Monaquisme Català*, II (Poblet 1974), 343-358.
137. "La literatura catalana a l'estranger", *Serra d'Or*, agost 1974, 44-45.
138. Edició i anotació d'Alexandre de Laborde, *Viatge pintoresc i històric. I. El Principat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1974; Biblioteca Abat Oliba. Sèrie il·lustrada, 1). [Cf. *Studia monastica* 22 (1980), 359-360.]
139. "Passat, present i futur del llibre religiós", *Serra d'Or*, octubre 1974, 47-48.

140. "Mil anys de Cuixà", *Àngel Guimerà (1845-1924)* (Barcelona 1974), 14.
141. "Gayà i Sitjar, Miquel", *Gran Enciclopèdia Catalana*, VIII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1975), 33.
142. "Gelabert i Riera, Sebastià", *ibid.*, 38.
143. "Glosador", *ibid.*, 143-144.
144. "Goig", *ibid.*, 155-156.
145. "Gomis i Mestres, Cels", *ibid.*, 164.
146. "Grand Selva, la", *ibid.*, 214 (sense signar)
147. "Guasp i Gelabert, Bartomeu", *ibid.*, 292.
148. "Gubianas i Santandreu, Alfons Maria", *ibid.*, 295.
149. "Guerau, Francesc", *ibid.*, 300.
150. "Gulsoy, Joseph", *ibid.*, 334.
151. "Haensch, Günther", *ibid.*, 350.
152. "Hillgarth, Jocelyn N.", *ibid.*, 429.
153. "Iacopo da Varazze", *ibid.*, 530.
154. "Illes d'Or, Les", *ibid.*, 558.
155. "Joan de Galles", *ibid.*, 763.
156. "Junqué i Tauran, Benet", *ibid.*, 803.
157. "Estudis recents sobre literatura medieval i popular", *Serra d'Or*, gener 1975, 39-40.
158. "Montserrat, realitat i mite", *Qüestions de vida cristiana* 75-76 (1975), 107-110.
159. "Un llibre a imitar: «Campos, ahir i avui»", *Serra d'Or*, març 1975, 35.
160. Edició i anotació d'Alexandre de Laborde, *Viatge pintoresc i històric. II. El País Valencià i les Illes Balears* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1975; Biblioteca Abat Oliba, Sèrie il·lustrada, 2).
161. "El abad Miguel Muntadas y la restauración monástica en la Península Ibérica", *Studia monastica* 17 (1975), 73-91.
162. "Eduard Valentí i Torras i Bages", *Serra d'Or*, maig 1975, 35-36.
163. *L'Església catalana al segle XX* (Barcelona: Curial 1975; Biblioteca de cultura catalana, 14).
164. "Presentació" de *Randa* 1 (1975), 5-6 (signada conjuntament amb Margalida Tomàs).
165. "La guerra civil a Mallorca (I)", *Randa* 1 (1975), 153-180.
166. "La clerecia mallorquina i la «Renaixença»", *Lluc*, juliol-agost 1975, 19-21.
167. "Els bisbes catalans i la llengua de l'Església", *Serra d'Or*, agost 1975, 7-9.

168. "Sobre el Centre de Pastoral Litúrgica", *Foc Nou*, novembre 1975, 22.
169. "Noves publicacions sobre la literatura catalana", *Serra d'Or*, novembre 1975, 51-54.
170. "Miquel Costa i Llobera i el mallorquinisme", *Lluc*, octubre 1975, 12-13.
171. "Església i poble a la Mallorca del segle xx", *Lluc*, desembre 1975, 10-13.
172. "Barberà (Josep de)", dins Émile Brouette, Anselme Dimier et Eugène Manning (eds.), *Dictionnaire des auteurs cisterciens*, I (Rochefort, Abbaye Notre-Dame de St-Remy 1975), 82.
173. "Barthélemy de Canals (de Canalibus)", *ibid.*, 85.
174. "Barthélemy de la Dernosa", *ibid.*, 86.
175. "Bernard (Mallol)", *ibid.*, 108-109.
176. "Laborde, Alexandre de", *Gran Enciclopèdia Catalana*, IX (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1976), 38.
177. "Lete i Triay, Manuel de", *ibid.*, 115.
178. "Llabrés i Bernal, Joan", *ibid.*, 171.
179. "Llabrés i Quintana, Gabriel", *ibid.*
180. "Lladó i Ferragut, Jaume", *ibid.*, 174.
181. "Llompарт i Moragues, Gabriel", *ibid.*, 284.
182. "Llorens i Carreres, Sara", *ibid.*, 291.
183. "Lluc" (revista), *ibid.*, 304.
184. "Lluís de Vilafranca", *ibid.*, 319.
185. "Lorca i Alaiz, Felip Maria", *ibid.*, 358.
186. "Mallorca, bisbat de" (a partir de la guerra civil), *ibid.*, 492.
187. "Mallorca Dominical", *ibid.*, 496.
188. "Literatura mallorquina" (dins l'entrada "mallorquí"), *ibid.*, 497-498.
189. "Mallorca" (història, guerra civil 1936-39), *ibid.*, 491 (sense signar).
190. "Mallorquinisme" (durant la guerra civil), *ibid.*, 499.
191. "Manent i Segimon, Albert", *ibid.*, 522.
192. "Martí de Barcelona", *ibid.*, 649-650.
193. "Maspons i Labrós, Maria del Pilar", *ibid.*, 690.
194. "Massor i Beltran, Guillem", *ibid.*, 700.
195. "Melià i Pericàs, Josep", *ibid.*, 776.
196. "La literatura religiosa de l'Edat Mitjana en la tradició oral d'avui", dins R. B. Tate i Alan Yates (eds.), *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Oxford 1976), 271-282.
197. "Estudis sobre història religiosa contemporània de Catalunya", *Qüestions de vida cristiana* 80 (1976), 98-102.

198. "La guerra civil a Mallorca (II)", *Randa* 2 (1976), 151-181.
199. "L'antologia de poetes mallorquins de B. Rosselló-Pòrcel", *Randa* 2, 1976, 203-210.
200. Pròleg a Baruch Braunstein, *Els xuetes de Mallorca* (Barcelona: Curial 1976), 5-9.
201. Pròleg i "Introducció a la història dels Països Catalans", dins A. M. Badia i Margarit, *Vint-i-cinc anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes. I. La llengua* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976), 5-6 i 9-30.
202. "Noves publicacions sobre la literatura catalana", *Serra d'Or*, abril 1976, 77-82.
203. "La guerra civil a Mallorca (III)", *Randa* 3 (1976), 107-166.
204. "Precisions sobre el Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes de Basilea", *Canigó* 450 (22 de maig de 1976), 2.
205. "Un missal per als catalans de València", *Serra d'Or*, juliol 1976, 11.
206. "La Regla de San Benito a través de la historia", *La regla benedictina bajo un enfoque pastoral y psicológico* (Arévalo 1975 [1976]), 1-10.
207. "Dificultades en la interpretación de la RB", *ibid.*, 11-17.
208. "La Iglesia en la sociedad contemporánea", *ibid.*, 18-25.
209. "El monacato benedictino contemporáneo", *ibid.*, 26-34.
210. "Contra la manipulació de Vidal i Barraquer", *Avui*, 6 agost 1976, 15 (i 12 agost, 3).
211. Edició i nota editorial de *Problemes de llengua i literatura catalanes*, Col·loqui d'Amsterdam (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976; Biblioteca Abat Oliba, 8).
212. *La guerra civil a Mallorca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976; Biblioteca Serra d'Or, 9).
213. Adaptació i nota editorial de Ramon Muntanyola, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976; Biblioteca Abat Oliba, 9).
214. "Milà i Fontanals, Manuel", *Gran Enciclopèdia Catalana*, X (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1977), 67.
215. "Mir i Noguera, Joan", *ibid.*, 102.
216. "Mir i Noguera, Miquel", *ibid.*, 102-103.
217. "Miralles i Sbert, Josep", *ibid.*, 109.
218. "Miscel·lània", *ibid.*, 119.
219. "Misteri" (representacions catalanes), *ibid.*, 127.
220. "Misteri de Santa Àgata", *ibid.*, 128.
221. "Molas i Batllori, Joaquim", *ibid.*, 162.

222. "Molho, Maurice", *ibid.*, 165.
223. "Moll, Editorial", *ibid.*, 173-174.
224. "Moll i Casanovas, Francesc de Borja", *ibid.*, 174.
225. "Montoliu i de Togores, Manuel de", *ibid.*, 262.
226. "Morel-Fatio, Alfred", *ibid.*, 304.
227. "Munar i Oliver, Gaspar", *ibid.*, 364.
228. "Muntadas i Romaní, Miquel", *ibid.*, 371.
229. "Mut, Maties", *ibid.*, 408.
230. "Nin blauet", *ibid.*, 539 (sense signar).
231. "Nolasc del Molar", *ibid.*, 568.
232. "Nostres Clàssics, Els", *ibid.*, 592-593.
233. "Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *ibid.*, 649.
234. "Obra d'Exercicis Parroquials", *ibid.*
235. "Olesa, Jaume d'", *ibid.*, 705.
236. "Olesa i Rovira, Pere Bernat", *ibid.*
237. "Olea i d'Arredondo, Josep Maria d'", *ibid.*, 707.
238. "Olivar i Daydí, Alexandre", *ibid.*, 721.
239. "Oliver i Feliu, Antoni", *ibid.*, 725.
240. "Muntaner i Garcia, Joan", *ibid.*, 372.
241. "Mussafia, Adolf", *ibid.*, 405 (sense signar).
242. Col·laboració al manual *Iglesia y sociedad. Veinte siglos de historia*, I (Madrid-Barcelona 1976) i II (Madrid-Barcelona 1977).
243. "Noves publicacions sobre la literatura catalana", *Serra d'Or*, desembre 1976, 81-83.
244. "La guerra civil a Mallorca (IV)", *Randa 4* (1976 [1977]), 53-142.
245. Testimonis de la guerra i de l'exili a Mallorca, *Randa 4* (1976 [1977]), 217-243.
246. "Cronologia de Mallorca (1930-1939)", *Randa 4* (1976 [1977]), 244-266 (en col·laboració amb Pere Gabriel i Damià Ferrà-Ponç).
247. "Riera, Guillaume", dins Émile Brouette et Eugène Manning (eds.), *Dictionnaire des auteurs cisterciens*, II (Rochefort, Abbaye Notre-Dame de St-Remy 1977), 611.
248. "Historiador de la cultura catalana" (homenatge a Jordi Rubió i Balaguer en els seus noranta anys), *La Vanguardia*, 30 de gener de 1977, 28.
249. "Vidal i Barraquer, cardenal de Catalunya", *Serra d'Or*, gener 1977, 11-14.
250. "Evolució de l'Església catalana durant el segle xx", *La integració de les religioses a Catalunya* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1977), 59-135.

251. "Les festes de l'Entronització i la cultura catalana", *Serra d'Or*, abril 1977, 49-55. Ampliat a *L'Església catalana entre la guerra i la postguerra* (Barcelona: Rafael Dalmau 1978) i reproduït, a partir d'aquesta segona redacció, a *Les Festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997), 41-52.

252. *Església i societat a la Mallorca del segle XX* (Barcelona: Curial 1977; Biblioteca de cultura catalana, 28).

253. "Bernanos y la represión nacionalista en Mallorca", *Historia y vida* 110 (maig 1977), 33-42.

254. "Els clergues escriptors davant la guerra civil", *Serra d'Or*, agost 1977, 10-12, i setembre 1977, 15-17.

255. Col·laboració a *Expectatives i perspectives de l'Església catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1977; Scripta et Documenta, 26).

256. "La «Llorençada», un alzamiento carlista en Mallorca", *Historia y vida* 113 (agost 1977), 5 i 7.

257. "El 19 de julio en Sa Pobla (Mallorca) y los carabineros", *Historia y vida* 114 (setembre 1977), 14.

258. "L'aventura del llibre religiós a la postguerra", *Serra d'Or*, octubre 1977, 11-12.

259. "Els poetes de les Illes i Montserrat", *Randa* 6 (1977), 152-173.

260. "Pacheco i Ransanz, Arseni", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XI (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1978), 58.

261. "Palaol, Bernat de", *ibid.*, 196 (sense signar).

262. "Pasqual i Fleixes, Antoni Ramon", *ibid.*, 343.

263. "Passió" [Lit/Teat], *ibid.*, 347.

264. "Passió de Cervera", *ibid.*, 347 i 349.

265. "Pastoret" [Teatr], *ibid.*, 354.

266. "Pérez i Martínez, Llorenç", *ibid.*, 479.

267. "Pey-Ordeix, Segimon", *ibid.*, 554.

268. "Pla i Deniel, Enric", *ibid.*, 649.

269. "Ponç de Melguell", *ibid.*, 775 (sense signar).

270. "Pons i Pastor, Antoni", *ibid.*, 780.

271. "Pou i Ordinas, Antoni Josep", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1978), 15 (sense signar).

272. "Pring-Mill, Robert D. F.", *ibid.*, 82.

273. "Raguer i Suñer, Hilari", *ibid.*, 304.

274. "Raixa, Biblioteca", *ibid.*, 310.

275. "Real, la" (monestir cistercenc de Palma), *ibid.*, 369.

276. "Refranyer", *ibid.*, 409 (sense signar).

277. "Representació de la Sibilla i l'emperador", *ibid.*, 484.
278. "Representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria", *ibid.*
279. "Revista de Dialectología y Tradiciones Populares", *ibid.*, 544.
280. "Ribas i Ribas, Benet", *ibid.*, 571.
281. "Ribbans, Geoffrey W.", *ibid.*
282. "Riber i Campins, Llorenç", *ibid.*, 573.
283. "Riera i Mesquida, Guillem", *ibid.*, 603.
284. "Romancerillo catalán", *ibid.*, 714-715.
285. "Romanística" (als Països Catalans), *ibid.*, 726.
286. "Rondallística" (als Països Catalans), *ibid.*, 737-738.
287. "Rossi, Aldo" (Arconovaldo Bonacorsi), *ibid.*, 771.
288. Edició de Ramon d'Alòs-Moner, "L'Institut d'Estudis Catalans", *Serra d'Or*, gener 1978, 38.
289. *L'Església catalana entre la guerra i la postguerra* (Barcelona: Rafael Dalmau 1978; Episodis de la història, 223-224).
290. "Estudis recents sobre la literatura catalana medieval", *Serra d'Or*, febrer 1978, 42-44.
291. "Vidal i Barraquer, metropolità de Catalunya", *Quaderns de Pastoral* 53 (maig 1978), 39-48.
292. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1978; Biblioteca Serra d'Or, 14).
293. "El pare Batllori i monsenyor Junyent, doctors «honoris causa»", *Serra d'Or*, juny 1978, 29.
294. "L'abat Pere Celestí Gusi o el final d'una època", *Serra d'Or*, juliol-agost 1978, 65-68.
295. "Catalunya sota el règim franquista" (de Josep Benet), *Serra d'Or*, juliol-agost 1978, 83.
296. "La repressió contra la llengua a Mallorca (1936-1939)", *Segones Jornades del Ciemen*, 1ª part (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1978), 9-17.
297. "L'abat Marcet, impulsor de cultura", *Qüestions de vida cristiana* 93 (1978), 88-105.
298. "Eliza eta Kultura katalana" (Església i cultura catalana), *Jaunaren Deia* 62 (1978), 53-59.
299. "Pròxima edició d'un «Nou Testament» popular en català", *Full Dominical*, Bisbat d'Urgell, 10 de setembre de 1978, 4 (i Bisbat de Barcelona, el mateix dia).
300. "Sobre Baltasar Samper", *Serra d'Or*, setembre 1978, 4.

301. "Manuals per a l'estudi de la literatura catalana", *Serra d'Or*, setembre 1978, 47-48.
302. "Joan Triadú i la literatura de postguerra", *Serra d'Or*, setembre 1978, 60.
303. "El comunista Quiñones González", *Historia y vida* 128 (novembre 1978), 42.
304. "L'abat Antoni M. Marcet, home de país", *Serra d'Or*, novembre 1978, 27-32.
305. "Escola i societat a les illes Balears i Pitiüses", *Serra d'Or*, novembre 1978, 59.
306. "L'Església contemporània al País Valencià", *Serra d'Or*, novembre 1978, 59.
307. "Sobre «Ciutat de Mallorca» i «La Ciutat de Mallorca»", *Lluc*, setembre-octubre 1978, 2.
308. "Las «pérdidas de la guerra» y los ejecutados en Mallorca", *Nueva Historia* 23 (desembre 1978), 60.
309. "Sacerdots Amics dels Joves", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XIII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1979), 20.
310. "Sala, Bernat", *ibid.*, 65.
311. "Sala i de Caramany, Benet de", *ibid.*, 66.
312. "Salvà i Munar, Miquel", *ibid.*, 102.
313. "Salvà i Salvà, Bartomeu", *ibid.*, 103.
314. "Sansone, Giuseppe Edoardo", *ibid.*, 148.
315. "Sbert i Massanet, Antoni Maria", *ibid.*, 383.
316. "Serra i Boldú, Valeri", *ibid.*, 512.
317. "Serra i Buixó, Eudald", *ibid.*, 513.
318. "Serra i Pagès, Rossend", *ibid.*, 516.
319. "Spanische Forschungen der Görresgesellschaft", *ibid.*, 797.
320. "Edmon Vallès, *Història gràfica de la Catalunya contemporània*", *Serra d'Or*, gener 1979, 43.
321. "Sanchis Guarner i la llengua dels valencians", *Serra d'Or*, gener 1979, 45.
322. Edició de Manuel Folguera, "La fòbia anticatalana", *Serra d'Or*, febrer 1979, 19-23.
323. "L'abat Brasó entre la cultura i la política", *Serra d'Or*, febrer 1979, 27-32.
324. "L'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona", *Questions de vida cristiana* 95 (1979), 40-42.
325. "Notícies sobre Francesc Barrado", *Lluc*, gener-febrer 1979, 2.

326. "Joan Pons i Marquès, català de Mallorca", *Serra d'Or*, maig 1979, 45.
327. "Publicacions recents sobre literatura catalana medieval", *Serra d'Or*, juny 1979, 33-35.
328. *Els creadors del Montserrat modern*. Cent anys de servei a la cultura catalana (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1979; Biblioteca Serra d'Or, 23).
329. "Gabriel Janer Manila i la poesia popular eròtica", *Serra d'Or*, juliol-agost 1979, 80-81.
330. "Guerra civil i màrtirs", *Avui*, 15 d'agost de 1979, 12. Reproduït a *Documents d'Església* 378 (15 de novembre de 1983), 1275-1278.
331. Pròleg a Miquel Batllori, *A través de la història i la cultura* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1979), 5-11.
332. "Col·loqui a les Valls d'Andorra. L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes", *Avui*, 18 de novembre de 1979, 23.
333. Edició de Miquel Gayà, *Guillem Colom en el meu record*, *Serra d'Or*, novembre 1979, 35.
334. Codirecció (1977-1979) del *Diccionari de la literatura catalana* (Barcelona: Edicions 62 1979), en col·laboració amb Joaquim Molas (1965-1971).
335. "Pròleg", *ibid.*, 7-10 (en col·laboració amb Albert Manent i Margalida Tomàs).
336. "Adoració dels Reis Mags", *ibid.*, 19.
337. "Aguilar i Serrat, Francesc d'Assís", *ibid.*, 21.
338. "Aguiló, Estanislau de K.", *ibid.*
339. "Aguiló, Francesc de Sales", *ibid.*, 22.
340. "Aguiló i Fuster, Marià", *ibid.*, 22-23.
341. "Aguiló i Pinya, Joan", *ibid.*, 24.
342. "Andreu de Palma de Mallorca", *ibid.*, 46.
343. "Anglo-Catalan Society", *ibid.*, 47.
344. "Anna Maria del Santíssim Sagrament", *ibid.*, 48.
345. "Antoni de Sant Jeroni", *ibid.*, 49.
346. "Associació d'Escriptors en Llengua Catalana", *ibid.*, 59.
347. "Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes", *ibid.*
348. "Baborés i Homs, Josep", *ibid.*, 67.
349. "Baldelló, Francesc", *ibid.*, 71.
350. "Ballarín i Monset, Josep M.", *ibid.*
351. "Barceló i Tortella, Bartomeu", *ibid.*, 74.
352. "Barrera i Escudero, Jaume", *ibid.*, 75.
353. "Bofarull i Cendra, Jaume", *ibid.*, 97.

354. "Boix i Selva, Maur Maria", *ibid.*, 100-101.
355. "Bover, Rafael", *ibid.*, 108.
356. "Caimari i Noguera, Andreu", *ibid.*, 117.
357. "Camps i Mercadal, Francesc", *ibid.*, 123.
358. "Cançoner tradicional", *ibid.*, 128-130.
359. "Cançons paralelístiques", *ibid.*, 130.
360. "Catalanística", *ibid.*, 148-150.
361. "Claret i Clarà, Antoni Maria", *ibid.*, 161.
362. "Clascar i Sanou, Frederic", *ibid.*, 161-162.
363. "Codina i Formosa, Joan", *ibid.*, 164.
364. "Codolada", *ibid.*, 165.
365. "Coll i Bernat, Andreu", *ibid.*
366. "Coll i Soler, Josep Maria", *ibid.*
367. "Colom i Mateu, Miquel", *ibid.*, 167.
368. "Colomar, Miquel Àngel", *ibid.*
369. "Colomer, Eusebi", *ibid.*, 168.
370. "Comalada, Miquel", *ibid.*, 169.
371. "Conques i Garcia, Jeroni", *ibid.*, 174.
372. "Consueta", *ibid.*, 174-175.
373. "Corbella i Llobet, Ramon", *ibid.*, 176-177.
374. "Corrandes", *ibid.*, 179-180.
375. "Corrons, Ignasi", *ibid.*, 180.
376. "Criterion", *ibid.*, 185-186.
377. "Dansa de la Mort", *ibid.*, 194-195.
378. "Descoll, Bernat", *ibid.*, 200-201.
379. "Drama litúrgic", *ibid.*, 209.
380. "Duran i Cañameras, Fèlix", *ibid.*, 209-210.
381. "Duran i Saurina, Miquel", *ibid.*, 211.
382. "Epístoles farcides", *ibid.*, 221.
383. "Estudios Lulianos", *ibid.*, 235.
384. "Febrer i Cardona, Antoni", *ibid.*, 244-245.
385. "Ferrà-Ponç, Damià", *ibid.*, 247.
386. "Ferrer i Ginard, Andreu", *ibid.*, 254.
387. "Flors de virtut", *ibid.*, 260.
388. "Fuster, Jeroni", *ibid.*, 274.
389. "Garcia Estragués, Jaume", *ibid.*, 280-281.
390. "Garcias Palou, Sebastià", *ibid.*, 281.
391. "Gener, Jaume", *ibid.*, 286.
392. "Glosadors", *ibid.*, 292.

393. "Goigs", *ibid.*, 294-295.
394. "Grau i Colell, Josep", *ibid.*, 299.
395. "Guasp i Gelabert, Bartomeu", *ibid.*, 302.
396. "Guerau, Francí", *ibid.*
397. "Herreros i Sorà, Manuela de los", *ibid.*, 312.
398. "Història literària", *ibid.*, 313-317.
399. "Institut d'Estudis Catalans", *ibid.*, 333-334.
400. "Jusama i Barceló, Pere Antoni, àlia Serral", *ibid.*, 345-346.
401. "Literatura religiosa", *ibid.*, 381-383.
402. "Llabrés i Quintana, Gabriel", *ibid.*, 394-395.
403. "Llompart i Moragues, Gabriel", *ibid.*, 411.
404. "Llovera, Josep Maria", *ibid.*, 414.
405. "Lluch/Lluc", *ibid.*
406. "Llúria i de Magarola, Maria de", *ibid.*, 421.
407. "Marquès i Ortegas, Sebastià (àlia de Sa Portella)", *ibid.*, 440-441.
408. "Martínez Ferrando, Daniel", *ibid.*, 445.
409. "Masdovelles, Joan de", *ibid.*, 450.
410. "Matheu i Sanç, Llorenç", *ibid.*, 457.
411. "Mayans i Siscar, Gregori", *ibid.*, 458.
412. "Miralles i Monserrat, Joan", *ibid.*, 472.
413. "Miret i Sans, Joaquim", *ibid.*
414. "Misteri de santa Àgata", *ibid.*, 472-473.
415. "Mistral als Països Catalans", *ibid.*, 473.
416. "Montanyes, Jaume", *ibid.*, 483-484.
417. "Montengon i Paret, Pere", *ibid.*, 484.
418. "Muntanyola, Ramon", *ibid.*, 493.
419. "Nadala", *ibid.*, 497-498.
420. "Noguera i Ripoll, Pau, àlia Cerol", *ibid.*, 503.
421. "Omar, Jaume", *ibid.*, 521.
422. "Pacheco, Arseni", *ibid.*, 529.
423. "Pasqual, Joan", *ibid.*, 537.
424. "Pasqual i Flexas, Antoni Ramon", *ibid.*
425. "Passions", *ibid.*, 537-539.
426. "Pastorets", *ibid.*, 540.
427. "Perarnau, Josep", *ibid.*, 546.
428. "Pérez Martínez, Llorenç", *ibid.*, 551.
429. "Pons i Bonet, Miquel", *ibid.*, 571.
430. "Pou i Martí, Josep Maria", *ibid.*, 574.
431. "Prats, Francesc", *ibid.*, 576.

432. "Profecies de Bernat de Mogoda", *ibid.*, 579.
433. "Reina de Mallorca", *ibid.*, 597.
434. "Representació de la Sibilla i l'emperador", *ibid.*, 603.
435. "Representacions dramàtiques medievals", *ibid.*, 603-605.
436. "Revista Musical Catalana", *ibid.*, 607-608.
437. "Riera i Mesquida, Guillem", *ibid.*, 613-614.
438. "Riera i Sans, Jaume", *ibid.*, 614.
439. "Riquer, Martí de", *ibid.*, 615-616.
440. "Rius, Pere de", *ibid.*, 617.
441. "Sabruguera, Romeu", *ibid.*, 647.
442. "Sans i Rosselló, Elvir", *ibid.*, 660.
443. "sermó del bisbetó, El", *ibid.*, 667.
444. "Serra i Buixó, Eudald", *ibid.*, 668.
445. "Serrano Pérez, Tomàs", *ibid.*, 672.
446. "Sibilla, Cant de la", *ibid.*, 674-675.
447. "Soberanas i Lleó, Amadeu-J.", *ibid.*, 677-678.
448. "Societat Catalana d'Estudis Històrics", *ibid.*, 678.
449. "Tastu, Josep", *ibid.*, 693.
450. "Torres, Jaume", *ibid.*, 705-706.
451. "Tretzevents", *ibid.*, 713.
452. "Tropus", *ibid.*, 716.
453. "Ubach, Bonaventura", *ibid.*, 719.
454. "Valls, Lluís Maria de", *ibid.*, 724.
455. "Vilar i Costa, Joan", *ibid.*, 744.
456. "Vives i Gatell, Josep", *ibid.*, 753.
457. Col·laboració a *Petit Curial Enciclopèdic* (Barcelona: Curial 1979).
458. "La literatura catalana, de l'Edat Mitjana a la Renaixença", *Serra d'Or*, desembre 1979, 71-74.
459. Introducció a "Homenatge a Francesc de B. Moll", *Randa* 9 (1979 [1980]), 5-7.
460. "Francesc Sureda Blanes i les seves «Confidencials»", *Randa* 9 (1979 [1980]), 195-200.
461. "Sureda i Blanes, Francesc", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XIV (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1980), 87.
462. "Sureda i Blanes, Josep", *ibid.*, 87-88.
463. "Sureda i Font, Joan Facund", *ibid.*, 88 (sense signar).
464. "Togores i Sanglada, Josep de", *ibid.*, 475-476.
465. "Tomàs i Gallard, Catalina", *ibid.*, 498 (sense signar).
466. "Torràs i Bages, Josep", *ibid.*, 536.

467. "Valentes Dones, ses", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XV (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1980), 197.
468. "Valperga i Simó, Bartomeu", *ibid.*, 272.
469. "Veny i Clar, Joan", *ibid.*, 353.
470. "Verges, festa de les", *ibid.*, 569-570 (sense signar).
471. "Verjús, Antoni de", *ibid.*, 373.
472. "Viatge pintoresc i històric d'Espanya", *ibid.*, 404.
473. "Vida Cristiana" (revista), *ibid.*, 428.
474. "Vidal i Vidal, Llorenç", *ibid.*, 433.
475. "Vila, Benet", *ibid.*, 459.
476. "Vilalta, Bernat", *ibid.*, 484.
477. "Vilafranca, Lluís de", *ibid.*, 474.
478. "Vilanova i Bosch, Joan Evangelista", *ibid.*, 493.
479. "Vinyanova, la", *ibid.*, 549.
480. "Vinyavella, la", *ibid.*
481. "Violant i Simorra, Ramon", *ibid.*, 552.
482. "Virolai", *ibid.*, 559.
483. "Vives i Roger, Guillem", *ibid.*, 593 (sense signar).
484. "Zaforteza i Musoles, Dídac de", *ibid.*, 803.
485. "Zayas i de Bobadilla, Alfons de", *ibid.*, 816.
486. "Sobre las limitaciones de un diccionario", *La Vanguardia*, 26 de gener de 1980 (en col·laboració amb Joaquim Molas).
487. "El «Diccionari de Literatura Catalana» demana col·laboració", *Avui*, 2 de febrer de 1980, 3-4.
488. Prefaci a *Miscel·lània Aramon i Serra*, I (Barcelona 1979 [1980]), 5-9 (en col·laboració amb Antoni M. Badia i Margarit, Max Cahner, Jordi Carbonell, Germà Colón, Antoni Comas, Joaquim Molas i Anscari M. Mundó).
489. "Un projecte d'Associació d'intel·lectuals catòlics (1936)", *Miscel·lània Aramon i Serra*, I (Barcelona 1979 [1980]), 425-433.
490. "Instruments per a l'estudi de la literatura catalana", *Serra d'Or*, abril 1980, 73-78.
491. "Contribucions recents a la història de la literatura catalana", *Serra d'Or*, juny 1980, 45-47.
492. "Otra vez el «Diccionari de la literatura catalana»", *La Vanguardia*, 5 de setembre de 1980, 5.
493. "La represa del llibre català a la postguerra", *Els Marges* 17 (1979 [1980]), 88-102.
494. "Una petita rectificació a la GEC", *Serra d'Or*, setembre 1980, 1.

495. "Darreres publicacions sobre la història de la literatura catalana", *Serra d'Or*, setembre 1980, 41-44.
496. *Trenta anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1980)*. II. *La literatura. De l'Edat mitjana a la Renaixença* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980; Biblioteca Serra d'Or, 5).
497. "Sobre les banderes de les Balears", *Balears*, 14 de novembre de 1980, 2 (signat conjuntament amb Gabriel Bibiloni, Joan Miralles i Monserrat, Isidor Marí i Josep M. Llompart).
498. Edició de les *Actes del Cinquè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980; Biblioteca Abat Oliba, 19) (en col·laboració amb J. Bruguera).
499. "Marià Aguiló, col·lector de cançons populars", dins J. Bruguera i J. Massot i Muntaner (eds.), *Actes del Cinquè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980), 287-324.
500. "Els morts de l'expedició de Bayo", *Avui*, 7 de desembre de 1980, 3-4.
501. Pròleg d'*Estudis de llengua i literatura catalanes/ I. Homenage a Josep M. de Casacuberta/1* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980), 5-7 (en col·laboració amb Germà Colón).
502. Introducció, notes (en col·laboració amb Pietro Copiz) i apèndix a Georges Bernanos, *Els grans cementiris sota la lluna*. Traducció d'Antoni-Lluc Ferrer (Barcelona: Curial 1981; La mata de jonc, 14).
503. "Publicacions recents sobre literatura catalana", *Serra d'Or*, abril 1981, 79-82.
504. "Mil cent anys d'història de Montserrat", *Foc nou* 84 (abril 1981), 3-13.
505. "Marià Aguiló i la poesia popular", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 2 (1981), 307-332.
506. "Josep M. de Casacuberta, Premi d'Honor 1981", *Serra d'Or*, juny 1981, 39-42.
507. "Eines per a l'estudi i l'ensenyament de la literatura catalana", *Serra d'Or*, setembre 1981, 49-52.
508. "Un altre epistolari de Maria-Antònia Salvà", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 3 (1981), 219-242.
509. "El pare Gregori M. Sunyol i la Dictadura de Primo de Rivera", *Studia monastica* 23 (1981), 417-427.
510. "Llorenç Riber, home d'Església", *Lluc*, setembre-octubre 1981, 15-17.

511. "El Vaticà i Catalunya", *Qüestions de vida cristiana* 109 (1981), 43-63.
512. "Bibliografia de la cançó popular mallorquina", *Randa* 12 (1981), 223-235.
513. "Textos de literatura catalana", *Serra d'Or*, febrer 1982, 45-48.
514. "Revistes, manuals i textos de literatura catalana", *Serra d'Or*, abril 1982, 71-74.
515. Nota editorial a Pere Bohigas, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1982).
516. "Francesc de B. Moll, impulsor de cultura", *Homenatge a Francesc de B. Moll* (Mallorca 1982), 13-17. Reeditat, amb algun afegit, a *Randa* 13 (1982), 213-219.
517. Tria i pròleg d'*Obra selecta* de Jacint Verdaguer (Barcelona; Kapel S.A. 1982) [per badada dels editors diu *Obres selectes* i és tan ple d'errors de tota mena que resulta inutilitzable; se'n preparà una segona edició corregida, que no aparegué mai].
518. Pròleg a *El català a Europa i Amèrica. Estudis de llengua i literatura catalanes*, V (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1982), 5-7.
519. "Edicions i estudis de literatura catalana", *Serra d'Or*, setembre 1982, 45-48.
520. Edició i introducció de Carles Gerhard, *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1931-1939)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1982; Biblioteca Abat Oliba, 26). La introducció fou reeditada, amb el títol "Carles Gerhard, comissari de la Generalitat a Montserrat" a *Quaderns de Vilaniu* 2 (novembre 1982), 11-37.
521. "La relación de los Papas con la Santa Montaña", *La Vanguardia*, 7 de novembre de 1982, 12 (títol de la redacció).
522. "L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i els seus Covoquis", *Serra d'Or*, novembre 1982, 22-24.
523. "Mossèn Antoni Maria Alcover i les Rondalles", *Lluc*, setembre-octubre 1982, 12-14.
524. "Catalunya i el Vaticà sota el franquisme", *Serra d'Or*, desembre 1982, 35-36.
525. Edició de *Teatre medieval i del Renaixement* (Barcelona: Edicions 62 1983; Les millors obres de la literatura catalana, 95).
526. Edició de *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983).
527. Edició d'Antoni M. Alcover, *Per la llengua* (Barcelona-Palma de Mallorca: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de les Illes Balears 1983; Biblioteca Marian Aguiló 2). Reimpres sense canvis el 2001.

528. "Breu història de les publicacions de l'Abadia de Montserrat", *El Correo Catalán*, 22 d'abril de 1983.
529. "«Els Segadors», de cançó popular a himne patriòtic", dins J. Massot i Muntaner, S. Pueyo i O. Martorell, *Els Segadors, himne nacional de Catalunya* (Barcelona: Generalitat de Catalunya 1983), 7-30. Nova edició revisada, *ibid.* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Generalitat de Catalunya 1993), 7-30.
530. Nota editorial a Pere Bohigas, *Cançoner popular català*, I (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983), 5-6.
531. Edició de *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983; Biblioteca Abat Oliba, 27) (en col·laboració amb Albert Manent i Amadeu J. Soberanas).
532. "El bisbe Josep Miralles davant la Dictadura, la República i la guerra civil", dins A. Manent, J. Massot i Muntaner i A. J. Soberanas (eds.), *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983), 285-316.
533. "L'abat Josep Deàs i Montserrat", *Studia monastica* 25 (1983), 133-152. Reproduït dins *L'abat Josep Deàs (1837-1921)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983), 29-48.
534. "Textos de literatura catalana", *Serra d'Or*, maig 1983, 33-34.
535. "El mestratge de R. Aramon i Serra", *Serra d'Or*, juny 1983, 35-36. Reeditat a *Llengua Nacional* 11 (febrer 1993), 21-23.
536. "Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes", *Gran Enciclopèdia Catalana. Suplement. Volum 16* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1983), 83.
537. "Colon i Domènech, Germà", *ibid.*, 232.
538. "Moll i Casasnovas, Francesc de Borja", *ibid.*, 558 (sense signar).
539. "Raimundus Lullus Institut", *ibid.*, 672.
540. Nota editorial a Joan Baptista Manyà, *Les meves confessions*, 2a edició (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983), 5-6.
541. "Notes sobre el text i l'autor de la *Representació de la Mort*", *Serta Philologica F. Lázaro Carreter*, II (Madrid 1983), 347-353.
542. "Mossèn Antoni M. Alcover, amic i deixeble de Marià Aguiló", *Randa* 14 (1983), 93-107.
543. Edició d'Antoni M. Alcover, "Com he fet mon «Aplec de Rondaies Mallorquines»", *Randa* 14 (1983), 121-136.
544. "Montserrat i la guerra civil (1936-1939)", *Studia monastica* 25 (1983), 273-370.

545. Edició d'*Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983; Biblioteca Abat Oliba, 30) (en col·laboració amb Patricia Boehne i Nathanael B. Smith).

546. "Les tres millors poesies de Maria-Antònia Salvà", *Maria A. Salvà, 25 anys després* (Llucmajor, Obra Cultural Balear 1983), 18-20.

547. "Antoni M. Alcover, deixeble de Fel·lix Sardà i Salvany", *Randa* 15 (1983), 85-104.

548. "La projecció exterior de la cultura catalana", *Bulletí Fundació Congrés de Cultura Catalana* 4 (desembre 1983 [gener 1984]), 4-5. Reproduït a *Saó* 79 (juny 1985), 20-21.

549. *La guerra civil a Montserrat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984; Subsidia monastica, 12).

550. Edició i pròleg de *Repertori de catalanòfils*, I (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983 [1984]).

551. Edició de *Repertori de catalanòfils*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984).

552. "Sardà i Salvany i Antoni M. Alcover davant el Primer Congrés de la Llengua i la Solidaritat Catalana" (en col·laboració amb Joan Bonet i Baltà), *Els Marges* 26 (1982 [1984]), 89-105.

553. "El nom i la unitat de la llengua catalana segons mossèn Antoni M. Alcover", *L'Espill* 17-18 (1983 [1984]), 79-89.

554. "El bisbe Josep Miralles i «Les Grands Cimetières sous la lune»", *Studia historica et philologica in honorem M. Baillori* (Roma 1984), 715-730.

555. "El pare Bonaventura Ubach i l'evolucionisme", *Miscel·lània Fort i Cogul* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984), 233-239.

556. "El llibre religiós, ahir i avui", *Catalunya Cristiana*, 22-28 d'abril de 1984, 22.

557. "Textos de literatura catalana", *Serra d'Or*, maig 1984, 41-45.

558. "Joan Puig i Ferrer, delegat de la Generalitat a Montserrat", *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari* (Barcelona 1984), 351-389.

559. "Miscel·lània de miscel·lànies [1]", *Serra d'Or*, setembre 1984, 45-47.

560. Nota editorial a Joan Bonet i Baltà, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984), 5-6.

561. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, I (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984), 5-6.

562. "Problemes del llibre català", *Serra d'Or*, octubre 1984, 115-117.
563. Edició i pròleg de Josep Massot i Planes, *Cançonner musical de Mallorca* (Palma de Mallorca: Caixa de Balears "Sa Nostra" 1984) (en col·laboració amb Baltasar Bibiloni).
564. "Mossèn Antoni M. Alcover i Guerau de Liost", *Randa* 16 (1984), 121-128.
565. "Andreu Crespi i la repressió nacionalista a Mallorca", *Randa* 16 (1984), 143-152.
566. Presentació de Josep Carner, *Deu rondalles de Jesús Infant* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984).
567. "M. Milà i Fontanals", *Arrels de la Catalunya mil·lenària. Nadala de la Fundació Jaume I* (Barcelona 1984), 117-118.
568. Nota editorial a Josep Torras i Bages, *Obres completes*, I (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984), 5-6.
569. "Mossèn Antoni M. Alcover i la llengua literària", *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I (Universitat de València 1984), 213-224.
570. "Els religiosos i el redreçament de Catalunya", *Montserrat. Butlletí del Santuari* 10 (setembre-octubre 1984 [gener 1985]), 8-10. Reproduït dins *Els religiosos en el redreçament nacional de Catalunya* (Barcelona: C.e.v.r.e. 1985), 11-15.
571. "La Iglesia catalana", col·leccionable de *La Vanguardia* "Los años del franquismo", suplement dominical del 13 de gener de 1985, 32-33.
572. "La Renaixença, avui", *Serra d'Or*, gener 1985, 41-42.
573. "Una persona no gaire coneguda [títol original: Josep M. de Casacuberta, editor exemplar]", *Avui*, 26 de febrer de 1985, 20.
574. "Miscel·lània de miscel·lànies, 2", *Serra d'Or*, febrer 1985, 43-45.
575. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Ramon Llull i el lul·lisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985), 5.
576. "Pere d'Alcàntara Penya i la llengua catalana", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 9 (1984 [1985]), 139-171.
577. Pròleg a Anselm M. Albareda, *El llibre a Montserrat (del segle XI al segle XX)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985), 5-13.
578. "Llengua i literatura a l'IEC", *Serra d'Or*, maig 1985, 43-44. Reproduït a *Llengua & Literatura* 1 (1986), 625-628.
579. "Estudis de literatura catalana", juliol-agost 1985, 61-63.
580. Nota editorial de Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985).
581. "Documents del bisbe Josep Miralles contra «Les Grands Cimetières sous la lune» de Bernanos", *Randa* 18 (1985), 157-203.

582. "Gaietà Soler i la Solidaritat Catalana", *Recerques* 17 (1985), 105-122.
583. "Jeroni Pons, defensor de mossèn Alcover", *Homenatge a Antoni Comas. Miscel·lània in memoriam* (Barcelona 1985), 251-275.
584. *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - II Congrés Internacional de la Llengua Catalana 1985).
585. Edició de les *Actes del IV Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985; Biblioteca Abat Oliba, 43) (en col·laboració amb N. B. Smith, J. M. Solà-Solé i M. Vidal Tibbits).
586. "El Dr. Lluís Carreras vist per Dolors Viñas", *Qüestions de vida cristiana* 130 (1986), 124-126.
587. "La trama civil de l'«Alzamiento»", *Memòria civil*, 9 (Suplement a *Baleares*, 2 de març de 1986), IV-V.
588. *Cançonetes mallorquines recollides per Marià Aguiló*, I (Barcelona: Barcino 1985 [1986]; Biblioteca folklòrica Barcino, 19).
589. "Textos de literatura catalana medieval", *Serra d'Or*, febrer 1986, 51-53.
590. "Els estudis sobre la nostra llengua a l'estranger", *Pòrtula* 47 (febrer 1986), 32. Reproduït a diverses revistes de la "premsa forana" de Mallorca.
591. "L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes", *Pòrtula* 48 (març 1986), 63. Reproduït a diverses revistes de la "premsa forana" de Mallorca.
592. Edició d'*Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, 2 volums (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986; Biblioteca Abat Oliba, 44-45) (en col·laboració amb Lola Badia).
593. "Agustí Eura i la seva «Descripció de la muntanya i santuari de Montserrat»", dins Lola Badia i Josep Massot i Muntaner (eds.), *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986), 99-126.
594. "Gènesi del desembarcament de Bayo a Mallorca", *Memòria civil*, 19 (Suplement a *Baleares*, 11 de maig de 1986), III.
595. "Els catòlics catalans davant la guerra civil", *Qüestions de vida cristiana* 131-132 (1986), 51-81.
596. "Escrits de presó de Llorenç M. Duran", *Pòrtula* 50, 1986, 64-65.
597. "La intervenció catalana en Mallorca", *Cataluña en la Guerra Civil española* 4. Suplement de *La Vanguardia*, 6 de juliol de 1986, 53-60.
598. "La guerra dels tres anys a Montserrat (1936-1939)", *Montserrat. Butlletí del Santuari* 14 (gener-abril 1986), 45-50; 15 (maig-agost 1986), 35-43 i 16 (setembre-desembre 1986 [març 1988]), 47-51.

599. "La guerra civil i l'Església catalana", *Catalunya Cristiana* 356 (20-26 de juliol de 1986), 3.
600. "La guerra civil, 50 anys després", *Pòrtula* 51 (juliol-agost 1986), 23. Reproduït a *Perlas y Cuevas*, 23 agost 1986, 13.
601. "Estudis de literatura catalana", *Serra d'Or*, juliol-agost 1986, 57-59.
602. "Ressò a Barcelona de la retirada de l'expedició republicana a Mallorca", *Memòria civil*, 37 (Suplement a *Baleares*, 14 de setembre de 1986), VI-VII.
603. Edició de *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 1978-1986* (Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986).
604. "Cristianisme i catalanisme", *Catalanisme: història, política i cultura* (Barcelona: L'Avenç 1986), 179-191.
605. Pròleg de Miquel Gayà, *Històries i memòries* (Ciutat de Mallorca: Moll 1986), 7-11.
606. "Sobre l'etimologia del nom Marià/Marian/Mariano", *Llengua & Literatura* 1 (1986), 275-279.
607. Col·laboració a Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, VIII (Barcelona: Ariel 1986), 11-18 ("La nova literatura popular").
608. "Estudis sobre la literatura catalana del segle XIX", *Serra d'Or*, novembre 1986, 55-57.
609. "La primera etapa de la repressió a Mallorca (juliol-setembre de 1936)", *Randa* 20 (1986), 155-183.
610. "El bisbe Miralles i la guerra civil", *Memòria civil* 42 (Suplement a *Baleares*, 19 octubre 1986), IV-V.
611. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, III (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986 [1987]).
612. *El desembarcament de Bayo a Mallorca. Agost-setembre de 1936* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987; Biblioteca Serra d'Or, 61).
613. Edició i introducció de *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatges* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987; Biblioteca Serra d'Or, 66).
614. "Una nova revista «Llengua & Literatura»", *Serra d'Or*, abril 1987, 81-82. Reproduït a *Llengua & Literatura* 2 (1987), 611-613.
615. "Una gran obra dispersa" (Jordi Rubió i Balaguer), *Quadern d'El País* 241 (10 de maig de 1987), 3.
616. "Un historiador monàstic" (J. J. Piquer i Jover), *Bibliografia de Josep-Joan Piquer i Jover (1911-†1985). In memoriam* (Vallbona de les Monges 1987), 25.
617. "Jordi Rubió i Balaguer, una fita inesborrable", *Serra d'Or*, desembre 1987, 20-22.

618. "La guerra civil a les Illes Balears", *Revista de Catalunya* 14 (desembre 1987), 48-56.
619. "Inauguració del curs 1986-1987 a la Societat Catalana de Llengua i Literatura", *Llengua & Literatura* 2 (1987), 605-606.
620. *Vida i miracles del "conde Rossi". Mallorca, agost-setembre 1936 / Màlaga, gener-febret 1937* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988; Biblioteca Serra d'Or, 72).
621. "Georges Bernanos a Mallorca (1934-1937)", *Revista de Catalunya* 17 (març 1988), 140-153. Reeditat, amb petites modificacions, a *Perlas y Cuevas*, des del núm. 708 (23 juliol-5 agost 1988).
622. "La «Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (1968-1987)", *Anthropos* 81 (1988), VIII-IX.
623. "La diòcesi de Mallorca durant la Segona República i els primers anys de la guerra civil (Relació del bisbe Josep Miralles al Nunci Apostòlic, 3 de juliol de 1938)", *Randa* 22 (1987 [1988]), 139-171.
624. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Història i historiografia* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987 [1988]), 5.
625. "«Les Grands Cimetières sous la lune» davant la història", *Serra d'Or*, març 1988, 15-20. Reeditat, amb petites modificacions, a *Perlas y Cuevas*, a partir del núm. 708 (23 juliol-5 agost 1988) fins al núm. 712 (17-30 setembre 1988).
626. "Cartes d'Antoni M. Alcover a Marià Aguiló", *Els Marges* 38 (1987 [1988]), 81-90.
627. "L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1968-1988)", *Revista de Catalunya* 20 (juny 1988), 153-157. N'hi ha una edició en forma d'opuscle.
628. "Unes «Cobles de Nadab» mallorquines del segle xviii", dins Albert Manent i Joan Veny (eds.), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988), 393-400.
629. Edició de *Miscel·lània Joan Gili* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988; Biblioteca Abat Oliba, 65) (en col·laboració amb Albert Manent).
630. "Tomàs Forteza i la polèmica dels plurals en -es", dins Albert Manent i Josep Massot i Muntaner (eds.), *Miscel·lània Joan Gili* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988), 361-374.
631. "Sobre la gènesi d'«Els grans cementiris sota la lluna»", *Randa* 23 (1988), 205-228.
632. "El conde Rossi, un fantasma en la guerra civil", *Historia* 16 149 (setembre 1988), 12-19 (amb un greu error de correcció, rectificat al núm. 150 (octubre 1988), 16).

633. "Els inicis del «Movimiento» a Mallorca. De l'expedició de Bayo als bombardeigs de Barcelona", *Catalunya i la guerra civil (1936-1939)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988), 37-81.
634. "La literatura sobre la guerra civil a les Illes Balears", *Homenatge a Lluís Guarnier, 1902-1986* (Universitat de València 1988), 189-200.
635. "La llengua arcaica durant la Renaixença", *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, III (Barcelona: Quaderns Crema 1988), 67-86.
636. Edició i pròleg de *Repertori de catalanòfils*, III (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988 [1989]).
637. "Bernanos and Majorca (1934-1937)", *Renascence*, XLI, núms. 1-2 (1988-1989), 29-42.
638. "Les etapes de la repressió feixista a Mallorca", *Randa* 24 (1989), 53-86.
639. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Il·lustració i Renaixença* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989).
640. "«Primetxer», un mossarabisme mallorquí?", *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón* (Tübingen 1989), 435-440.
641. *Georges Bernanos i la guerra civil* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989; Biblioteca Serra d'Or, 88).
642. Edició de *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1986-1989)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989; Biblioteca Serra d'Or, 93).
643. "Montserrat" (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), *Quaderns de Pastoral* 112-113 (1989), 39-41.
644. "Alberto Bayo o la història d'una ambició" *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, II (Palma: Promomallorca s. d. [1989]), 56.
645. "Arconovaldo Bonacorsi, un mite incòmode", *ibid.*, 187-188.
646. "Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XII (Palma: Promomallorca s.d.), 28-29.
647. "Weekes, Agnes Russell", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XVIII (Palma: Promomallorca s.d.), 232 (sense signar).
648. "Els estrangers i l'expedició de Bayo", *Perlas y Cuevas*, 22 juliol-4 agost 1989, 11; 3 agost 1989, 50-51; 2-15 setembre 1989, 13; 22-31 desembre 1989, s.p.
649. "Sang i foc. La Guerra Civil a Montserrat", *Montserrat. Butlletí del Santuari* 18-19 (febrer-desembre 1987 [1989]), 59-62.
650. "Joan Mascaró i la guerra civil", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 18 (1989), 317-339.

651. "Sobre les *Cobles al naixement del segle XVIII*", *Randa* 25 (1989), 47-55.
652. "Sobre la situació polític-militar a Mallorca durant la guerra civil (1936-1938)", *Randa* 25 (1989), 183-219.
653. "Miquel Batllori, català i historiador universal", *Revista de Catalunya* 34 (octubre 1989), 5-7.
654. "La poesia popular i la Renaixença", dins *Caplletra* 5 (1988 [1989]), 51-71. Publicat igualment dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, II (Barcelona: Curial 1994), 243-264.
655. "Bernanos and the Spanish Civil War. *Diary of My Times*", *The Chesterton Review* 15/4-16/1 (novembre 1989-febrer 1990), 495-511.
656. *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990; Biblioteca Serra d'Or, 94).
657. "Algo más sobre Bernanos", *Historia y Vida* 464 (març 1990), 68.
658. "Poesia franquista en català a Mallorca", dins Antoni Ferrando i Albert Hauf (eds.), *Miscel·lània Joan Fuster*, II (Barcelona-València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de València 1990), 227-256.
659. "Das andere Gesicht Mallorcas", *Die Horen* 158 (1990), 27-31.
660. Pròleg a Mn. Francesc Roderigas, *Dietari de guerra* (Avià 1990), 11-17 i notes a 95-99.
661. "[Joan Amades]", *El món de Joan Amades* (Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1990), 327.
662. Col·laboració al *Gran Larousse Català*, a partir del volum I (Barcelona: Edicions 62 1990).
663. "L'AILLC (Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes)", *Cultura* 18 (desembre 1990), 41.
664. *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca. De la Dictadura a la guerra civil* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991; Biblioteca Serra d'Or, 101).
665. "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República. I. La dreta", *Pòrtula*, 100 (desembre 1990-gener 1991), 70-72.
666. "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República. II. Els republicans de Pòrtol", *Pòrtula* 101 (gener-febrer 1991), 10-11.
667. "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República. III i IV. Els socialistes de Sa Cabaneta", *Pòrtula* 102 (març 1991), 10-11 i 103 (abril 1991), 10-11.
668. "Les Illes Balears el 1939: l'altra cara de la victòria", *Randa* 28 (1991), 97-114.

669. "Els «Estudis de llengua i literatura catalanes»", *Butlletí Fundació Congrés de Cultura Catalana* 11 (desembre 1990 [1991]), 41-42.
670. "Josep M. Llompart, impulsor de cultura", *Lluc*, març-abril 1991, 3-11.
671. "Els primers dies de la guerra civil a Montserrat. Diari de l'escola Ignasi Civil i Desveus", *Montserrat. Butlletí del Santuari* 27 (maig-agost 1990 [1991]), 42-44.
672. "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República. V i VI. L'Agrupació Socialista del Pont d'Inca", *Pòrtula* 105 (juny 1991), 16-17; 106 (juliol 1991), 18-19.
673. "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República. VII. Cloenda", *Pòrtula* 107 (agost 1991), 18-19.
674. "Joan Estelrich i la guerra civil", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 22 (1991), 235-276.
675. Pròleg a David Ginard, *La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1945)* (Palma de Mallorca 1991), 11-15.
676. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer. *Mestres, companys i amics* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991; Biblioteca Abat Oliba, 101), 5.
677. "Les campanyes patriòtico-religioses de Jaume Collell", *Ausa* 125 (1990 [1991]), 181-186.
678. "El pare Andreu de Palma, historiador frustrat de la guerra civil", *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991), 537-560.
679. Nota editorial de Miquel Coll i Alentorn, *Historiografia* (Barcelona: Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991) i de la resta de volums de les obres completes de Coll: *Història I i II* (1992), *Llegendari* (1993) i *Escrips polítics, cívics i religiosos* (1993).
680. "Introducció" a *Randa* 30 (1991 [1992]), 5-6.
681. "Setze cartes de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer (1923-1934)", *Els Marges* 45 (1992), 71-86.
682. *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992; Biblioteca Serra d'Or, 110).
683. "Els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *Montserrat. Butlletí del Santuari* 31 (1991 [1992]), 36-37.
684. "Cent volums de la «Biblioteca Abat Oliba»", *Serra d'Or*, abril 1992, 20-21.
685. Edició de *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1968-1992)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992; Biblioteca Serra d'Or, 113).

686. Edició d'*Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992; Biblioteca Abat Oliba, 115) (en col·laboració amb Karl I. Kobbervig i Arseni Pacheco).

687. "Feliu Sardà i Salvany a Mallorca (1871-1915)", *L'Església mallorquina durant la Restauració* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992), 21-88.

688. "Una obra desconeguda de l'etapa mallorquina de Sanchis Guarner: l'antologia de literatura medieval de Mallorca" (en col·laboració amb Maria Josepa Gallofré), dins Antoni Ferrando (ed.), *Miscel·lània Sanchis Guarner, I* (Barcelona-València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de València 1992), 95-102.

689. "Els intel·lectuals de Felanitx davant la Guerra Civil", *1992 Felanitx Fires i Festes de Sant Agustí* (s. p.).

690. "Jordi Carbonell: un home de país", *Revista de Menorca*, quart trimestre 1991 [1992], 568-570. Reproduït dins *Homenatge a Jordi Carbonell* (Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, Institut Menorquí d'Estudis s.a. [1993]), 12-14.

691. Presentació de Josep Riu Porta, *Records de fa anys (1938-1939-1940)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992), 7-10.

692. "Els nous camins de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *Revista Musical Catalana*, desembre 1992, 6-9.

693. "Confidències de Miquel Ferrà a Hermínia Grau i a Agustí Duran i Sanpere", *Randa* 32 (1992), 135-176.

694. *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993; Textos i estudis de cultura catalana, 29).

695. "Patriarca de las letras catalanas en Mallorca" (títol original: Josep M. Llopart, "català de Mallorca" universal), *La Vanguardia*, 29 de gener de 1993, 29.

696. "El control policíac a la Mallorca de la postguerra", *Avui diumenge* (suplement de cultura), 7 de febrer de 1993, 38.

697. "Palma, ciutat oberta", *Brisas* (suplement dominical de *Baleares i Última Hora*), 14 de febrer de 1993.

698. "Marratxí dins l'Obra del Cançoner Popular", *Pòrtula* 124 (gener 1993), 12-13; 125 (febrer 1993), 15-16; 126 (març 1993), 14-15; 127 (abril 1993), 15; 128 (maig 1993), 12-13; 129 (juny 1993), 13; 130 (juliol 1993), 11; 131 (agost 1993), 11; 132 (setembre 1993), 11; 133 (octubre 1993), 11; 134 (novembre 1993), 11; 135 (desembre 1993), 15; 136 (gener 1994), 14; 138 (març 1994), 14; 139 (abril 1994), 11; 140 (maig 1994), 11, i 141 (juny 1994), 14.

699. "La recuperació de l'arxiu de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*", *Revista d'etnologia de Catalunya* 2 (1993), 132-133.
700. Presentació d'August Bover i Font, *Manual de catalanística* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993), 7-10.
701. "Falsificacions i falsificadors a la literatura catalana", *Serra d'Or*, juliol-agost 1993, 66-67.
702. "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, avui", *Revista d'etnologia de Catalunya* 3 (1993), 12-17.
703. "Deu cartes de Maria-Antònia Salvà a Ramon Muntanyola", dins Albert Manent i Ramon Pla i Arxé (eds.), *Miscel·lània Joan Triadú* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993), 243-262.
704. *Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. 1 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials 4/1).
705. Nota editorial a Jordi Rubió i Balaguer, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993), 15.
706. Edició i pròleg de Joan Puntí i Collell, *Ideari cançonístic Aguiló* (Barcelona-Palma de Mallorca: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de les Illes Balears 1993; Biblioteca Marian Aguiló, 16).
707. "Una carta de Lluís B. Nadal a Marià Aguiló sobre la tragèdia verdagueriana", *Anuari Verdaguer 1992* (Vic: Eumo, 1993 [1994]), 101-106.
708. "La recuperació de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *Serra d'Or*, gener 1994, 25-27.
709. "Baltasar Samper i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", dins Salvador Rebés (ed.), *Actes del Col·loqui sobre Cançó Tradicional. Reus, setembre 1990* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994), 23-27.
710. "El «Diccionari de la Dansa», 1936?", *Paper Gros* 10 (1994), 86.
711. "Conèixer la llengua i la cultura catalanes", *El Mirall*, gener-febrer 1994, 37-40.
712. Presentació de Josep Torras i Bages, *Obres completes*, X (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994), 5-7.
713. Edició i pròleg de Baltasar Samper, *Estudis sobre la cançó popular* (Barcelona-Palma de Mallorca: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de les Illes Balears 1994; Biblioteca Marian Aguiló, 18).
714. "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, avui", *Llengua & Literatura* 5 (1992-1993 [1994]), 739-751.
715. "Llorenç Villalonga, confident de Georges Bernanos", *Randa* 34 (1994), 89-109.

716. "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Manacor", *Perlas y Cuevas* 867 (29 juliol-11 agost 1994), 12-13; 868 (12-25 agost 1994), 8-10.
717. "El «Llibre dels poetes» de Mercè Massot", *Estudis de llengua i literatura catalanes* 28 (1994), 249-261.
718. *Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. 2 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 4/2).
719. "Rafael Patxot retrobat", *Serra d'Or*, novembre 1994, 21-23.
720. Presentació a "Miscel·lània Josep M. Llopart, I", *Randa* 35 (1994 [1995]), 5.
721. "Miquel Costa i Llobera i el Congrés de la Llengua de 1906", *Randa* 35 (1994 [1995]), 91-100.
722. "Punt i seguit", *Serra d'Or*, gener 1995; 9.
723. "La repressió franquista a Mallorca vista pel cònsol Hillgarth (1936-1937)", *Afers* 19 (1994 [1995]), 695-707.
724. *El cònsol Alan Hillgarth i les Illes Balears (1936-1939)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995; Biblioteca Serra d'Or, 142).
725. "Gabriel Alomar i els clergues intel·lectuals", *Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí* (Barcelona: Fundació Vives Casajuana 1994), 301-312.
726. "L'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular", *Revista de Catalunya* 94 (1995), 123-126.
727. Nota editorial de Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques i biblioteconomia* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995), 13.
728. "Mallorca, massacre i mentida", *El Temps* 572 (5 de juny de 1995), 4.
729. "Els estudis literaris" [entre el 1939 i el 1994], *Quaderns ibero-americanos* 77 (juny 1995), 9-20.
730. "Ramon Muntanyola, home d'Església, home de país", *Serra d'Or*, setembre 1995, 10-14.
731. Pròleg a Gemma Estrada, *La guerra civil al Bruc* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995), 5-7.
732. *Història de l'Obra del Cançoner i complement a l'inventari de l'Arxiu* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 5).
733. "Mallorca i el franquisme. El paper dels intel·lectuals", *Avui*, 7 de desembre de 1995, suplement d'Història, pàg. XII.
734. "La cultura del catalanisme, de Joan-Lluís Marfany", *Serra d'Or*, gener 1996, 29-30.
735. "Estelrich, entre la vida y los libros", *La Vanguardia*, 20 gener 1996, 31.

736. "Llorenç Villalonga a debat", *Serra d'Or*, febrer 1996, 154-156.
737. *El primer franquisme a Mallorca. Guerra civil, repressió, exili i repressió cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; Biblioteca Serra d'Or, 162).
738. "Sobre Llorenç Villalonga", *Diario de Mallorca*, 27 de febrer de 1996, 26.
739. Col·laboració a *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 1992-1995* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; Biblioteca Serra d'Or, 163).
740. "Joaquim Molas, entre Barcelona, Mallorca i Montserrat", *A Joaquim Molas* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996), 115-121.
741. "Joan Pons i Marquès, entre la cultura i la política", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 51 (1995 [1996]), 263-286.
742. "Marià Aguiló, precursor d'Antoni M. Alcover", *Lluc*, gener-febrer 1996, 26-28.
743. *Escriptors i erudits contemporanis* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; Biblioteca Serra d'Or, 167).
744. "Pere Bosch, un eclesiàstic recuperat", *Serra d'Or*, juliol-agost 1996, 616-617.
745. "Polèmica sobre Villalonga", *El Temps*, 19 d'agost de 1996, 4.
746. "Manuel Pérez i el desembarcament de Bayo", *Perlas y Cuevas* 920 (16 agost 1996), 3-5.
747. Presentació a *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995* (Ajuntament de Marratxí 1996), 11-12.
748. *Mallorca durant la guerra civil (1936-1939)* (Palma de Mallorca: Documenta Balear, 1996; Quaderns d'història contemporània de les Balears, 1). N'hi ha una reimpressió del 2000.
749. Edició i presentació de *Mossèn Joan Bonet i Baltà: noranta anys al servei de l'Església de Catalunya* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996), 5-6.
750. "Un pas endavant", *Serra d'Or*, novembre 1996, 8.
751. "Francesc Cambó i la guerra civil", *Serra d'Or*, novembre 1996, 16-17.
752. Edició de Ferran Soldevila; *Cronistes, joglars i poetes* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; Biblioteca Abat Oliba, 175) (en col·laboració amb Joaquim Molas).
753. "Problemes del llibre català", *Serra d'Or*, desembre 1996, 41.
754. "Jaume Pomar i Llorenç Villalonga", *Lluc*, juliol-agost 1996, 49.
755. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; Biblioteca Serra d'Or, 162).

dia de Montserrat 1996; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 6).

756. "Paraules de l'editor", *Artur Martorell (1894-1967) en el centenari del seu naixement* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Societat Catalana de Pedagogia 1997), 37-38.

757. "Record de Miquel Àngel Riera", *La claror que us don... Homenatge a Miquel Àngel Riera* (Palma de Mallorca 1997), 106-108.

758. "Un gegant de la filologia" [Joan Coromines], *Serra d'Or*, març 1996, 24-25.

759. "Presentació [de] «Quaderns d'història contemporània»", *Lluc* 794 (setembre-octubre 1996 [1997]), 50.

760. "Monjo i escriptor" [En la mort de Jordi Pinell], *Serra d'Or*, abril 1997, 18-19.

761. Nota editorial a *Les Festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997; Biblioteca Serra d'Or, 181), 7-8.

762. "Lliurament dels premis Crítica «Serra d'Or» 1997", *Serra d'Or*, maig 1997, 24-26.

763. *Guerra civil i repressió a Mallorca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997; Biblioteca Serra d'Or, 188).

764. "Joan Estelrich i el manifest dels intel·lectuals francesos a favor de Franco", *Miscel·lània Joan Estelrich* (Palma de Mallorca 1997), 175-214.

765. "La trajectòria vital de Miquel Batllori", *Serra d'Or*, setembre 1997, 36-38. Resum del text publicat complet a *Jornades sobre l'obra de Miquel Batllori. Barcelona, 3 i 4 de març de 1997* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans 1998), 13-22.

766. "Miquel Batllori, un jesuïta universal", *El Temps* 694 (6 octubre 1997), 68-69.

767. "En el centenari de [Josep M. de] Casacuberta", *La Vanguardia*, 4 d'octubre de 1997, 45.

768. "Casacuberta, treballador ocult", *La Vanguardia*, 7 d'octubre de 1997, 22.

769. "Record del pare Miquel Estradé", *Serra d'Or*, octubre 1997, 9.

770. "Joan Coromines, filòleg", *Llengua & Literatura* 8 (1997), 609-618.

771. "Mossèn Pere Xamena, historiador de Mallorca", *El Mirall* 86 (setembre 1997), 21.

772. "Les Festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat (1947). Un inici de redreçament", *Qüestions de vida cristiana* 187 (1997),

138-158. Reeditat dins *Montserrat al llindar del segon mil·lenni* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998), 138-158.

773. "Comiat a Jordi Sarsanedas", *Serra d'Or*, novembre 1997, 9.

774. "Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular", *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme* (Vilanova i la Geltrú 1997), 115-135. N'hi ha una altra edició, més completa i més correcta, a *Randa* 40 (1997), 51-70.

775. "Josep M. Quadrado dins la Renaixença", *Publicacions des Born. Treballs de la secció d'estudis* 2 (Ciutadella de Menorca: Cercle Artístic 1997), 93-103.

776. "Georges Bernanos i Mallorca", *Les literatures catalana i francesa al llarg del segle XX. Primer Congrés Internacional de Literatura Comparada. València, 15-18 abril 1997* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997), 175-207.

777. Edició d'*Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, 2 volums (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997-1998; Biblioteca Abat Oliba, 187 i 190).

778. Pròleg a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, I (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997), 5-9.

779. "El darrer període de la vida de Miquel Ferrà", *El Mirall* 88 (desembre 1997). 12-13.

780. Pròleg a Antoni Gili i Ferrer. *Aportació al Cançoner popular de Mallorca*, IV (Palma de Mallorca: El Tall 1997), 9-14.

781. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997 [1998]; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 7).

782. "Llorenç Villalonga i la Falange", *Serra d'Or*, febrer 1998, 31.

783. "Aproximació a la biografia de Joan Coromines", *Serra d'Or*, febrer 1998, 74-75 i maig 1998, 5.

784. *Els bombardeigs a Mallorca durant la guerra civil (1936-1939)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998; Biblioteca Serra d'Or, 200).

785. "Els exiliats mallorquins", *V Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Maig 1993* (Barcelona: Generalitat de Catalunya 1997 [1998]), 47-58.

786. *Antoni M. Alcover i el monestir de Montserrat* (Manacor: Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca, 1998; Papers de Sa Torre, 43).

787. "El pare Ireneu Segarra, monjo i director de l'Escolania", *Ireneu Segarra. Mig segle de mestratge musical* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998), 13-30.

788. "Record de Manuel Sanchis Guarner", dins Antoni Ferrando i

Francesc Pérez i Moragon (eds.), *Manuel Sanchis Guarner: el compromís cívic d'un filòleg* (València: Universitat 1998), 81-84.

789. "El pare Miquel Estradé, monjo i escriptor", *Setmana Santa. Tarragona 1998*, 99-102. Integrat al pròleg a Miquel Estradé, *La darrera crida* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998), 5-8.

790. "Llorenç Villalonga i la guerra civil", dins Josep Massot i Muntaner (ed.), *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998), 395-429.

791. "Miquel Batllori i la història contemporània", *Miquel Batllori, historiador humanista. Cicle sobre la seva obra (17 de febrer-17 de març de 1998)* (Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona-Fundació Caixa de Sabadell, 1998), 69-78.

792. "Cent vint-i-cinc anys d'estudis sobre la lingüística catalana" (a propòsit de la *Història de la lingüística catalana* de Pere Marcet i Joan Solà), *Serra d'Or*, octubre 1998, 76-78.

793. Presentació de "Miscel·lània Joan Veny", *Randa* 41 (1998), 5-6.

794. *Tres escriptors davant la guerra civil. Georges Bernanos-Joan Estelrich-Llorenç Villalonga* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998; Biblioteca Serra d'Or, 215).

795. "Alfredo Giannini, traductor de *Solitud*", dins Dietrich Briesemeister i Axel Schönberger (eds.), *Ex nobili philologorum officio. Festschrift für Heinrich Bihler zu seinem 80. Geburtstag* (Berlin: Domus Editoria Europaea 1998), 127-132.

796. "Miquel Ferrà i Maria-Antònia Salvà", *Serra d'Or*, desembre 1998, 106-108.

797. "Alcover i Sureda, Antoni Maria", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, I (Barcelona: Generalitat de Catalunya/Editorial Claret 1998), 47-48.

798. "Brasó i Tulla, Gabriel M.", *ibid.*, 350-351.

799. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 8).

800. Nota editorial de Jordi Rubió i Balaguer, *Obra dispersa* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999), 5-6.

801. "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Sardenya", dins Paolo Maninchedda (ed.), *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*, I (Càller 1998 [1999]), 397-405.

802. Pròleg a Maria Pilar Perea, *Complements a La flexió verbal en els dialectes catalans. Douze quaderns de camp d'Antoni M. Alcover* (Barcelona: Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999), V-IX.

803. "El diari d'una miliciania de l'expedició de Mallorca", dins Hilari Raguèr (ed.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, IX (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1999), 228-229.
804. "Els cementiris sagnants de Mallorca", *ibid.*, 262.
805. "Els informes del cònsol Hillgarth sobre Mallorca", *ibid.*, 276-277.
806. "L'aïllament de Menorca", *ibid.*, 312-313.
807. "Jacint Verdaguer i la poesia popular", *Anuari Verdaguer 1995-1996* (Vic: Eumo Editorial 1999), 157-188.
808. "Un doble homenatge a Germà Colón", *Serra d'Or*, abril 1999, 105-107.
809. "L'abat Marcet i la creació d'una editorial moderna", *Montserrat. Cinc-cents anys de publicacions, 1499/1999* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1999), 43-53.
810. "La segona etapa de la revista *Occident*, dirigida per Joan Estelrich (París, 1940-1941)", dins Sybille Große i Axel Schönberger (eds.), *Dulce et decorum est philologiam colere: Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag* (Berlin: Domus Editoria Europaea 1999), 455-480.
811. "Lliurament dels premis Crítica «Serra d'Or». Paraules de benvinguda", *Serra d'Or*, maig 1999, 40-41.
812. "Tretze volums d'una obra imprescindible" (obra completa de Jordi Rubió i Balaguer), *Serra d'Or*, juny 1999, 53.
813. "Al llindar dels quaranta anys", *Serra d'Or*, juliol-agost 1999, 5.
814. "Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1499-1999", *ibid.*, 10-12.
815. "Un homenatge al catalanòfil Heinrich Bihler", *ibid.*, 99.
816. "Rafel Ginard, home d'Església, home de país", dins Rafel Ginard Bauçà. *Sant Joan, la meua terra* (Sant Joan, 1999; Monografies santjoaneres, 9), 39-45.
817. "Les memòries de Miquel Forteza", *Lluc*, març-abril 1999, 30-31.
818. "Dues mexicanes al desembarcament de Bayo", *Perlas y Cuevas* 999 (20 agost-2 setembre 1999), 10-11 (sense paginar).
819. "Els primers quaranta anys de «Serra d'Or»", *Serra d'Or*, octubre 1999, 7-8.
820. *Semblances i comentaris* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999; Biblioteca Serra d'Or, 230)
821. "Serra d'Or passa revista a la història", *Regió 7*, 24 de novembre de 1999, 5. [Publicat, amb petitíssimes variacions, a *Pòrtula* 221 (febrer 2000), 43, amb el títol original —modificat per la redacció de *Regió 7*— "Passat, present i futur de Serra d'Or".]

822. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 9).
823. "El desembarcament de Bayo i la teoria militar", *Perlas y Cuevas* 1000 (extra 1999), 4 pàgs. (sense paginar).
824. "Menorca dins l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", *Publicacions des Born* 6 (Ciutadella de Menorca, desembre 1999), 181-205.
825. *Antoni M. Sbert, intel·lectual i polític* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans 2000)
826. Resposta a l'enquesta "Existeixen les Balears?", *Quatre illes* 1 (24 febrer-8 març 2000), 6.
827. "Aproximació a Miquel Coll i Alentorn", *Serra d'Or* 483 (març 2000), 71-72. [Vegeu també el breu comentari a la rèplica d'Albert Balcells, *ibid.* 486 (juny 2000), 5.]
828. "Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició", dins Joan Mas i Vives, Joan Miralles i Monserrat i Pere Rosselló Bover (eds.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000), 347-372.
829. "Salutació als assistents al sopar de «Serra d'Or»", *Serra d'Or* 486 (juny 2000), 12.
830. "Vint-i-cinc anys de 'Randa'", *Randa* 44 (2000), 5-6.
831. "La trajectòria d'Antoni M. Sbert (1901-1980)", *Randa* 44 (2000), 7-62.
832. "La primera biografia de Llorenç Villalonga", *Estudis de llengua i literatura catalanes* /XL. *Homenatge a Arthur Terry*, IV (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000), 87-91.
833. "Joan Coromines i Francesc de B. Moll. Cinquanta anys de filologia catalana", *Serra d'Or*, setembre 2000, 69-71.
834. *De la guerra i de l'exili. Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000; Biblioteca Serra d'Or, 247).
835. "Maur M. Boix, monje intel·lectual", *La Vanguardia*, 13 de setembre del 2000, 34. Traduït al català —sense tenir al davant el text original, aparegut amb algun error al diari— al *Full diocesà* de Solsona, Tarragona/Vic 2.821 (29 d'octubre del 2000), 6 (igualmente al de Tarragona, Vic/Solsona i Vic, Tarragona/Solsona).
836. "Les memòries del pare Miquel Batllori", *Serra d'Or* 490, octubre 2000, 73-74. Versió ampliada al volum col·lectiu *La saviesa de Batllori* (València 2001), 147-155.

837. "Llorenç Capellà i la recerca de la veritat", *Diari de Balears*, 18 d'octubre del 2000, 26 (carta al director precisant alguns punts de l'article de Llorenç Capellà "La recerca de la veritat", aparegut al mateix diari, 5 d'octubre del 2000, 27).

838. "Maur M. Boix, escriptor", *Regió 7 Idees. Suplement mensual de cultures* 49 (1 de novembre del 2000) 4.

839. Edició i nota preliminar de Maur M. Boix, "El dossier de "Serra d'Or" sobre Carner i la censura", *Serra d'Or* 492 (desembre 2000), 14-19.

840. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 10).

841. "Joan Estelrich i la propaganda franquista a París (1939-1942)", dins Ferran Carbó, Dolores Jiménez, Elena Real i Ramon X. Rosselló (eds.), *Les literatures catalana i francesa: postguerra i engagement* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000), 261-295.

842. *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000; Biblioteca Serra d'Or, 255).

843. "El primer exili d'Antoni M. Sbert", dins Manuel Aznar Soler (ed.), *Las literaturas del exilio republicano de 1939. Actas del II Congreso Internacional (Bellaterra, 1999)*, Volum I (Universitat Autònoma de Barcelona, 2000), 81-95.

844. "Maur M. Boix, escriptor", *Serra d'Or* 493 (gener 2001), 18-21.

845. "Ernest Lluch i «Serra d'Or»", *Serra d'Or* 494 (febrer 2001), 19-23.

846. "R. Aramon i Serra, l'home de l'Institut", dins INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Ramon Aramon i Serra. Sessió en memòria*. Sala Prat de la Riba, 30 d'octubre de 2000 (Barcelona 2001), 19-29.

847. *Bernanos et la guerre d'Espagne*. Traduit du catalan par Mathilde Bensoussan, préfacé par Dominique de Courcelles (Paris: Salvator 2001; "Juste un débat").

848. "Joan Sales, Ferran de Pol i Llorenç Villalonga a favor de Nicolau M. Rubió", *Serra d'Or* 496 (abril 2001), 32-35.

849. "Pròleg" a *Records d'ahir i d'avui. Homenatge a Albert Manent i Segimon amb motiu dels 70 anys* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001), 5-10.

850. "Paraules d'agraïment", dins Albert Carvajal *et alii*, *25è reconeixement de mèrits. Parlaments, imatges i adhesions* (Manacor: Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca, 2001; Papers de sa Torre, 58), 31-34.

851. Edició i introducció de Maur M. Boix, *Cops d'ull al retrovisor* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001; Biblioteca Serra d'Or, 267).

852. "Cinc anys del primer diari «normal», *Diari de Balears*, 1 de maig del 2001, Especial V aniversari, 30.
853. "Pròleg" a Albert Virella i Bloda, *Imagés de la pau "honrosa" (1939-1942)* (Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa Edicions 2001), 7-9.
854. "Nous documents sobre l'estada de Bernanos a Mallorca", *Randa* 46 (2001), 159-170.
855. "Maur M. Boix i Selva (1919-2000)", *Estudis Romànics* 23 (2001), 441-443.
856. "Lliurament dels premis Crítica «Serra d'Or» 2001. Salutació", *Serra d'Or*, núm. 498 (juny 2001), 15-17.
857. "Antoni M. Sbert i el Tribunal de Garanties Constitucionals", *Serra d'Or* 498 (juny 2001), 36-39.
858. "Manuel de Montoliu, defensor de la unitat espanyola i de l'«idioma nacional», dins *Miscel·lània Segimon Serrallonga* (Vic: Eumo 2001), 139-155.
859. "Cinc-cents números de «Serra d'Or», *Serra d'Or* 499-500 (juliol-agost 2001), 5.
860. "Pròleg" a Joan Miralles i Monserrat, *Entorn de la història de la llengua* (Palma-Barcelona: Universitat de les Illes Balears. Departament de Filologia Catalana i Lingüística General 2001; Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 16), 5-8.
861. *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001; Biblioteca Serra d'Or 274).
862. "La Chiesa catalana nel xx secolo (fino al Concilio Vaticano II)", *Germinabit. L'espressione religiosa in lingua catalana nel XX secolo* (Roma, Generalitat de Catalunya, 2001), 65-74.
863. "Ramon Aramon i Serra (1907-2000)", *Llengua & Literatura* 12 (2001), 521-547.
864. "El Comitè de Milícies Antifeixistes i l'expedició de Bayo a Mallorca", *Randa* 45 (2001), 141-146.
865. "Nota editorial", dins *D'un país que ja anem fent. Miscel·lània d'homenatge a Josep Lluís Bausset* (Barcelona 2001; Biblioteca Serra d'Or, 273), 5-9.
866. "Present i futur de «Serra d'Or», *Serra d'Or* 503 (novembre 2001), 19-21.
867. "Pròleg a Joan March Noguera, *Mossèn Antoni Maria Alcover (1862-1932) i les seves relacions amb el món de les ciències. La creació del llenguatge científic català modern* (Palma: Lleonard Muntaner 2001), 9-13.
868. *Memòria de missió de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 11).

869. "Paraules d'agraïment de les Creus de Sant Jordi 2001", *Serra d'Or* 505 (gener 2002), 30-31.
870. "La singular amistat entre Joan Coromines i Josep Pla", *ibid.*, 74-75.
871. "Els camins de la Fundació Ramon Llull", *Miscel·lània Joaquim Molas* (Universitat de Barcelona, en premsa).
872. "De «Montserrat»" [comentari a un text de Jacint Verdager], *La Vanguardia*, 25 de març de 2002, 30.
873. "Literatura de la guerra civil a Mallorca", *Literatura de la guerra civil. Memòria i ficció* (Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2002), 81-132.
874. "Pròleg" a "Homenatge a Miquel Batllori", I, *Randa* 48 (2002), 5-6.
875. "Jordi Carbonell, impulsor de cultura", *Serra d'Or*, juny 2002.
876. "Premis Serra d'Or 2002", *Serra d'Or*, juny 2002.
877. "Sagarra i Malla, Ireneu", *Diccionario de la música española e hispanoamericana* (Madrid: Sociedad General de Autores y Editores, en premsa).
878. "Homenatge a Segimon Serrallonga", *Estudis Romànics* (en premsa).
879. "Antoni M. Alcover, historiador", *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover* (en premsa).
880. *Georges Bernanos und Mallorca* (Berlin: Tranvia, 2002).
881. *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002).
882. *Memòries de missions de recerca* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, en premsa; Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials, 12).
883. Recensions i notes de lectura (sovint amb pseudònim) a *Estudis Romànics*, *Serra d'Or*, *Studia monastica*, *Yermo*, *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, *Qüestions de vida cristiana*, *Santes Creus*, *Els Marges*, *Zeitschrift für romanische Philologie*, *Lluc*, *Llengua & Literatura*, *Avui*, etc.